

B

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
HARMADIK ÉVFOLYAM.

Első és második füzet.

1872.

Január és Február.

I.

**Az erdélyi h. h. anyaszentegyház közzsínatainak
végzéseit kivonatban.**

Szilágyi Ferenc azon történetrajzban, amelyet „Erdély gyásznapjaiból“ címmel a „Nagyenyedi Album“-ban közrebocsátott, azt írja, hogy mikor 1849-ben az oláhok Enyedet elpusztították, az erdélyi reform. anyaszentegyház püspöki levéltára is, régi és 1589-ig felnyúló becses oklevelekkel ez alkalommal a tűz martaléka lett*).

1861-ben Erdélyben járván, kérdést tettem többeknél, magánál az akkori püspök Bodola Sámuel urnál, ha vajjon való-e ez állítás oly mértékben, amint az mondva van, s vajjon csakugyan semmisen kerülhet-e el az általános pusztulást?

Mindenütt, s közelebb a helyszínén Enyeden is azt a választ nyervén, mely az említett történetrajzban foglaltatik: már akkor, e nagy kincs vesztesége érzetének hatása alatt, elhatároztam magamban, hogy a mite tekintetben a jó sors megtartott, köztudomásra fogom bocsátani, mihelyt ahhoz módot találok.

*) Nagyenyedi Album, MDCCCLI. Szerkeszti Szilágyi Sánd. Budapest. 35. lap.

E maradvány az erdélyi ref. anyaszentegyház közszinaitainak végzéseinek kivonatban, kiírva magokból, a már most elpusztult zsinati jegyzőkönyvekből.

Találtnak e végzések egy 8-adrétű kézirat-kötetben, a szigeti ref. lyceum könyvtárában, amelyet ennek Csatlós László ügyvéd, a lyceum egykori növendéke, 1855-ben ajándékozott volt, s aki azt Almási Ferentől, egykor a lyceumban bölcsészettanártól s tanárától egyszersmind, kapta volt, aki viszont Erdélyből hozta volt magával, mikor onnan tanárnak Szigetre kijött.

A kötet maga a nagy emlékü Benkő József kezeirása, aki azt, mint följegyzé, Szebenben „irta le“ 1782-ben, bizonyynyal egy hasonló kötetből, maga számára.

A kötet azon „Constitutiókat“ foglalja magában, amelyek az 1606-tól 1781-ig tartott közszinaton hozattak.

Ki eszközölte legyen e kivonásokat eredetileg: nincs följegyezve sehol. Bárki volt: nagy hálánkat érdemi. E kivonat nélkül sokat nem tudnánk az erdélyi anyaszentegyház multjából; míg most, e száraz bár, de azért mégis eléggé jellemző adatok meglehetősen biztos fény gyanánt szolgálnak egy oly messze mult homályában, amelynek közvetlen s leghűbb emlékeit semmivé tették a romboló vandalismus vad kezei. Bizonyynyal megérdemlik mindazok figyelmét, akik az erdélyi ref. egyház multjával foglalkoznak.

A kivonat vegyesen latinul és magyarul van írva; alkalmasint, mivel eredetileg a jegyzőkönyvekben is úgy voltak a határozatok föltéve. Én amazt magyarra fordítottam, ezt pedig mindenütt (*)-gal különböztettem meg.

Sziget, január 15. 1872.

Szilágyi István.

SYNOPSIS

Constitutionum Synodaliium Transsilvanicarum, inde ab anno 1606. ad haec usque tempora, in ipsius Synodis Reformatis annuatim et pro ratione rerum formatarum, atque e Protocollo Superintendentiali Synodorum Generalium excerptarum.

Nunc descripsit Josephus Benkő, m. pr. Pastor Ecclesiae Reform. Közép-Ajtensis. Cibinii Transsilvanorum. A. 1782. m. Septembri.

I. *)

Anno 1606. die 2. Julii.

(Tasnádi Ruber Mihály püspök idejében.)

A maros-vásárhelyi generalis Synoduson alkottatott XLIV. canon, a melyeknek rövid kivonata ez:

1. Az egyházi szolgák a hit analogiáját, az eskü szentségének terhe alatt, hiven megtartsák.

2. Bibliát és más bibliára tartozó könyveket szerezzenek magoknak. Akiknek Bibliájok nincs, első ízben megintessenek, azután 6 fítra büntetessenek, végre hivataloktól megfosztassanak.

3. Legyenek szorgalmasak az imádkozásban, dorgálásokban, buzdításokban, egyszersmind épületesen tanítsanak. I. Tim. IV. 16. A hanyagokat a seniorok a synodus tartás idejéig hivataloktól mozdítsák el.

4. Midőn tanítanak: írásban kidolgozott beszédet használják. I. Tim. IV. 12.

5. A sz. írásnak nehezebb értelmű helyeit nagy vigyázattal magyarázzák. Csel. I. 15. — I. Pét. II. 16.

6. A keresztséget a templomban kell kiszolgáltatni. A bábák a kereszteléstől eltiltandók, sőt ha tennék, a külső tisztviselők által meg is büntetessenek. Az apostol t. i. nem engedi, hogy az asszonyok a gyülekezetben tanító-tisztet viseljenek (I. Kor. XIV. 34. 36. — I. Tim. II. 12.), e szerint azt sem, hogy sakramentomot szolgáltassanak ki, amennyiben nem lehetnek tyusai a főnek, a Krisztusnak. I. Kor. VII. 17.

7. Az urvac sora esztendőnként hatszor szolgáltattassék ki, mégpedig egyszerűen (tisztán), az Urnak rendelése szerint, hogy az egyházi szolga elmondhassa igazán: Én az Urtól vettem. I. Kor. XI. 23.

8. A catechismus arra rendeltetett órákon az ifjuságnak előadassék, mégpedig, ha lehet, ugyanazon szókkal és kifejezésekkel, amiképen írva van.

*) Ezek „Canones Ruberiani“ nevet viselnek Tasnádi Ruber (Veres) Mihály püspöktől, aki szedte volt össze. Szmirnai sz. Polykarpus, 59. lap. — Itt 44 pontból állanak. Bod 43-at említ.

9. Ujítás a tudományban vagy szertartásokban a synodus akarata nélkül ne történjék, letétel büntetése alatt. I. Kor. III. 10.

10. A kalendariumi ünnepek, az országgyűlés megegyezésével, ugyanazon egy időben tartassanak, 22 frt büntetés terhe alatt.

11. Az egyházi szolgák a superintendens vagy senior engedelme nélkül a másképp hívőket disputációra ki ne hívják, 6 forint büntetés alatt. Ha ők provocáltatnak: szerényen feleljenek.

12. A hallgatókat hibáik iránt alkalmas és alkalmatlan időben folyvást figyelmeztessék (Galat. VI. 1. — 2. Tim. IV. 2.); a tévelygőket intsek (Máté, XVIII. 15.). A javithatlanok, az egyház hozzájárultával excommunicáltassanak; a bűnbánók visszafogadtassanak.

13. Az egyházi szolgák a hiveknek a sz. lélek által rendelt felvigyázói (püspökei) Csel. XX. 28.; annakokáért legyenek nyájasak, szelidek, józanok, tisztas életűek és a Jézus Krisztusnak gyakorlott vitézei, letétel büntetésének terhe alatt.

14. Az egyházi szolgák és iskolatanítók ne legyenek uzsorások, letétel büntetésének terhe alatt.

15. Az egyházi szolgák az élet gondjaiba ne merüljenek igen belé; ne utazgassanak; ne merüljenek nagyon belé a paraszti gazdálkodásba; haszonbérlettel ne foglalkozzanak, tisztességes kézimunkát is csak mérsékelve gyakoroljanak, amint cselekedett Pál apostol is.

16. Lelkipásztorok és tanítók vadászkutyákat, solymokat ne tartsanak, 12 frt büntetés alatt; mert emberek halászói tartoznak lenni, nempedig vadak és madarak után vadászók.

17. Az egyszer felfogadott lelkipásztor az év kitöltése előtt az egyháztól el ne menjen; sem sarlóját a más lelkipásztor vetésébe ne vágja, hanemha vagy az illető lelkipásztornak, vagy a seniornak engedélyével, 12 frt büntetés alatt.

18. Amely lelkipásztor más lelkipásztor társát alattomos meszterkedéssel helyében zavarja, egy évre letétesék.

19. Lelkipásztorok és iskolatanítók addig be ne menjenek az egyházba, míg hivatalbeli elődeik teljesen ki nem elégittetnek, öszszes évi fizetésök elvesztésének büntetése alatt.

20. A lelkipásztortársak sérelmével, vagy kereskedésnek okáért egy lelkipásztor se ragadjon magához több egyházat.

21. Az egyházi jövedelmeket senki meg ne kevesítse, de sőt minden igyekezettel gyarapítsa, 24 frt büntetés alatt.

22. Az egyházi szolgák a táncmulatságokat, illetlen énekléseket és minden vétket szorgalmasan eltávoztassák, hogy így igazán legyenek világ világossága és földnek sava,— elébb 12 frt büntetés, később letétetés terhe alatt.

23. A polgári magistrátus törvényhatósága alá egy lelkipásztor vagy iskolatanító se adja magát 12 frt büntetés alatt.

24. Oly embereknek, akik az egyházhoz nem tartoznak, valamint akik bünbánatot nem tettek, a lelkipásztorok s iskolatanítók szükség idején semmi szolgálatot ne teljesítsenek.

25. Azok iránt, akik tudomány vagy hivatali fokozat szerint mások felett állanak, az alsóbbak illő tiszteletet mutassanak; különben cselekedvén a sz. synodus idejeig hivataloktól függesztesse nek fel. Amazok viszontag ezeket le ne nézzék, ki ne nevéssék, hanem atyafiságosan oktassák, utasítsák.

26. Gunyiratokat, főkép amelyek az isten igéjének szavaival vannak csinálva, senki ne terjeszsen, letétel büntetése alatt.

27. Az egyházi szolgák és nőjeik öltözete illedelmes legyen, fényűzés nélkül.

28. Szombaton és vasárnapon senki házasokat ne eskessen. A házasulandók az esketés előtt kihirdetessenek. A vérség és rokonság fokozatai figyelemben tartassanak, az ily esetekben szokásos büntetések terhe alatt.

29. Akik, férjek vagy feleségek, ellenség fogságába estek, utánok mindaddig várakozni kell, míg életben létök megtudatik. Ha életökről semmi bizonyos meg nem tudható: a feleség három, a férj négy évig várakozzék. Aki a fogságból kiszabadul, s feleségét vagy férjét már mással találándja házasságban, előbbeni hitvesét magához fogadja vissza; amit ha a nő nem akarna, maradjon özvegységben, míg a másik fél meg nem hal. Ezt a régi canonok rendelik így, valamint maga az Isten beszéde. Róm. VII. 2. — I. Kor. VII. 39.)*

*) E pontra hivatkozás van B o d P. Synopsis Juris Connubialis cz.

30. Leányok 14 éven alól ne bocsáttassanak házasságra. Az atyafiság fokozata a 4-dikig figyelemben tartassék.

31. Lelkipásztorok és iskolatanítók tisztességes személyeket vegyenek feleségül; gyermekeiket kegyességben és tisztességes tudományokban neveljék. Ágyasokat, letétetés büntetése alatt ne tartsanak, hogy ezáltal a házasság utálatba ne menjen s az evangéliom hirdetése meg ne vessék.

32. A gyűlésre meghívó leveleket senki meg ne rongálja, ne késleltesse, avagy el ne veszítse. A szomszéd helyekre ne paraszt ember vigye, hanem vagy a tanító, vagy valamelyik iskolás ifju, 3 frt büntetés terhe alatt.

33. Aki a synoduson meg nem jelenik, büntetessék meg, a senior 6 frtig, más egyebek 3 frtig.

34. A lelkipásztorok világi ügyeket ne folytassanak 12 frt büntetés alatt; egyháziakat azonban, vagy egyházi személyekéit lehet.

35. A superintendens a fontosabb ügyeket mindig a seniorokkal együtt tárgyalja.

36. Generális synodust évenként kétszer hívjon össze, ezt megelőzőleg az egyházlátogatás a seniorok által mindig elvégeztetvén.

37. Az egyház tagjait, amint a dolog kívánja, megbecsülje; az esedezőket szeliden kihallgassa.

38. A seniorok ne uralkodjanak az ő felvigyázások alá tartozó egyházi szolgálakon, mert ők is a klerus tagjai. Csak saját megyéjüket kormányozzák. Egyházaikban minden évben látogatást tartsanak.

39. Saját megyéikben ők rendeljenek tisztársakat, jókat, eskü alatt. Ugyanazokat még azon évben a synodusnak bemutatásák, 12 frt büntetés terhe alatt.

40. Féltudósokat, tanulatlanokat, áttérteket stb. az egyház megegyezése nélkül az igazgatásra ne bocsássanak.

41. Tanítókat, akik csak gazdagodás után törekednek, az iskolyvben (Cibinii, 1763), a 82. 83. lapokon; csakhogy ott nem 29-nek, hanem XXVIII-diknak mondatik. E különbség már most, miután az eredeti jegyzőkönyv elenyészett, föl nem deríthetetik.

kolákban ne tőrjenek; épen így, akik lelkipásztoraikat megszólják, s általában akik rendetlen életet folytatnak.

42. Házaseleket csak paráznság, hűtlen elhagyás vagy más helyes okok miatt válaszsának el, amelyek az Isten beszédében s a régi canonokban írva vannak, s az ily elválasztásokat a per lefolyásával együtt a superintendenshez hiven átküldjék. *)

43. Az iskolák igazgatói lelkipásztoraikat úgy tiszteljék, mint atyjokat; a köznép előtt ne gyalázzák; azok tudta nélkül ne járáljanak idestova; a theológiát tanulmányozzák és tanítsanak.

44. Az iskolaigazgatók a lelkipásztor és senior tudta nélkül ne predikáljanak, házásokat ne eskessenek, sakramentomokat ne szolgáltassanak, 13 frt büntetés terhe alatt.

II.

Az 1616. esztendőben az enyedi synodus ezt határozta.

(Tasnádi R. Mihály püspök idejében.)

Iskola-tanítók két éven túl ne hivataloskodjanak, hanem térjenek vissza az iskolába tanulmányaik folytatása végett.

III.

Az 1619. esztendőben a m.-vásárhelyi synodus ezt határozta.

(Keserői Dajka János püspök idejében.)

A szent papi hivatalra menendők vagy felszentelendők saját egyházoktól bizonyítványt hozzanak s egy vagy két tanut még e mellett.

IV.

Az 1620. esztendőben az enyedi synodus ezeket határozta.

(Keserői Dajka János püspök idejében.)

1. A félegyházi (talán fejéregyházi? kérdi B.) eklezsia az udvarhelyi seniortól függjön.

2. Melotai uramnak munkája Enyedi György könyve ellen vizsgáltság meg. Vizsgálókká kirendeltettek keserői Dajka Já-

*) E canon szövege olvasható Bod P. említett könyvének 92. lapján.

nos, Kállai Mózsés, Alatus János, Torjai Péter, Dézsi István, Gyöngyösi András, Váczi Péter, Csepei Ferencz. *)

3. A synodus nyári és téli időben is folytattassék.

4. Télen a seniorok, a székelyföldieken kívül, csak bizonyos küldött lelkipásztorokkal jelenjenek; nyáron pedig mindnyájokkal.

* 5. A nyári synodusra a sepsi senior tizenharmad magával, a kézdi ötödmagával, az orbai negyedmagával comparealjon, télen pedig bizonyos delegatusokkal.

* 6. Praeses a cursusban (körlevél) publicaltassék, hogy így jobban elkészülhessen.

* 7. A rettegi canon observaltassék, hogy a divortiumért a harmadrész a püspöké legyen. A háromszékiek pedig, ha divortialni akarnak, illendő ajándékkal contentalják ő kímét.**)

V.

Az 1623. esztendőben a m.-vásárhelyi synodus ezt rendelte.

(Keserői Dajka János püspök idejében.)

Eszteendőnként egyszer tartassék synodus, mégpedig felváltva Enyeden és M.-Vásárhelyen.

VI.

Az 1624. esztendőben az enyedi synodus ezeket rendelte.

(Keserői Dajka János püspök idejében.)

* 1. A tekei és sajói t. szász atyafiaknak parancsoltatik, hogy vasárnapon kettőt prédikáljanak, estve catechizálván. Szeredán, pénteken esmét prédikáljanak, mint mi. Hétfün, kedden könyörgést celebráljanak.

* 2. A dézsi tractus igen nagy levén egy esperestségre, két-felé szakasztatik, úgyhogy a Szamoson tulvalók Diószegi uramat

*) Melotai Nyilas Istvánnak, ekkor Bethlen G udvari papjának, ez a munkája ezt a címet viseli: Speculum Trinitatis stb. Az itt említett vizsgálók jóváhagyása után megjelent Debreczenben, 1623-ben. L. Bod, Magyar Athénás, h. n. 1766: — 174. 175. lap. —

***) Hogy a rettegi synodus mikor tartatott: arra semmi adat a kéz alatti műben nem található. Bod sem említi Sz. Polykárpusában.

ismerjék esperestjeknek, az innenfelől valók pedig válaszszanak magoknak akárkit.

* 3. Ezután a szász kapitulumban is visitáljon a dékánja.

* 4. Halotti alkalmatossággal a templomban hagyatott fekete posztót esztendő mulva maga hasznára elviheti a pap; de ha a pulpituson más nincsen: ott kell hagyni.

VII.

Az 1627. esztendőben rendelte a fejevári synodus.

(Keserői Dajka János püspök idejében.)

* Templomon kívül senki ne prédikáljon, sakramentomot se szolgáltatasson, hanemha a templom távollételeért téli nagy fergetegben, vagy valamely patrónus nyavalyájáért, elébb 3, majd 6, s így tovább büntetés terhe alatt.

(Folytattatik.)

Közli *Szilágyi István.*

II.

A magyarországi egyházi reformegylet hatvanas októberi kongresszusa.

„És szóla az Ur Jónásnak az Amittai fiának,
és monda:

Kelj fel, menj el Ninivébe, a nagy városba,
és kiálts az ellen;....“

A reformegylet halad. Pio nono munkáját végezi a protestáns egyház kebelében. Szakadást. Új protestánsokat akar teremteni, mint a pápa teremté új katolikusokat. Pio nono lehetlenné tévé, túlterhelé a római hitrendszert; a hatvanas kongresszus lehetlenné akarja tenni kiürítés által a protestáns egyházat. A lelkekkel és kiáltó szükségekkel játszani nem lehet! Kiszámították-e azon férfiak, hogy majd a fedezet nélkül hagyott, s a positivumok garantiáitól megfosztott lelkek hová fognak vetődni, ha végre felfedezik az ürességet, melyet ez új rendszer támaszt a romokkal, melyeket okozand? Megmondom: az értelmes fél visszamegy a positiv garantiákat megőriző kath. egyházba, s a néplap által szépen

feldolgozott nép pedig elmegy csendesen a Nazarenusok közé; mert lesz oly okos, nem fizetni oly egyháznak papjait, akik mitsem tanítanak mást, mint amit a józan ész nekik is megmondhat ingyen; és lesz a prot. egyház háromszázados épülete egy magas, szellős, puszta csarnok, hol a közművelődés és a szabadság érdekében kifejtett szép történetének gyászoló emlékeire felülhetnek a rombolás történetének emberei.

Folyó év okt. 2- és 3-dik napjaiban a reformegylet magát tényleg szervezte a hatvanak kongresszusában, s lett belőle ovakodó „magyarországi prot. egyesület.”

A reform szóról lemondott a cimbén, de nem irányában!

Az előbbi jelző őszintébb, férfiasabb vala; e második csak ravasz jesuita palást! A jesuitismus elitélt dolog, de nagyon hasznos! Ugy tapasztalták ama Synedrion vezérei!

Valóban a jesuitákat könnyebb elkergetni az országból, mint a jesuitismust a lelkekből. „Egyenesség! tiszta viz.” Ez legyen a reformátor jelszava!

Korunk az egyletezés, de nem az egységesülés kora. A régi tömegek feloszlanak, elválnak, s az elemek külön formatiókban rakódnak le. Ez kétségkívül válságos lázas állapot, azért azt éber figyelemmel kell kísérni; mert a válságnak és láznak halál is lehet a vége.

Hogy korunkban sokan nincsenek, s nem is lehetnek megelégedve a dolgok állapotával, azt nagyon természetesnek találom.

A koreszmék megzavarták az elméket, s az ingerült emberek nem az elmékben keresik a zavart, hanem az ártatlan tárgyakban, melyeknek tartalmát megvizsgálni vagy nem akarják, vagy nem bírják, s egyszerűbbnek tartják azokat elvetni, vagy a régiségek lomtárába helyezni százados pókhálók közé.

Én is fájdalmas megütközéssel veszem észre azt, hogy a prot. egyházban fogy, hanyatlik a régi teremtető erő. E tekintetben minden becsületes embernek valóban sok kívánnivalója van. Jelenen a becsületes lelkek azt kívánják, hogy az egyház, állítsa vissza régi teremtető erejét!

A teremtető elv örökre az Isten, s az emberben a hit! vagyis, az élő egység ama teremtető elvvel!

Hogy a hit a hivek lelkeiben elhalaványodott, azt az egyháznak róják fel és nem a lelkek elvilágiasodásának. Ez a zavar kulcsa!

Hogy a hit, ezen ős teremtő elv a hivek lelkében elhalaványodott, annak két külső oka van: 1.) Az egyháztagoknak hitetlensége, elindulása egy idegen ál-elv után. Ez a ledér, állhatatlan „korszellem.“

A korszellem nem elv. Az elv örök hatalom. A korszellem pedig éppen mivel korszellem, csak egy időszakasz iránya, semmi több, s ezt akarják a vallási örök igazságok felett határozóvá tenni? Ez csalás, vagy csalódás!

A második ok az, hogy magok a lelkészek egyfelől odahagyták a komoly theologiai tudományosságot. Korunkban a lelkész minden inkább, mint theolog. Másfelől odahagyták az elődök hitbuzgóságát . . . és miután „nemo dat, quod non habet“ buzgóságot sem közölhetnek hallgatóikkal. Ez a bukás fő oka.

Pál apostol nem szégyenlette a Krisztusról szóló evangéliumot. Az apostolok világalakító prédikációinak egész tartalma „a meghalt és feltámadott Krisztusról szóló egyszerű vallástétel, és tényekre hivatkozás volt.“ Olvassátok bár az ap. cselekedetek könyvét; . . . ma szégyenlik e tant, mely a régi világot egyszerűsége dacára megváltoztatta, magok a lelkész urak . . . csak morált akarnak csupán prédikálni, semmi keresztyén alaptant. Ez egyez meg a korszellemmel, s ők a korszellem apostolai lettek, és nem a Krisztuséi. **Ettől** elfogadják s élvezik a szolgálati díjt, **amattól** a szolgálatot! Annak ingyen szolgálnak e nagy és hú lelkek! Prédikálván pedig a merő morált, gyümölcsöt mutatnak fel, mely termő fa nélkül jött létre. Ez egy kissé határos a csudával, pedig ők tagadják legharsányabb torokkal a csudákat. „Igen de mi nem kijelentésen alapuló morált, hanem örök ész-morált tanítunk.“ De hát ezt fogadtátok-e esküvel, midőn a lelkészi hivatalba beavattattatok? Ti a tiszta ész papjai vagytok? Minek huzzátok tehát az evangéliom díját? Ez is moralis tény talán? Hiszen ez egy neme a defraudationak! Semmiesetre sem tisztességes dolog, és szabad emberhez nem illő. —

Ha a magyarországi prot. egylet belső missio akarna lenni, s a ref. egyház régi hősi dicsőségét, a hiterőt, hithuzgóságot, a teremtó elvet akarná visszaszerezni, tisztelettel hajlanék meg akkor is, ha talán gyarlóságom miatt követni nem tudnám. De az egylet minden szép szavainak dacára, melyekkel igyekszik céljait elpá-lástolni, nem hitelvűséget, hanem merev észelvűséget akar. Az első a nagy reformátorok zászlójára irt elv vala, a más-ik a 93-diki commune-é. Szerintök a hitnek absolut kriteriona az ész, és nem az írásban s a vallásos öntudatban nyilatkozó Istennek szelleme. Az írásnak magyarázó Thalmudja a természettudomány.

A ker. elv alapján a megszellemesítést célozza, a túleml-kedést az anyagi lét korlátain. Az uj hit kétségtelenül a betermé-zetítésnél állapodik meg. A szellemi regiot alárendeli az anyagi-nak szándékosan.

De mit akar egy előre a pesti egyházi socialismus?

Semmit egyebet, csupán csak egy a korszellem inspirált egy-házat. Ez az egész, és semmi egyéb!

Elég ez is; mert házasságszakítás forog a kérdésben.

Az egyházat, az arát elvászaltani akarják a lelkek vőlegé-nyétől, a Krisztustól, ezen kétségtelenül vallásalkotó Genietől, s azt a ledér korszellemmel, amely hűségével nem igen dicsekedhetik, szándékoznak összeházasítani és pedig polgári socialis uton. Október hó 3-kát úgy lehet tekinteni, mint kézfogó ünnepet. A menyegző napja különben odára van elhalasztva, midőn az anyaegyház, a confessionalis, bibliás öreg bezárandja sok rosz napokat látott, és még rosszabbaktól félt szemeit, s zokogva em-legeti kevés hű gyermekei előtt: „Inkább o hajtánám látni a gályák tize dé, mint a napokat, melyek reám követ-keznek. A gályák tiszteletre gerjesztő hatalommá emelték a hitet; a jövőben gyermekeim hahotázni fognak felette.”

Ha pedig a gyermekei felett zokogó anyának élete nagyon szivos természetű találna lenni, elhatározták az egyházi vagyis in-kább vallási socialismus emberei időközben erős zökkentések (nép-lap, gyökeres reformirodalom, fiókegyletek stb.) által siettetni a boldog örök nyugodalmat ama jó anya számára, ki őket úgy sze-

retve nevelte fel. . . A cél szent, szent célhoz jó minden eszköz. Caesárt stylussal ölték meg gyermekei. Ma a szokások jóval sze-
lidebbek . . . ma csupán tollat használnak a gyermekek e célra!!

Annyit éltem már, s annyi különös változást láttam, hogy
kezdek nem ütközni meg semmi felett. Azonban mégis különösnek
kell találnom, hogy a pesti vallási socialisták nem arra egye-
sültek, hogy magokat reformálják kényök kedvök
szerint, hanem hogy az egyházat reformálják, ja-
vitsák az ő nézetök szerint. Ugyan ki bizhatta meg őket e
komoly kérdéssel? Mandátumaikat aligha más választóság írta
meg, mint a nyughatatlan nagyravágyás. „A fából csinált vas-
karikák“ uralkodását valóban nehéz dolog eltűn-
ni.

Ha azon jó urak magokat szándékoznak reformálni, azt
teljes joggal tehetendék. De hát miért nem tevék? Reánk vára-
koznak. Annyira szeretnek, hogy erőnek erejével nyakunkra akar-
nák tolni a nagy áldást. Timeo Danaos et dona ferentes. Valóban
igen különös is lehetend a „korszellem által inspirált,
kedély lelkesítő vallás, mely hinni semmit, tudni
mindent akar.

Egy van a dologban, ami kell, hogy fájdalmasan hasson min-
den komoly lélekre, és ez az, hogy a reform socialis uton, a
tömeg külső erejével akarja felforgatni azt, amit
az egyház a közszabadság és lelkiismeret tisztele-
tével rendes zsinat utján organicus eszközzel ala-
pitott meg.

És miután az egylet emberei nem ohajtanak sem életkere-
tünkben megférti, sem külön szellemöknek megfelelő egyházat
alakítani, kettőt bizonyítanak be:

1) hogy t. i. amint már mondtam, nem annyira magokat,
mint az egyházat akarnák reformálni, annak szeretnének
szabni egy korszellemes szabásu öltönyt, amely-
lyel azután a kor salonaiban is felléphessen min-
den kinevetés nélkül, a jó agg anya!

2) hogy ezen emberek, nem a meggyőződések
érc emberei. Nem merik azokat követni életben és halálban.
Hátha némi kellemetlenséggel is járna ama meggyőződés? Hideg-

nek vagy forróságnak tenné ki tisztelőit? Az komoly megfontolásra méltó dolog! Mindenek előtt semmi kellemetlenség, s a kényelem mindenek felett! Ez a modern életbölcse ség. Az elv igen szép dolog... de mára keresztfa nem a mai korba való dolog. Szolgálunk annak, aki megfizet, csendesen, **a mig ki nem vethetjük házából!!!**

Mindenből az látszik ki, hogy ügyes emberek ezen egyeletnek vezérei: hogy fedél nélkül ne maradjanak, elhatározták várakozni, mig kész helyeinket átvehetik, s oda beülhetnek. Jól tudják e circumspectus emberei a meggyőződéseknek, hogy az egyházi vagyon jogilag a ref. egyházé, s ha ennek címét magokra át nem viszik, a jogigényektől is el kell esniök, s az új Jerusálem hiveiről pedig okosan nem tehetik fel, hogy őket a régiekhez hasonló alapítványokkal ellássa: tehát velünk maradnak addig a régi házban, mig onnan kitaszithatnak, s hogy ezt minél szerencsésebben eszközölhessék, elhatározták rendszeresen haladni: **„a népet kell átdolgozni!“** „néplapot kell kiadni.“ Nem akarják tudni, hogy a népnek sok ellensége s kevés barátja lévén, nagyon önző lett. Nem hisz senkinek, csak annak, aki azt mondja: „Ne adózzunk senkinek, s így a belső emberek fentartására sem.“ Kegyes célokra, melyekre a hitbuzgó vagyontalanabb apák forintokat adtak, ma filléreket sem lehet összegyűjteni a tehetősebb ivadéknál. Rendítsétek meg csak jobban a hitalapot, azután majd mehettek, mint Pál apostol sátort szőni, és ha még Pál apostoli lelkével is birtok, prédikálhattok is a munkaszünet alkalmával ingyen, s gyermekeiteket pedig elküldhetitek gyűjteni alamizsnát, leülvén csendesen, éhes sápadtan a templom ajtajában. Ez igen arányos és igazságos büntetés leendne! .. s vajjon ugyis sokáig várat-e magára e rém? Ne féljünk ott az állam. Hátha a jövő állama azt mondandja Amerikával: „Minden vallás lássa el szükségleteit.“ Minden vallás szentelöttem, de egyiknek sem adok egy árva fillért sem. Ez nagyon modern eszme! Ez is életjogot követel, nemcsak a ti modern vallásotok.

Midőn okt. 2-kán a dunamelléki egyházkerület iskolai ima-

termében az egylet alakító tagjai összejöttek, négy program olvasztatott fel. E programok mutatják az alakítók ominosus szellemét. Csak a kolosváriról látszik amint látszik, hogy az egyház tanépületét érintetni nem engedné talán.

A pataki program a theologia tősgyökeres reformját sürgeti, s nem új vallást, csak új tant. A vallás és tan két külön dolog. Egymás nélkül is megélhetnek, már t. i. a programban.

A pataki főiskolának már évek előtt megadatott a teljes tan szabadság. Azt taníthatják, ami nekik tetszik. Meglelkesíthetik a korszellemmel teológiájukat kényők szerint, hogy akár megforduljanak tisztos sirjaikban Szathmári, Somosy, Szeremlei hullái, s a még élő Heiszler bánatában menjen neki a Tiszának, a dolgok megváltozott rende miatt. Elvethetik a confessionalis egyház tanait, a sz. Háromság tanát, s keresztelhetnek akár a szerzettetési igék nélkül is, használván a beiktatásnál azon formát, melyet a theokrata zsidók a körümetélésnél használnak. Ott nem jó elő a sz. Háromság. Elvethetik, ha lelkiismeretők megengedi a Krisztus Istenségét, helyettes elégtételét, s azután megigazíthatják magokat Kanttal és Schoppenhauerrel saját jó cselekedeteik által, ha azokban a multakat fedező felesleggel is rendelkezendnek! Tagadhatják az új természettudomány, ezen új, de biztos Al-Koran alapján az ember, e szütyke-korcs személyes méltóságát, lelke halhatatlanságát. Mit kívánhatnak ezeknél is többet? „A Jézus tiszta tanának felelevenítését.“ Nagy dolog... de Jézus tanának zöme épen sajátos személyisége előterjesztésében rejlik: „Én, és Atya egy vagyunk“ sat. Továbbá a Jézus tiszta tanának felelevenítése minő alapon sürgettetik? A teljes szentírás hitének alapján? És ezt socialis uton kell előkényszeríteni? Talán eltiltotta azt valaha az evangeliumon alapuló szabad egyháza a reformációnak? Mi nem tanítunk egy betűt sem, amit az írásból nem lehetne igazolni. Hogy mi a korszellemmek nem hódolunk, talán az a baj? Nem bizunk benne. Nincs semmi okunk reá. Oh a hirhedt korszellem elég könnyelmű volt évezredekig a bálványok előtt borulni porba, s ha valalfa hűségessnek mutatkozott hajlamaiban, éppen a bálványok imadásában mutatta azt ki. Itt volt legkitar-

több. A Krisztus egyháza a korszellem ellenére jött a világra, sőt üldöztetve a kornak szelleme által. Századokig nem lehetett ez barátja. Azután jöttek más korszellemelek, előbb a pápaság cultusa, majd az ész istenségének imádása a Convent napjaiban, midőn a legjobb polgárok véréből üritett a részeg szenvedély áldomás poharakat. . . **Egyedül ekkor volt Isten az ész**, s egy kétértelmű nő annak jelvényezője, s leghiresebb imádói a septembristák. Ekkor nem vala semmi valás. Boldog, nagyon boldog idő lehetett. Vajjon van-e, ki e szép időt visszaohajtaná?

Ha a Krisztus országa nem e világból való, a korszellem pedig határozottan e világból való: ugyan miként lehetend ezen ellenes elemeket fusioba hozni? Ez új neme lesz a delegationnak, melyben a quotát a ruínált egyháznak kell megfizetni!

A ker. elv nem alkudozhatik soha semmi korszellemmel, s a ker. ember nem lehet Muhamed koporsója, hogy két ellenes vonzerő között lebegjen. Krisztus is korszellem!! A korszellem megölte a Krisztust a Golgathán, ma e véres műt a társadalomban igyekszik végezni. Az ember ama Fiának ne legyen helye, hová kigunyolt töviskoronás fejét lehajthatná.

Szeretném látni a korszellem egyházát. Miért nem állítjátok fel magatokból. Azt mondjátok, többségben vagytok, s így a kisebbség vonakodása semmi akadály sem lehet. Kóstoljátok meg, minő édes öröm lehet a nagy meggyőződések incarnatioja. Huss zsoldároztott a lángok között!

Október hó 3-án a vallási socialismus alakító gyűlését a megyeház termébe tette.

Ismét egy Praetorium!

A Krisztus elsőben egy Praetoriumban állítottatott az emberek ítélőszéke elé, midőn Judás által elárultatott. Ma a Praetorium elismeri az ember fiát, de el van határozva komoly ítéletet tartani az Istennek ama Fia felett. Mindenből az tűnik ki, hogy a korszellemnek nem kell semmi positívitás.

A dogmaticai reform egyik kitűnő harcosa Dr. Ballagi Mór,

Baur destructiv criticismusának hive, beszédében elismeri, hogy a vallás nem ötödik kerék, s nem felesleges. Hiszi, hogy minden embernél szükséges bizonyos adag a vallásos érzelemből. Nagyon helyes, csak hogy a keresztyénségben (a hittanár ur jól tudandja) a Krisztusban és általa tett kijelentésen alapuló vallásos érzelemről lehet szó, és nem csupán azon természeti vallásos érzelemről, amely évezredekén át a Polytheismus és Fetischismus képtelenségeinek is alapul szolgálhatott. Arról nem beszél egy szóval sem a hittanár ur, mintha mit sem akarna tudni a ker. positivumok felől. Pedig akár akarja valamely halandó ember, akár nem, a keresztyén vallás vagy positiv vallás leendő, vagy semmi. —

Nevezett reformvezér beszéde folyamában azt is állítja, hogy a Krisztus, csak általános emberit tanít, azért volt oly nagy hatása. . . feledé, hogy untalan halálra keresték, végre senki sem állott kereszthalála utjába, s tanítványai s az első háromszázad hivi százezerenként estek áldozatul . . . annyira értette meg ama korszellem az általános emberit!

A hittanár ur tudhatná, hogy a Krisztusban, legalább ker. állásponton, nem emberi, hanem isteni élet indul meg az emberiség élet körében. Ő nem e világból, hanem e világba jött. Országá, mint maga mondá, nem e világból való, s a tana által áthatott tanítványai felől azt mondá, hogy ők sem e világból valók már. Tehát az általános emberi vagy nem e világból való, vagy a Krisztus tana nem általános emberi! —

Ballagi Mór szerint az általános emberi megváltozott, s hierarchia lett belőle. A megelőző három században az általános emberit vérig üldözte a hatalom, a társadalom, a család, az ember, kiki az ő köre szerint; tehát mi sem volt inkább mint elismert általános emberi. Mikor pedig már némileg az általánosság magaslatára tényleg eljutott, azonnal megváltozott. Mikor létezett tehát tulajdonképen az általános emberi a földön? Minden igazság jogához jut az időben, csak az általános emberi nem. Az ember mindent megért végre, csak magát nem? Miként lehet általános emberi az, ami három századig csak az áldozatokban élt, azután pedig belőle világkoronát csináltak egy ember fejére, s az

emberiség ezer esztendeig belenyugodhatott? Milliók indultak ki Európából meghalni küzdve a szent sir körül, csak az általános emberi visszafoglalására nem ajánlkozott egy kar sem ama bátör wittenbergi barátig. Ne beszéljeteK nekem oly általános emberiről, amely felett mai nap is vitáznak az emberek. A természet szavát megértik Chinában ugy, mint Tombuktuban, s az általános emberi felett mindenki vitáz, kétkedik, javaslatoz. A keresztyénség nem az emberből jött, hanem az emberhez. Isteni sugár, mely a sötétségbe jött, mely azt nem foghatta meg. Innen a vita. Az alázatos lelkekhez jött. Innen a kevély elmék reactiója. Isteni, azért támad fel ellene a merev, — önös emberi. Ne tagadjátok a Kainismus létezését.

A vallási socialismus vezére sokat beszélve, végre a reformációra jött. A reformáció szerinte csak dajka, a jövőnek dajkája. Kétségkívül méltó volt a jövőre, de a jövő semmi határozott valami. A reformáció pedig a ker. szellemnek határozott alakja, nevezetesen az evangéliumi tiszta ker. alapnak tényleges visszaállítása. Ennek adott életet, hogy a ker. elvben élő isteni foglalja el a teret, a történelmet, és nem az emberi abnormis életmozzanat.

Azután átmegy a természettudományra a hittanár ur, szerinte a természettudomány az ő hatalmas, és competens kriterima, s bevallja, hogy a vallás terén tőle vett inspirációt, s magán órákat, s nézeteit neki is, mint sok másoknak megváltoztatta. . . Luther, a nagy reformátor az irás tanulmányozása, önvizsgálat, s belső tapasztalás után változtatta meg előbbi nézeteit. Calvin az irás abszolút tisztelete után indult a reformatori pályára. Korunkban a természettudomány bir azon előjoggal, hogy a ker. vallás tempломát, és a lelkiismeretet kitisztogassa! A Krisztus ugyan azt mondá, hogy ha az Isten angyalai mást tanitanának, mint ő, ne higgyen senki nekik. De a hittanár ur azt állítja, hogy a természettudománynak hiteles cége van, bizhatunk benne, dacára annak, hogy a rendszerek koronként változnak, s a hypothesisok apodicticus igazságok gyanánt vétetnek a kiindulás-pontoknál. Szóval a természettudományt a közvélemény a theologia Licentiatúsává tévé, s jogá van ott tanítani is. Ha ugy van, nem vitáunk ellene. A bevég-

zett tények tanát a sedani hős még császár korában dogmatizálta.

Nagy sensatiot okozott ama passus, midőn a hittanár ur végre azt fejezte ki a megyeház termében, hogy a hit egyéni jog. Az igaz . . . , de e jogot nem kell a socialis congressusnak többé kivívni. Ez meg van. E jog a reformáció zászlóján is lobogott már. Maga is ezen az uton jött a világra. . . De már dacára annak, hogy minden ember azt hiheti, ami lelkével megfér, a ker. hit mégis örökre, s határozottan kijelentett, positiv alapon fog nyugodni, s magát nem fogja az egyénhez szabni, hanem a szabad egyén szabadon fogadja el ezen, a kegyelem által közlött szellemi életalapot, ha neki úgy tetszik, vagy lelke odavonja. De ezen isteni életelv egy halandó ember kedvéért sem változtathatja meg magát; mert elv. Megengedi, hogy a gyarló emberi elmék különbözőleg fogják fel közleményeit, mint a napsugár megengedi, hogy a tárgyak különbözőleg fejtsék le s alkalmazzák magokra szingazdagságát, s azért egy hajszálnyit sem változik meg, de a tárgyak már a színek szerint különválnak. Teljes joguk van hozzá. Ezt szabadon utánozhadják a reformegylet tagjai is. . . Váljanak külön. Mit akar végülni a **vörös** a zölddel, mely a remény és képpel, mely a kegyelet jelszine. A vörösnek külön helye van!

Ballagi ur, hogy tovább beszélhessen, beszél még a lelkiismeret szabadságáról is. . . Ez is megvan. Ez a reformáció egyházának formale principiuma, s azt mondja, hogy mindenki szabadon követheti lelke szavát. Nem szükség a pápistának járni Róma járszalagán, lehet Rongeista, Döllingerista vagy Cálvinista, amint tetszik. Vagy ha valaki már nem tud lenni igaz Cálvinista, lehet szabadon pápista, vagy nazarénus, szintén amint tetszik. . . De már az jellemben vágó dolog, hogy valaki két kulacsos legyen; positiv egyház beneficiumát élvezze, és positivtalan hitet valljon, szakgassa azon anyának emlőjét, mely táplálja és fedezi. Ez már nem lelkiismeretes dolog, még akkor sem, ha az egész congressus annak vallaná is. —

Vagy talán az esik nehezebbre a hittanár urnak, hogy őt, mint

papot, s az egyház őret a többi közt némely „fából csinált vaskarikákra“ is feleskették?

Bátor vagyok figyelmeztetni a tisztelt hittanár urat, hogy hiszen, ha azon eskü ellenkezett lelkiismeretével, nem volt kényszerítve letenni, — tovább állhatott volna minden üldözés félelme nélkül. — Ha pedig azóta világosult fel a felől, hogy azon igazságok, melyekre felesküdt, csakugyan fából csinált vaskarikák, ime megvigasztalom ezennel a tisztelt hittanár urat, hogy a confessionalis egyház nem kényszeríti önt pillanatig sem fellázadt lelkiismerete ellen tovább folytatni az egyházi pályát. Kövesse nemesen lelkiismeretét, ha az egyházat többé öntudattal nem szolgálhatná. Ime a pesti congressus maga mutatja, hogy az egyháznak alapos oka volt leendő őreinek hűségét esküvel is biztosítani, s őket a Kánonokkal megkötni. Ime az örök fellázadtak, sem lelkiismeretesen szolgálni az egyháznak nincs hatalmokban többé, a tett nyilatkozatok után, sem eltávozni nem akarnak az egyházból, melynek többé igaz lélekkel nem szolgálhatnak, a fából csinált vaskarikák miatt.

De Ballagi ur nem akar kilépni a házból, amelybe a confessio feltétele alatt lépett be, s azt követeli socialis mozgalom, az összeesküvés egy neme útján, hogy most már az egyház tisztelje az ő privát lelkiismeretét, midőn ő az egyháznak nyilvános confessionalis lelkiismeretét egyáltalában nem tartja tiszteletre méltónak, hanem világosan nagy gyarlóságnak, a képtelenségek imádásának.

Ő továbbá nem akar semmi dogmát, szerinte az ember idve nem függ a hittételektől, hanem az érzülettől. Ebben részben igaza is van, csak hogy nem határozta meg az idvezítő érzület jellemét. Ellen kell mondanom, ha azon érzület alatt az egyetemes vallásossági alapot érti csupán, amely a Fetischismusnak is szolgálhat oly jól, mint a keresztyénségnek. Én idvalapul az egyházzal együtt a Krisztus ezen élő, személyes ker. elv által áthatott és emelt érzületét fogadhatom el.

A hittanár urnak a tett vallása kell, de nem tényleges vallás. A tett gyümölcs. . . A gyümölcs saját fáján terem. A jó gyümölcs jó fán, a rossz gyümölcs rossz fán. A tett csak életnyilatkozata valamely elvnek. Láthatóvá lett elv. A tett jogosultságát az elvtől veszi, mely szülé. A ker. élet a ker. hitnek gyümölcse, az élő hitnek gyümölcse. Pál apostol élő, azaz, termő hitet követel. Jakab apostol szerint, azon hit, mely nem terem, nem is él, s így nem is hit.

Higye el a hittanár ur, hogy a Krisztusról szóló evangéliumban volt, van, és lesz örökké termő erő, dynamis Theou. Elsőben felbontotta a régi világot. A XVI. században pedig az új Európát teremtette. A 30 éves háborúk üszkeiből felépíté Németország számtalan egyetemeit, más humanisticus intézményeit, mai virágzása alapjait. De a ker. vallásnak ezen teremtő ereje a Krisztusról, és pedig Pál apostol szelleme szerint, a meghalt és feltámadott Krisztusról szóló evangélium vala. Ezen evangélium nélkül üres, éktelen leend a ker. egyház, vigasztaló erő nélküli, semmiről sem biztosító. . . A lelkiismeret vallása nagy és szép szó. De a lelkiismeret, ha igaz akar lenni, be fogja ismerni azt is, hogy bűnvád alatt áll, s állandó örökkön örökké a Krisztusnak isten-emberi páliás helyettes elégtétele nélkül. A világitelő Istent nem lehet kijátszani, de a lelkiismeretet elaltatni lehet . . . egy időre. Torquemada 6000 emberét a jó cselekedet lelkiismeretével égette hamuvá. Ez szerinte igen jó illatú áldozat volt.

A lelkiismeret akkor igazán jó, ha benne a Krisztusnak lelke, az abszolút szeretet Istene uralkodik, különben csak két értelmű phrasis, s Darwin gorillái között biztosabb a létezés, mint a tágas értelmű lelkiismeret birodalmában. A párisi Commune embereinek is volt lelkiismeretök. Jogot, szabadságot akartak ők is saját lelkiismeretök szerint. Vallás terén nem fogadhatom el alapul a lelkiismeretet, ha a Krisztus lelke által áthatva, irányozva nem lesz. Nekem a Krisztus, ama testté vált Ige az általános ismerő, és directiv principium. Magamnak sem fogok hinni, ha eltávozik tőlem ezen szellem. Im e tan alapja s normája az igaz lelkiismeretnek.

Mindazokból, ami ama nagy városban történt, világos az,

hogy a confessionalis egyháznak harcra kell készülni, ezen, a ker. positivításokat felforgatni szándékozó mozgalom emberei ellen.

Ha különváltak volna új egyházba, nem volna semmi baj. De mivel belül marad a dissolvens principium, videant Consules, ne quid Respublica detrimenti patiatur. Igen, az egyházi hatóságnak esküje szerint intézkedni kell, hogy lelkészeink, kik a Confessiora szabadon felesküdték, vagy állomásaikról, vagy az egyletről mondanak le. Menjenek, ha férfiak, s elvemberek lelkiismeretök után, s ne hypokritáskodjanak szolgálván két urnak. Hiszen a jesuitás-kodás még azon egylet szerint is, határozottan bűn. —

Az egyházi hatóságoknak nem szabad ignorálni, ami már létezik, aminek jelszava: „Semmi dogma.“ A Bibliát ugyan elfogadják pro forma, de ne legyen tanképző ereje a lelkiismeretben. Legyen könyv, de ne tanítson. A Tholnai féle mozgalom megfékezésére, mely alig ment ki a szervezet és ritualék köréből, megrémült az egész egyházi vallásos öntudat. Most kötelessége megszólalnia. Evvel tartozik önfentartásának, s a hivek vallásos lelkiismeretének. Az egyház nem lehet közönyös, ha tartozik is lenni türelmes. Türelmes, várakozik, könyörög a tévedezőkért, de a téveket a közöny által magáévá nem teheti soha.

A kihívás megtörtént. Az egyház arcára a vallási socialismus odavetette a keztyüt. Aut, aut. Az egyház vagy elfogadott tantételeinek fog keresni érvényt, vagy azoknak becsmérést s elvettetését eltűrve, önmagáról lemondani.

Én részemről tisztelem a nazarenusokat legalább őszinteségükért, de az új magyar protestánsokat s különösen azok szóvivőit, férfiatlan, a tömeg háta megé búvni igyekvő szájhősöknek tartom mindaddig, míg külön egyházaikat nem láthatom. —

III.

Tekintélyes tudósok nyilatkozatai korunkból a materializmus, darwinizmus és pantheizmus ellen.

Tisztelt olvasóink közül azok, akik különösen városi népünkkel közelebbi és gyakori érintkezésben nincsenek, talán nem is

képzelik, hogy szegény hazánkban nemcsak az ugynevezett honorátzióroknál vagy tudományosan képzetteknél s felsőbb ranguaknál, hanem mesterembereknél, kereskedőknél, gyármunkásoknál, napszámosoknál is stb., mennyire el vannak terjedve, legalább e z időszerint, az oly nézetek, amelyek az evangyeliomi keresztvénséget, sőt általában minden valódi vallást és morált végpusztulással fenyegetnek. Tapasztaltuk, hogy egy iparos segéd vagy egy fuvaros, ha felvetődött a vidékről Pestre és ott egykét estvét tölthetett az ő kartársaival, visszatérve csendes falujába, egész komolysággal hirdette, hogy a mai időben, okos ember nem hiszi már azt hogy vólna Isten. Tapasztaltuk, hogy egy mesterember kis leánya, felmenvén az elemi iskolába, nagy ujságként elbeszélte kis tanuló társainak, hogy az ő édes atyja tegnap azt magyarázta hogy mi a csimpszaj majomtól születünk. De ki gyözné elszámolni mind, az ily elszomorító és bosszantó jelenségeket!

Elöttem ugylátszik, hogy e helyzetet nálunk kiváló mértékben a napi sajtó idézte elő, amelynek nagy része, minden kételkedés és tartózkodás nélkül, könnyü és gyors csatornákon árasztja szét ama nézeteket és pedig mint olyanokat, melyekhez immár semmi kételkedés nem férhet. Nálunk sem az iskola, sem a templomi szószék, sem az irodalom nem működén kellő erélyességgel amaz áramlatok ellen, a melyeket a szabadelvűség, tudomány és haladás szülötteinek hirdet a felületesség: nem lenne csoda, ha a nagy szabadság és haladás örve alatt, mahólnap oly mizerábilis helyzetbe jutnánk, milyenben nem vólt még egy művelt népe és protestáns közönsége sem a világnak; nem lenne csuda, ha nálunk tekintélyes sőt talán épen egyházi vagy lelkészi körök is, a vallását szerető szegény népre tekintve ugyan, a „sajnálát és szánakozás“ bizonyos nemével, de az „idők követelményeire“ s „a szabadelvű haladás“ elveire tekintve valami még soha nem látott pünköshti „lelkessedéssel és elszántsággal“ ünnepélyesen kimondanák, miszerint:

„tekintve, hogy a mi előre haladott korunkban, a bölcsészet és a természettudományok a materializmust, darwinizmust és pantheizmust immár dönthetetlenül megállapították; tekintve, hogy nincs már egyetlenegy valamire való természettudós sem, aki a

lélek önállóságát és halhatatlanságát s valami gondviselő élő Isten lételét s a többi efféle tanokat végképen el ne vetette volna: ennélfogva a modern kultúra elutasíthatlan követelményeinek többé ellene nem állhatva, a keresztyén vallást ezennel beszüntetjük; amennyiben pedig, egy az újabb kor szellemével egyező vallásra mégis netalán szükség mutatkoznék: egy ilyennek eltanulása végett ezennel hazánk fővárosába és Párisba követek menesz- tetnek.“ stb. stb.

De hagyjuk a tréfát és iróniát, tisztelt olvasó, amelyeknek jogosultságát egyébiránt, lehetetlen, hogy magad is el ne ismerd, ha figyelembe veszed, hogy nálunk a keresztyénség elleni lármás izgatásoknak és tüntetéseknek roppant nagy füste alatt, mily nyomorult kevés az igazságszeretet és a tudomány parázs tüze.

Jelenlegi célunk csak az, hogy ellenében mintegy ama kevély áramlatnak, s vigasztalására, tanulságára és bátorítására a külföldi irodalmat figyelemmel nem kísérelhető tisztelt olvasóinknak, leginkább némely külföldi tudományos folyóiratok után, a d a t o k a t hozzunk fel és pedig a legújabb időkől annak bizonyos- gára, hogy a lélek halhatatlanságának s az élő Isten lételének hi- tét s általában az evangyeliomi keresztyénséget is végpusztulással fenyegető materializmust darwinizmust és pantheizmust több te- kintélyes tudósok s ezek között épen természettudósok is nem csak az, hogy nem vallják, hanem a leghatározottabban elvetik.

Lássunk tehát ily bizonyságokat.

Schönbein bázeli tanár, korunk legkitünőbb khemikusai- nak egyike s az ózon és lögyapott nagy hirü felfedezője, kevéssel 1868-ban elkövetkezett halála előtt, Böhnner kitünő helvét ter- mészetbuvár előtt, aki „Naturforschung und Kulturleben“ czimű jeles művében maga is határozottan a materializmus ellen tá- madt fel, a legvilágosabban ellene nyilatkozott a materializmusnak, amely gunyosan megsemmisítné a dolgok bizonyos célra szolgálá- sának vagy rendeltetésének eszméjét, s a szerveket mint csupa vaktörténet szüleményeit tekintené Shönbein szerint a természeti dolgok kellő ösmeretéből mulhatlanul következik egy öntudatos és bölcs teremtő Isten létezőli hit; „egy gőzmozdonyt megbámulunk,

ugymond, mint a gondolkodó elme művét, holott e gőzmozdony szerkezete csupa csekélység a legnyomorultabb állatocska csuda-szervezetéhez képest.“

A természeti dolgok czélszerűségének eszméjét nagy ügyességgel s bőven kifejtette egy ifjabb természettudós *Strohecker*, „*Die freie Naturbetrachtung gegenübergestellt der materialistischen Lehre von Stoff und Kraft, Augsburg 1869.*“ — czimű művében, melyet egyenesen a híres materialista *Büchner* ellen intézett. E nagy figyelemre méltó műben, az élő személyes teremtő Isten létele, a kémiai elemek létezéséből bizonyittatik be; szerző szerint nevezetesen teljes lehetetlen, hogy ezen elemek vaktörténetből vették volna eredetüket, hanem lételők az anyagi lét legelső percével kezdődött azaz teremtetniök kellett egy fensőbb erő által, mely az ő lételőket megelőzte. „E ponton ünneplik a természettudományok a vallással együtt a legmagasztosabb győzelmet az istentagadás felett, amelyet épen a természet, ahol pedig alapját keresné, úgy mutat fel, mint a legfenségesebb igazság elleni merényletet.“ Igen becsesek ezen szerzőnek azon érvelései is, amelyekkel egy, az állatok lelkétől határozottan különböző emberi léleknek, s ezzel együtt az Istenségnek lételét erkölcsi szempontokból bizonyítja. „Miként ugymond, az embernek, ekis világnak — mikrokosmos — van bizonyos végcélja, rendeltetése, amelyet elleneállhatatlanul észrevesz mindenki: épenugy a makrokosmosban, a nagy világnak roppant alkotmányában is egy erkölcsi akarat uralkodik.“

Giebel, korunk legkitőbb zoologjainak egyike, az emberről s az emberi test alkotmányáról írott művében ezt mondja a többek közt „az emberi kaponya, ha annak ősalaprajzát tekintjük, általában egyező a gerinces állatok kaponyájával; teljes alkotában azonban, s egyes csontjainak alakjára és nagysági viszonyaira, nézve oly átható és feltűnő sajátosságokkal bir, hogy az emberhez leg hasonlóbb majomnak, mint pl. az orágnak és gorillának is egészen különböző kaponyája van. Ismétlem, hogy teljes tökéletesen, szembeszökőleg és áthatólag különböző az emberi kaponya az orang kaponyájától; nincs a kettőben csak egyetlenegy részecske vagy darabocská sem, amely formájára és nagyságára nézve egyenlő volna.“

— Virchow világhírű berlini tanár és természettudós is, miként e folyóiratban is említve volt, a koponyák szigorú vizsgálatából meritett bonctani érvek alapján szinte bebizonyította, hogy az embernek majomtól származása teljes lehetetlenség. Kummer Pál természettudós pedig, az egész majomtheóriát, a tudományyal ellenkező, annak körén kívül eső szédelgésnek nevezte.

Az 1869-dik évben, a német természettudósok és orvosok Insbruckban tarták egyetemes gyűlésöket. Korunk legtekintélyesebb német természettudósai jelen valának; minden németországi egyetem képviselve volt; nem maradt el a hirhedt materialista Vogt Károly sem. A fő előadást Mayer heilbronni világhírű természettudós tartotta, aki a melegség és erők egységének elméletére vonatkozó felfedezése által, a természetben, közeliismerés szerént korszakot alkotott. Az ünnepelt tudós, előadásának végén, szólott az emberi lélekről is, és annak önálló tényleges létezését a leghatározottabban állította. Egyezőleg Hirn Adolf francia természettudóssal, a létező dolgok következő három fő osztályát vette fel: anyag, erő, lélek. „Gondolkozni, érezni, akarni, sem az anyag, sem az erő nem képes. Az ember gondolkodik, érez és akar. Hosszu időn keresztül úgy vélték, hogy az idegzet s különösen az agyvelő szabad phosphort tartalmaz, s a képzelet e szabad phosphornak a gondolkodásnál igen nagy szerepet tulajdonított. A szerves vegytan mezején tett legújabb és legszigorubb vizsgálatok azonban dönthetetlenül bebizonyították, hogy soha semmiféle élő organizmusban nem volt phosphor, tehát nem lehetett és nincs is az, az ember agyvelejében sem. Másrészről azonban tul van minden kétségen, hogy az élő ember agyában folytonosan vannak anyagi változások, melyeket molekuláris működéseknek neveznek s melyek az egyénnek szellemi működésével a legbensőbb egybeköttetésben vannak. Ámde, a legvastagabb tévelygés lenne ezen két különböző s párhuzamos mederben folyó működést azonosnak tartani.“ Ezt a tudós előadó egy példával világosítja meg. Tudva van ugymond, hogy a táviratozásnál, azzal egyidejűleg bizonyos khemiai processus is történik; azt azonban, amit a távirat mond, azaz a depesch tartalmát, teljességgel nem lehet elektrokhemikus működésnek nevezni. „Ez még sokkal na-

gyobb mértékben áll az agyról és a gondolatokról. Az agy csak eszköz, de nem a lélek maga. A lélek pedig, amely nem tartozik az érzékileg észlelhető dolgok körébe, nem a természettudósok és bonctanárok vizsgálódásának tárgya. A mi alanyilag helyesen gondoltatott, az tárgyilag is igaz. A szubjektív és objektív világ között Isten által előlegesen megállapított ezen hármónia nélkül minden gondolkodásunk merőben eredménytelen lenne. A logika a gondolat statikája, a grammatika mekhanikája, a nyelv pedig dinamikája. Most már bevégezem előadásomat s lelkem teljességéből nyilvánítom hogy a valódi bölcsészet nem lehet és ne is legyen más, mint előkészület a keresztyén vallásra.“

Mindezeket, melyekről a tudós előadó azt mondá, hogy azok, „tanulmányainak érett gyömcsei,“ a jelenvölt természettudósok minden ellentmondás nélkül, őszinte tisztelettel hallgatták, mert hiszen az előadó épen a természeti erők tudományának mezején általánosan elősmert s korszakot alkotó nagy tekintély. Vogt Károly is, aki egykor a göttingai gyűlésen egy hasonló kérdés alkalmával Wagner tanárt keményen megtámadta, most jónak látta a némán maradást.

Azon viszonyról, a melyben a test és lélek az emberi szervezetben egymáshoz vannak, Mayerrel egyezőleg nyilatkozott a müncheni földrajzi társulat gyűlésén Peschel is egy értekezésében, melyet a legrégebb embertörzsek vándorlásairól tartott s mely az „Ausland“ 1869. 47-dik számában jelent meg. Az ember majmoktól származását e kitűnő földrajzi tudós is a leghatározottabban elveti, habár némely egyes dolgokban nagy tisztelettel viseltetik is Darwin tana iránt.

Darwin legujabb két kötetes könyve, mely Londonban a múlt évben jelent meg, valami különös új adatot egyáltalában nem tartalmaz ugyan, de korábbi műveihez képest, most már határozottabban és nagyobb cynizmussal vallja és hirdeti a szerző, hogy az ember a majomtól vagy valami majomhoz hasonló állattól származott és fejlődött ki. Leírja, hogy az ő gondolata szerént, miként tanult meg az ember lassanként beszélni, miként jutott társadalmi élethez, lelkiösmérethez, morálhoz, Istenről hithez stb. Mindezek

sok ponton tanulságteljes és érdekes, de merőben önkényesen felvett s kellő bizonyíték nélküli merész egyéni vélemények ugyan; a mai időkben azonban, midőn a rendkívülinek, a szembeszökőnek és merényletesnek oly nagy divatja van, mégis nagy figyelmet költöttek azok, s a természettudósok most már nagyobb mérvben mint valaha, kezdének sorakozni Darwin melletti és elleni táborokra.

A brit természetvizsgáló egyesület embertani szakosztálya, a múlt év közepe táján Edinbourghban tartá ülését. Itt egyik tag Wake, „az emberről és a majomról“ tartott előadásában, némi csekély eltérések mellett egyenesen Darwinhoz csatlakozott. Állottak mellé még mások is. De nem csekély számmal voltak erélyes ellenzők is. Brodie azt fejtegette, hogy a darwinizmus semmivé tenné a halhatlanság terményét, e minden művelt és műveletlen népek által egyiránt vallott egyetemes szükségét és postulatumot, melyet legfelebb csak Darwin néhány követője nem oszt. Smith azon vádat emelte a darwinizmus ellen, hogy az a valóságot elfedő frázisok és cifra beszédek mellett is nem méltó a tudomány névre, s nyugodtan be lehetne és be kellene várni, míg a tudomány önmagától, minden cáfolgatások nélkül is megszabadul a darwinizmus tájékeitől. Dr. Cairns némi szelid gunynyal kérdezé, hogy ha a majomból ember lehetett, hát az ember nem lehetne-e angyallá? Elvégre is a gyűlés semmi rendszeres eredményre nem juthatott, mert amidőn Wake, nézeteinek védelmére utóljára még szót akart emelni, irtóztató lárma támadt a jobb és baloldal közt, és az ülés éktelen zürzavarban oszlott szét.

A németek közt is nagy számmal vannak mind barátai mind ellenei a darwinizmusnak. Nem is említve több tekintélyes botánikusokat, akik, mint pl. Göppers, Oswald Heer, Nägeli, Braun, Hoffmann és mások, folyvást határozottan ragaszkodnak a szerves lények különleges teremtetésének eszméjéhez, — a német zoológok, physiológok, összehasonlító anatomok és palaontológok többsége tulnyomólag ellene van a darwinizmusnak s különösen az ember majmoktól származása eszméjének.

Giebel hallei tanár, a darwinellenes Burmeister teremtéstörténetének ösmeretes kiadója, egy, „az emberről“ írott s 1869-

ben közrebocsátott művében, Darwin fejlődési és származási tanát „a hihetelenségek és be nem bizonyított ostoba merényletek kháószának“ nevezi, s a legújabb időkben is nagy erélylyel és gnyosan visszautasítja a Darwin tanait, mondván a többek közt, hogy ha a mostani majmok hajdani ősei a létérti harcban embe-
rekké küzdhatték fel magokat, ezek viszont, miért ne küzdhetnék fel magukat valóságos angyalokká stb.

Az Andraee „Globus“ című folyóiratában egy bíráló, Darwin elméletét „a szó teljes értelmében brutálnak és olyanak nevezi, amelyet minden tudományosan gondolkodó ember csupa álmodozásnak kénytelen nevezni.“

Az erlangeni egyetem minerologiai tanára Pfa ff, egy ottani tudományos folyóiratban: „Erlanger Zeitschrift für Protestantismus und Kirche“ szinte a leghatározottabban visszautasítja Darwin tanait, különösen a teremtésre vonatkozólag. Szintigy Corn elius, „Über die Entstehung der Welt. 1870.“ című koszoruzott tudományos mű írója, bár egy némely elvben egyezik is Darwinnal, tanát mégis elfogadhatatlannak és olyannak nyilvánítja, amelyből különösen ama legnagyobb csudát, egy célszerűbb természetfolyás kezdetét kellően kimagyarázni egyáltalában nem lehet. — Perty Miksa kitünő természettudós „Die Natur im Lichte philosophischer Anschauung“ című remek művében azt mondja a többek közt, hogy a Darwin származási elmélete „csak olyan mintha valaki, azt mondaná hogy a görög szobrászat művei nem egyebek, mint az egyiptominak átalakításai, s a hellen művészet Phidias korabeli teremtményei csupán korábbi művek új alakításai. A korábbi művészeti korszakok mindenesetre voltak hatással a későbbiekre; de minden valódi mester mű egyéni lángész szüleménye s az összekötő kapocs az ily művek közt, nem az egymástól származás, hanem a benső rokonság.“ stb.

Különösen figyelemre méltó az is, hogy oly tudományos utazók, akik a föld különböző részein mind az embertan mind az állattan mezején igen tanulságos és gazdag tapasztalatokat tehettek, tulnyomólag ellene nyilatkoznak a Darwin elméletének. Sch m a r d a Lajos az állati geográfia legnagyobb tekintélye körunkban, az állatok szétterjedéséről írott művében, nevezett elmé-

letet „az alapos tudomány elleni botránynak“ „alaptalan következtetés“-nek stb. nevezi. Szintígy Schlaginweit Sakünlünski, indiai és felső ázsiai utjáról írott művében, és Bastian Adolf a keleti ázsiai népekről írott nagyszerű munkájában.

Ezek után csak a következő nyilatkozatokat legyen szabad még felemlíteni.

Egyik német tudományos folyóiratban (Deutsch. Jahrb. VI. 705) Zöchler ezt mondja: „Én az ember majmoktól származásának elméletét a tudomány mezejéni botlásnak, állítólag bizonyító tényeire nézve nem igaznak, methodusára nézve tudománytalanak, irányára nézve kárhuzatosnak tartom“. stb. „Darwin azt állítja pl. hogy a fehér szőrű és kékszemű macskák rendszerint siketek. Nekem két ily macskám van s mind a kettő kitünőleg hall.“ — Vogt Károly, ugymond, az Ausland 1864. 697. rendkívüli gaudiummal odavetette magát a majomi rokonság karjai közzé s néhol valóban kannibáli módon jól érezhette magát e helyzetben. A majmok és az emberek közti különbséget azonban oly mesterileg adja elő, hogy azon óriási ürt, amely bennünket ama kitünő szervezetű állatoktól elválaszt soha élénkebben nem érezhetjük mint ezen istentagadó cynikus ember előadásainál.“ „Ennek a taunak, mond Göppert (Neues Jahrb. v. Leonhard. 1865. 297) legkisebb bizonyítéka sincs a kövült őállatokról és növényekről szóló tudományban és tapasztalatokban.“ — „Hogy az emberi nemzet, mond Fraas Oscar, (Vor der Sündfluth. 399.) a majmoktól származott volna, oly eszelős gondolat, melynél eszelősebbet az emberiség történetére vonatkozólag valóban nem lehet gondolni; méltó arra, hogy egykor, az emberi bolondságok történetének új kiadásában megörökíttessék.“ Quatrefages híres természettudós (Hirtoire de l'homme. 50.) a tudomány nevében protestál a Darwin tanai ellen s ugyancsak a tudomány nevében ünnepélyesen állítja, hogy az ember őse sem gorilla, sem orangután, sem csimpansz majom, sem semmiféle tengeri tehén vagy hal nem lehet.“ — Flourens parisi akadémiai tag — Examen du livre d M. Darwin, p. 67, azt állítja, hogy azon tant, mely szerint a növények s állatok minden csira és tojás nélkül szervetlen anyagokból állottak volna elő, a rovarokra nézve Redi (1688)

— a belférgekre nézve Beneden (1853), — az infuzoriumokra nézve Balbiani (1862), — Pasteur által pedig általában s bármelyik állatra nézve is senki sem állítja már.“

Darwin elméletével szemben, amely nemcsak a keresztyénséget, hanem a bölcsészetet is, sőt általában, minden az emberhez méltó tudományt végpusztulással fenyeget, nem maradtak némán a tekintélyes bölcsészek sem. Ulrich e tant, ennek legelső fellépésétől fogva a legerélyesebben ostromolta. Trendelenbourg szembeszökő logikátlanságot vet szemére, mely szerént a célt a tényező okokba zavarja és semmisíti be, későbbben azonban, mégis ismét felteszi. Az ifjabb Fichte szerént az egész tan „egyes igenfelületes hasonlatokon nyugszik, amelyek azonban rögtön elenyésznek, mihelyest a hasonlítási pontokat az egészre alkalmazzuk.“ „A legnagyobb ellentmondások egyike azt állítani, hogy a természet egy oly képezhetlen nyomorult állatba mint a majom, zárta volna azon csirát amelyből egy oly kitartó és tökélyesbülésben gazdag lény fejlődhetik ki mint az ember.“ Darwin tanának egyik igenkiünő bölcsészi bírálója Huber szerént „a legjelentékenyebb természettudósok mindemai napig vagy egyáltalában nem vagy csak részben helyeslik ama tant, amely legelső feltünése óta nemcsak az, hogy közel sem juthatott a szilárd és biztos természetisme rangjához, hanem értékének igen kétes voltát mindinkább-inkább szembeszökőleg mutatja ki.“

Végre jól esik épen ez alkalommal, nyilván leróvhatnom a kegyelet adóját, az 1868-dik évi junius 8-dikán, élte 47-dik évében elhunyt derék Dr. Krause H. iránt. Ő a Schleiermacher theologiai iskolájának egyik nagy tudományu buzgó és erélyes hive volt Éveken keresztül, haláláig szerkesztette és pedig kitünőleg szerkesztette a Berlinben megjelenő Protestantische Kirchenzeitungot. Hazánknak, nemzetünknek, magyar pretestáns egyházunknak s különösen autonomikus küzdelmeinknek az állammal szemben, legnagyobb figyelemmel s részvétellel kísérelte s elszánt barátja és pártfogója volt. Bár színről színre nem láthattam őt soha, s némely theologiai s különösen dogmatikai alapnézetekre nézve nem oszthattam is minden tekintetben az ő véleményét; de mégis vannak okaim és forrásaim amelyeknek alapján kiválóan indittatva ésköte-

leztetve éreztem magamat nem egyéni, hanem közérdekből, az ő nevét ez alkalommal és e téren is kegyelettel felemlíteni.

Krause tehát szabadelvű és pedig nemcsak bátor, hanem némely ponton talán tulmerész szabadelvű theologus volt sime ő egy értekezésében, melyet a keresztyénség és a természet-tudományok egymáshoz viszonyáról irt s mely lapjában, halála után látott világot, határozottan hirdeti az élő Isten hitét s a pantheizmus ellen nyilatkozik. „A tapasztalati természetvizsgálat — ugymond — mindenütt megtalálhatja az élő Istent s vólta-képen senkinek sincs anyi alkalma észlelni az Istennek lelkét mint épen a természetbuvárnak. A természet folyamába való minden betekintésnél páratlan módon feltűnnek ő előtte a teremttségnek csuda dolgai: a törvények szilárdsága, a formák tökélyessége, a szervek csudateljes egyezménye s a magasztos bölcsesség a teremtények fokozatos láncolatában a legegyszerűbb képlettől fel egészen az Isten képére teremtett emberig s mindezeknek csudálatos láncolata és egymáshoz viszonyulása; — ezek és több efélék, az előtt lehetnek legkevésbé elrejtve, akinek mindennapi hivatása bétékinteni a természet titkos műhelyébe. Minden ponton kényszeríti őt a vizsgálódás, hogy feltalálja azon örök bölcsességet és észt mely a természet egyetemét fentartja s vezeti s annak minden egyes részét teremtő és alakító lélekkel hatja át. Az egek hirdetik az Istennek dicsőségét s a kiterjesztett erősség őtet magasztalja, mondá méltán, minden időkbén az egyszerű szemlélet; ma pedig már, mindezekhez még a mikroskopium csudái feletti dicséneket is kell tennünk. Nem egyéb mint modern eltompultság, lelketlenség az, ha valaki ezen szemléletek előtt elzárja magát csakazért, mert hiszen oly régi és trivialis dolog Istent az ő műveiből ösmerni; vagy pedig a tapasztalati tudomány, amely magát ilyennek mondja, nem méltó ezen névre s nem egyéb mint bölcsészi előítéletek által vezetett vagy oly romlott és zürzavaros tapasztalás, a mely a világot csak elemeiben vagy salakjaiban észleli. Aki a természetben semmi egyebet nem lát mint phosport, ként, élenyt, szénenyt stb. és ezeknek egyesüléseit, az, az Istennek roppant világalkotmányából jóformán még semmit sem ösmer, s hasonló egy olyan emberhez, aki előtt egy világváros semmi egyéb mint kőfalak halmaz

és aki előtt egy legdicsőbb cserfa is csak anyit ér, ahány ölfakitelik belőle. . . . A tapasztalás szilárdul meggyőzhet bennünket az élő Isten létéről; mert hiszen az érzéki világ különféle konkrét alakjai ösmerni tanítanak őt. Hogy állhatnának előkülönben a vallások s miként lehetne minden nemzedéknél fellelhető a vallás, ha nem látszanék mindenütt az élő Isten működése az ő műveiben és az emberi kedély szentségében. Miként érezheti magát jogosítva a naturálistikus nézet arra, hogy a távcsók és retorták által felfedezett érzéki világot elősmerje ugyan, de az emberi kedély ama másik világát amelyről a vallások és bölcseségek által évezredek története bizonyosságot tesz, megtámadja és ostromolja. A tapasztalás erre bizonyynyal nem jogosít senkit, mert hiszen az, bizonyosságottesz a vallás tényeiről, és pedig ezekről hasonlithatatlanul bővebb mértékben és egyetemesebb terjedelemben, mint a mostani, még nagyon ifju természettudomány folyvást igen feltételes értékű eredményeiről.“ — Eddig a bátor és szabadelvű theolog, aki tehát nagyon távol van attól, hogy a vallás értéke felett a természettudományokkal alkudozzék és azok egynémelyik képviselőjének fenhéjjázó felületes lármázására megrettenve, a tiszta evangyeliomi keresztyénség alapigazságai és tényei közül bármelyiket is feladja.

Távol legyen tőlünk hogy kicsinyeljük, ócsároljuk a természettudományok értékét; sőt elősmerjük kész szívvel, azoknak nem csak hasznos, de dicső és magasztos vóltát is, s őszinte tisztelettel tekintünk a haladásra, amelyet azok korunkban tettek és folyvást tesznek. De e mellett senki sem róhatja fel a tudomány, a haladás és a szabadelvűség elleni bünül, ha mi is azokhoz tartozunk, akik épen napjaink kitünő természettudósai, bölcsészei és szabadelvű protestáns theologusai közül is elég nagy számmal úgy vélik, hogy a természettudományok mint tudományok, vóltaképen még igenkedtetleges állapotban vannak; a legfontosabb észleletek, vélemények és tapasztalatok folyvást tisztázásra és szilárdulásra várnak. Nagyon időelőtti s a valódi tudományval merőben ellenkező felületesség lenne tehát azt állítani avagy csak vélni is, hogy a természettudományok immár diadalt vettek az isteni kijelentés s

az azon alapuló evangyeliomi keresztyénség felett. Sőt bármely időben, bármi távol jövődöben is sohasem kell félteni az evangyeliomi keresztyénséget a valódi természettudományoktól már csak azért sem, mert más ezeknek a mezeje, alapja, iránya s tengelye s más ismét az evangyeliomi keresztyén vallásé. Az igazi természettudós mindenkor mély tisztelettel fog tekinteni a bibliára, miként a multban a többek között egy Newton, Cuvier, Boerhave, Haller és Humboldt Sándor tekintett, aki pl. nem gyözte eléggé magasztalni Jób könyvének és a CIV-dik zsóltárnak: „Áldjad lelkem az Urat és tiszteld; Dicsőségével rakva menny és föld,“ magasztos rajzait a természetről.

Göthenek, a szük látkörű, elfogult és orthodox keresztyénnek épen nem nevezhető Göthenek, a mindenesetre nagy szellemnek szavaival zárjuk be rövid szemlénket: „Haladjon bár megszűnés nélkül a szellemi műveltség és a természettudományok folyvást növekedjenek bár mélységben és terjedelemben; az emberi ész ám haladjon úgy amint csak akar: mindezek, a keresztyénségnek az evangyeliomokban tündöklő fenségét és erkölcsi kulturáját felyülmulni nem fogják soha.“

Révész Imre.

T Á R C A.

1.

B e s z é d,

melylyel a debreceni ref. kollégiumbéli hittanszaki önképző Társulat 3-dik évfolyama megnyittatott 1871. október 21-kén.

Tisztelt Társulat, kedves ügyfelek!

Ismét uj évnek megy e kisedegylet elébe, s az idők zavarosabbak és nehezebbek, mint két év előtt, az alakuláskor. Annál indokoltabb, annál szükségesebb, hogy e hit-ingató korban egy központ köré forrjanak azok, kiknek nemes hivatásuk leendő: a hitet másokban is eleveníteni. A zürzavar forrása abban rejlik, hogy még hazánkban is, s épen tekintélyes fők, csak az erkölcsi törvényt hirdetik és sürgetik, s ennek alapját és lelkét, a hitet mellözhetőnek, lényegtelennek tartják, — s elefejtik, hogy Jézus nemcsak az isten és emberszeretetet törvényét köve-

telte, de a hitet is. Hit nélkül én valódi tiszta, önzetlen és állandó erkölcsiséget, chrysostomi jellemet, egyetemes kiterjedésben nem képzelhetek.

Zavarosabb és nehezebb időkben élünk, mert divattá kezd válni a ker. vallás tantételeit úgy terjeszteni elő, mint amelyek az észszel, tudománnyal, műveltséggel ellenkeznek s túlszárnyalt álláspontok, és ez állítás által sokan megrendítettnek a keresztyénség 19 évszázados hittételei igazsága felől. — A természetfelettség tagadtatik s ezzel az öntudatos szellemi lények léte is, akkor midőn a természet végpontjai az elemek, bár anyagok, határt vetnek a kutató és tovább haladni akaró észnek; a pokol helyét nem lelik a világrendszerben távcsövekkel sem, — magát a helyet nem is a mi dolgunk tudni és felfedezni, nem ez a lényeg, — tagadják tehát a poklot, mi tulajdonképen nem más, mint az elkövetett rossz tettekért való bűnhődés, s ha nem hisznek bűnhődést a sirontúli létben, mely bűnhődés természetesen szellemi leend, maga után vonandja tagadását a jutalomnak, a mennyországnak, általában a sirontúli létnek, mely pedig Krisztus tanítása szerint is sarkigazság. Mivé törpül ez esetben az evangyéliomi keresztyén tan?

Tájékozatlan, zavaros és nehéz idöket élünk, mert az emberiség élő és örök barátja és megváltója, az imádó szeretet majd két ezeréves felséges tárgya Jézus Krisztus isteni természete, keresztyének által ostromoltatik. A monarchianismus, arianismus, socinianismus, e régen sívárnak bizonyult s visszavetett humanitariusi elv utóharcosai századunk legközepén újra köszörülik fegyveröket, hogy elragadják az evangéliom boldogító és hatalmas Krisztusát tőlünk, s helyette egy meghalt, elporlott és fel nem támadott Jézust nyujtsanak. — Rosseuw St. Hilaire szerint, „a 19-dik század hiába szoritja ölébe márvány Krisztusát, feleletet adni az a reménytelenségnek nem fog.“ Felemelő ily korban eltelni azon tudattal: „Számptalan sok ezereken vannak s lesznek még a ker. egyház kebelében, akiknek lelkében a Krisztusba vetett igaz hitet a Renan és Schenkel féle művek ép úgy meg sem mozdíthatják, mint a szellők a tenger mélységét.“ (M. Pr. E. I. Figyelmező. 1870. évb. 570. l.) Szép dolog idézni — mint Renan is tett, s a keresztyénség lényegének nyilvánítani az oly megragadó „hegyi beszédet“ . . . de meg kell fejteni és mutatni a siróknak, ki az aki megvigasztalja őket, — mi az az igazság, amit szomjuhozna, s ami kielégítné őket, — hogy és kiáltal látják meg az istent, — s mi az a mennyeknek országa? mert ha Krisztus csak olyan ember volt, mint Plato, Socrates, vagy mint a mai unitariusok képzelik, isteni tulajdonok és felruházványok nélkül, úgy azon szavai és ígéretei: ma velem leszesz a paradicsomban, — elküldöm nektek a vigasztaló szent lelkét, — elmegyek, hogy hajlékot készítsek nektek, — aki én bennem hisz, ha meghal is él az, — stb. ép oly kevés

súlyuk, mintha valamelyik földi halandó mondaná azt ma s biztatna vele. — Akkor az egész evangéliom egy dicső tartalmu végrendelethez volna hasonló, de oly végrendelethez, melyben a rendelkező idegen birtokról, végrehajthatlan és beválthatlan ígéretekéről intézkedett volna. —

Most ha valaha szükség a vallásosságot, keresztyén érzületet és hitet ápolni lelkünkben, most midőn az államok a roppant kisebbség kedvéért kezdik feladni a keresztyén jelleget, — szükség ismerni az akadályokat: engedjék meg tehát ifju barátim! hogy megnyitó beszédem tárgyául következő tételt válaszszam: „mika vallásossá s keresztyénné lehetés roppant akadályai korunkban, főleg ifjakra nézve.“ Nézzünk szembe a bajjal, ismerkedjünk meg az ellenséggel, hogy annál képesebbek legyünk őrizkedni, ovakodni s felvértezni magunkat. Szomorú dolgok és tünemények azok, miket elmondandó vagyok. A csodálatos hatalmu nagy isten, ki a büszke hegyekből, elporlasztván darabos szirteit, könnyen járható lapályokat alkothat; egyengesse a mi utainkat is, hogy hozzá és felé közeledhessünk a torlaszokon is keresztül.

* * *

A környező elemek, legtöbbször maga a kör, melyben élünk, növekedünk, légzünk, látszatosság, közönyösség, csaknem hitelenség vegyülékével vannak telítve s az ifju észrevétlenül szívja be a vallásiszonyt, egyháziatlanságot, s odajut akaratlanul is, hogy a kor divatos kifejezése szerint „túlszárnyalt álláspont“ lesz fejében Krisztus tanítmánya, sőt maga a szellemiség. Sok szépen indult ifjunak távolodtak rossz hatások következtében el istentől és Krisztustól gondolatai, lön keble megüresült az „egy szükséges dologtól“, s ha pusztá földies vágyainak kielégítését a világtól könnyűszerrel meg nem nyerheté, némelyik bűnös eszközöket ragadott meg, s ezáltal lett boldogtalanná, — másikat mintegy gondolkodó állat, morzsolta az életet le, — s fájdalom nem kevesen, öngyilkosságban kerestek végmenedéket üzött lelkeiknek. Telvék lapjaink sötét hireivel az ifju s agg ön-kivégzéseknél. Ez megdöbentő körjel, hanyatlott sülyedt belállapotokat igazol, mert igazi keresztyén kedélynek végkép kétségbeesni nem szabad, — „az isten az én reménységem“ — e szent remény és tudat horgonya leend s a hullámakba temetkezéstől meg kell hogy óvja őt. — Amily vigasztaló és jótékony hatás titka rejlik egy kegyes keblü keresztyénnel való társalkodásban: époló fagyasztó a vallás gunyoló, vagy hitetlen embernek, legyen tudós bár, — környezete. Boldog ifju az, ki istenileg derült keblek mellett, mintegy templomban, nő fel! keressük hát azon elemeket, melyek szaporítják, nem pedig fogyasztják bennünk a „szent tüzet.“

Kevés a valódi vallásoktató; még felsőbb, hittanszaki tano-

dákban is néha és néhol feljogosultaknak hiszik magokat a lelkivezé-
 rül szerepelhető egyének törni, rombolni a századok hitterményeit, s
 meg nem próbált, divatos új üres fogalmakkal helyettesíteni. Ne felejtsek
 el se az elemi tanító, se fensőbb szaku tanár, sem kivált a szülék, hogy-
 ha netán saját lelkökben az anyagok büszke tudománya, a természettan,
 s az önbálványzásra hajló rideg ész és egyéb hatányok következtében
 romokban heverve feküdnének az élő isten, élő Krisztus, s a mennyor-
 szágba vetett hit boldogság-sugárzó oszlopai: nincs joguk másokban
 is romokká változtatni azokat, kivált akkor, ha ők hivatalos dajkái tar-
 toznának lenni az édes anyának, az egyháznak, mely rájuk bizza remé-
 nyeit, fiait. „Ha a só megizetlenül mivel sósítatik meg?” Nincs fonto-
 sabb teendő előttünk, mint minden szülőből mélyen vallásos házioktatót
 képezni, s minden tanítót a nyilvános tanodákban, hívő kedélyvel meg-
 áldottnak ohajtani s hogy olyan legyen, közreműködni. A hitetlen csil-
 lagász vagy földismész sehol nem találja a nagy istent a természetben,
 mert fejében nincs az,— a hívő lélek Dáviddal éjjeli-könyhullatásai közt
 is istennél keres vigaszt.

Azt sem lehet tagadni, hogy a mai sajtó és lapirodalom te-
 temes részben a materialismus felé hajlik, s az ifju és női kebel — női
 lapban is tagadtatott már a lélek, — korán kételkedővé, ingadozóvá tét-
 tetik. Divattá kezd válni egyházi lap terén is az unitarismus, mely ellen
 pedig az igaz ker. egyház a szüklátkörű Ebjoniták elleni fellépése óta
 állandóan tiltakozott maig. — Azt mondják az élettan tudósok, hogy a
 táplálék milyensége nagy befolyást gyakorol egész testi szervezetünkre,
 a hússal vagy növénynyel élésnek más eredménye van még a kedélyre
 nézve is. Bizonyára így van a dolog a lelki táplálékokra nézve is.
 Azért felette fontos, kivált ifjakra nézve: hogy valódi evangyéliumi szel-
 lemű műveket is olvassanak, s legalább ellensúlyozzák a léha tartalmu
 olvasmányokat, melyekkel találkozniok kell. Valamely kor és nép jelle-
 mére roppant befolyással van az irodalom milyenvolta. A mi vallásos
 irodalmunk felette szegény valódi építő és hiterősítő művekben, s ez
 is egyik fő akadály a vallásossá lehetésnek. Kivált a mi al- és közép
 néposztályaink vannak hiányában a keresztyénileg mivelő olvasmányok-
 nak, s ez ma azért nagy baj, mert az ellenkező, romboló irányu olvasmá-
 nyok halmozódnak elébe. Mikor jő el már az idő, hogy rá érünk ezek ré-
 szére is gondoskodni lelki kenyérről?

Én szeretem a lelkiész kart, árnyoldalai és szegénysége mel-
 lett is, emberek nemesen, hazafiak lelkesen ez annyi nehézségtől, mellöz-
 tetéstől nyomott kar tagjai. Prot. lelkiész sohasem szegődött szegénysége
 dacára a lelki butaság csatlósává; de azért szabad ohajtani, hogy több
 súlyt fektessenek jövőben a hitetlen, sőt antikrisztusi támadások-
 kal szemben a kezökben levő szép tisztre; s kivált önökre, a jövőndő

lelkészeire, néz a magasztos és súlyos feladat: isten szolgálóinak lenni a szó magasztos értelmében, mert a világ és anyag szolgálóinak száma legio. Elsőrendű egyházi kérdéseink egyike, tán legfőbbike hát: hittani intéze- teink, lelkész képezdénk erősítése, evangyéliomibb szelleművé tétele, és semmi áldozat nem kimekese avéggett, hogy azokból nemcsak pusztá tudósok, de apostolok, istenfélő s Krisztus tisztelő áldozatkész bajnokok kerüljenek ki. — Pásztor nélkül elszéled a nyáj. A jó pásztor életét adja juhaiért. Jó lelkipásztorokban rejlik a jövő kulcsa. Az „aszú fát“ általok indíthatja isten virágzásba. (Ezék. 17, 24.) Jó mérnököt, jogászt, orvost, tanítót is képezhet az állam, de jó református lelkésze- ket képezni egyedül hiveink egyeteme van hivatva. Korunk Sámuelei! gondoskodjatok a látnok-képezdéről, nehogy a próféták kihaljanak . . . sirjaikon a magyar Sion fejfája fogna szomorgani, a magyar Sionnal a magyar haza is könyeket hullatna. — Mert ha a próféták nem állnak a résekre, nem építik a falat az Izráel háza körül, nem álljuk ki a csatát az isten napján. (Ezék. 13, 5.) A vallásültető kollégiomokra is alkal- mazhatók isten biztató ígéretei Ezékielnél: „Ti Izráelnek hegyei, ága- kat hajtatok és gyümölcsöt hoztok népemnek . . . és a romok megépít- tetnek.“ (Ezék. 36, 8. 10.)

Elfogyatkozni kezdenek vallásért élni-halni tudó hölgyeink. Ez nagy csapás lenne nemünkre. A nők igen sok tekintetben vezérei, irány- adói, uralkodói — csak istenfélők legyenek, — családi, sőt társaséle- tünknek. De felelősök is a közromlottságért. A nagy egyházi atyák, nagy reformátorok, nagy hatású lelkészek, sőt általában a philanthropok élet- rajzában a gyöngéd anyai kéz nyomait ott találhatjuk. — Már Krisztus körül, a szent történelemben feltűnnek a vallásos keblű nők. A Jaxit Annák, Lórándfi Zsuzsánnák, Bethlen Katák a legjótékonyabb befolyást gyakorolták koruk vallásosságára nemzetünknel is. — Olyan a nő hatása az egyházban, mint a harmat, főleg a gyenge levelekre hull, s hajnalban üdit és kövérit, s az égető nap hervasztó tüzétől megmenti a csemeté- ket az élet hajnalán és reggelén, főleg a gyermekeknél bűvös és csodás az ő szerepök. Belátták ezt külföldi prot. hitrokonaink, s a nőknek szép tett-körökét nyitottak fel az egyházi egyletek sorompói közt. A nők jel- leme és erkölcsisége a társadalomnak nemcsak ékköve, de egyik fentartó oszlopa. Szellemiség,- hit,- evangyéliom nélkül elvesztik ez oszlopok és ékkövek tömörségüket s örök becsöket. — A római birodalom elsüllye- désében, a római nemzet kihalásában, a női erények és jellemek megfo- gyatkozása is döntő szerepet játszott. — Én úgy vagyok meggyőződve. jó nő, jó anya, jó honleány, ki a sirig és minden körülmények közt jó marad, csak istenfélő nő lehet. A hitetlen nőtől még jobban borzadunk, mint a hitetlen férfitől. — Mi a női kebel vallás nélkül? csillogó üveg, állandó hevet, állandó fényt tükröztetni és fejteni nem képes, s az első

vihar és súly előtt összeroppan. Mig a hívő női kebel gyémánt erős, mindig értékes. -- Nőink vallásos nevelése nem eléggé gondoztatik, innen a fenyegető vész, kivált utódainkra.

A jó példák látásától és hallásától való elszigeteltség nem kis akadályaul szolgál a vallásosságban erősödsnek. Már az apostolok korában örökbecsű levelek által értesültek egymásról a föld távoli pontján helyezett ker. gyülekezetek. A nagy élő egyházak fényes és épületes teteteinek, hitszilárdságának, lángoló buzgóságának látása, vagy hallása a gyengékben is erősíti a fagyni kezdő hevet. A láng érintkezés által gyalaszt, zárt szemeknek pedig nem világít. Az égi láng, a hit, okvetlen terül, ha lelkünkhez érhet. Tudja-e ifjuságunk és egyházunk nagy része azon széptetteket, miket az „Evangeliumi Szövetség“ különböző ágazatai évről évre véghez visznek? Értesült-e egykorúlag a Reformatio csarnoka tervezetéről, az adakozásra hívó szóatról? Érezni és tudni azt, hogy ezren és ezren vannak még, kik az Evangeliumi hithez és Krisztushoz ragaszkodnak életfogytig, érte halni készek, ragaszkodnak szabad, nagy és boldog országokban, — valóban nemcsak vigasztaló és bátorító, de hitébresztő és új élet támasztó. Tudni azt, hogy világra szóló egyházi szónokok Franck Coulin-ok, Merle D' Aubigné-k, Bersier-k, Pressensse-k, Spurgeonok, Newman — Hallok, Arnot-ok, stb. zengik apostoli ajkakkal, hogy Krisztus az igazság, az élet és a feltámadás, — villanyzó hatása s arról győz meg, hogy az ur keze nem rövidült meg felettünk, s még vannak az ész bálványzó 19-dik században is, kik a Szent Lélek erejében, ujjászülő működésében hisznek.

Kit ne hatna meg azon fényes, bibliai korba beillő látomány és ünnep, mely 1869. nov. 12-kén ment végbe Északamerikának Pittsburg városában, hol a régi és új presbyteriánusok egyesültek, „amerikai presbyterianus egyház“ nevezete alatt. A két testvér felekezet külön gyülesteremben volt együtt, mint addig szokott, s külön hatázzák el az újra egyesülést. Egyik sem szégyelte a református hitvallást tovább is elfogadni, mint kifejezőjét a szentírás tantartalmának, a fegyelem és egyházkormány elveinek; — az ó és új szövetségi szentírást pedig istentől ihletettnek és törhetlen hitszabálynak. Déli 12 órakor mindkét zsinat moderatora (elnöke) végleg felosztatta a zsinatot, s elhagyván örökre a különült álláspontot, a gyűlés tagok tömegesen vonultak az utcán át egy presbyterianus templomba, örömkönyek közt, a nép részvételnek egyéb megható nyilatkozványaitól kisérve, Európából is üdvözlötve egyesült a két vallásfelekezet. A régi presbyteriánusok volt moderatora jelölte ki az ének verset, az ujjé (Fowler tudor) olvasta a szentírást az ima után, s aztán megtörte az ünnepélyes csendet; csodás egylelkűségét emelé a két zsinatnak; nem azért volt ez, mintha egyik felekezetnek szüksége lett volna a másikra, hogy hanyatlástól mentessék meg, mert mindenik erősb volt

mint bármikor előbb. Isten keze működik az ily mozgalomban s ez intsen új buzgalomra. Ekkor a régi presbyteriánok volt elnökéhez (Jacobus tudor) fordulván, kezet szorita vele s az egész nagy gyülekezet felállt s éneklé kézösszetéve:

Dicsőség istennek, kitől jó minden áldás. —

Nagyszerű volt az egyesülés óhaja, 246 esperestség közül csak 3 volt az ellenző. Nagyszerű volt a látvány, mint közeledett ezer meg ezer lelkész és presbyter külön tömegben egymáshoz az utcán az örvendező nép szeme előtt, s olvadt egybe az új gyűlés helyiségében, szorongásig megtöltvén minden szögletet. 2500 egyén ült és állt a teremben, ugyanannyi maradt künn, nem férvén be. Ily örvendező sereg, mely belülről meghatott, buzgó, hálával telt volt, s kész tapsolni, énekelni, imádkozni, nevetni az örömtől és könyezni, sohasem gyűlt egybe azelőtt a presbyteriánusok közt. Majdnem 4 óra hosszat tartott az ülés, csak a lángnyelvek látványa hiányzott, szívben azonban csakugyan egyek valának. — Ezen presbyterián egyháznak összesen 4229 lelkésze van, majd ezer lelkészjelölt és hittanulója, férfi egyháztagjai félmillió felé közelednek, csaknem ugyanannyi vasárnapi iskolás növendékkel. (Evangelical Christendom. London. 1870. év jan. füz. 25—26 l.) Hálaadományul, — egyházi célokra, — az egyesülés feletti öröm kifolyásául 10 millió forint gyűjtése határozatott. —

Mig élőhitű testvéreink lankadatlanul buzgólkodnak, s az isten zászlóját, mint Mózes az Amelekiták elleni csatában pásztori vesszejét, — fennen lobogtatják: mi magyar presbyteriánusok legyünk éberek, s ne engedjük a tiszta református Sion épületét szétszedetni.

Nagy akadálya a vallásossá lehetésnek az is, hogy a bibliát olvasni ma már kevesen szeretik, pedig ha eddig némelyeknek az ó irály nem volt tetsző, ma már van új, 19-dik századi magyar szép fordítás is, a Kámoryé Pozsonyban, melyet ha egy új kiadásban szőrendezésileg néhány kevés helyen átnézve birandunk, az a legmagasb irodalmi igényt is kielégíthet.*) A Károli fordítása sem lett egyszerre közkedvességű és sima, 18 sőt 22 év mulva Szenczi Molnár simító keze nyomta rá, átnézés után, a tisztábbság, gördülékenyebbség jellegét. Nem merit a kedély égi vizet a szent könyvből, innen a szárazság egyházi iratainkban, sőt tem-

*) Álljon itt összehasonlítás végett Kámory biblia fordításából két hely. Ézs. 2, 11. 12. — „Az ember sen héjázása meg fog aláztatni és a halandók gögőssége lenyomatni, s egyedül az isten leszen magasztos az időben. Mert a seregek istene büntető napot tart készen minden gög és döllyf ellen és minden büszkeség fölött, hogy megaláztassék.“ — És Máté 14, 26. „Látván pedig a tanítványok, hogy ő (Jézus) a tengeren jár, megilletődének, mondván: Ez rém! és féltökben kiáltnak vala.“ Itt a görög szövegbeli „phántasma“ szót Károli korában „ebmulandó állat“-tal tudták gyarlón visszaadni. —

plomi szószékeink egy némelyikén is. Az ihletés közege, a lelkesedés forrása ma is az isten ige. Csak egy párévi társalkodás a szent írókkal, s új világ nyílik fel láthatárunk előtt. A szentírást magát alapul minden időre el kell fogadnunk, örök tanulmány maradjon az; de az értelmezés szabadságát is fentartani; e két elvben rejlik a protestántizmus fogalma, és nem a biblia nélküliségben, az értelmezés szabadságát használja az egyén, de nem az alap lerombolására; használja az egyház hosszabb időközökben, ha az egyetemes állapot sürgeti az értelem felett nyilatkozásra, mint tett a nézetek chaosában a niceai zsinat s a tekervényes középkor után a reformáció hitvallásaiban. „A magyarázónak azonban — Savanarola szerint — ugyanazon lélekkel kell eltelve lenni, melylyel irattak a szent könyvek“ nevezetesen a hit lelkével.

Mit szóljak az ima-hiányról? Hanyadik ifju érzi körünkben is szükségét, hatályát és áldásos voltát az imának! Az egyházi nagy alakok imából meritettek természetfelettinek látszó erőt. Krisztus emberi természetére nézve nem nélkülözhető utósó órájáig az imát, az istenhez fűző e szellemi lánczot. Imádkoztak forrón az apostolok, az egyházi atyák, a Polycarpok, az Ignácok, a Cypriánok. — Örökké igaz Clairvauxi Bernát szép jelmondata: „Orando non disputando Deus quaeritur et invenitur.“ — Luther, kinek nagysága most még inkább felmagaslik, ha a müncheni gyűlés csekély eredményére tekintünk, a nagy válpontokon imába merült s abból nyert örök ruganyt. Kálvinnak gondolatai is imaszerűek valának legtöbbszörre, — csak leveleit kell olvasni. Tudtak a Bethlenek is imádkozni a hadi zivatarok közepett is. Mi mintha magunknak teljesen elegek lennénk, istent keresni alig tudjuk s akarjuk. — Az emberi ön-elégesség ferde elve gögös büszkeségre vezérel, s erkölcsi jellemek elfogyását vonandja maga után. „Bármit kértek az atyától az én nevemben, megadja néktek“ — tanítá Jézus. Valóban fontolásra méltó, mit Scott Benő világi férfiú az Evangyéliomi Szövetség Dublinban 1863. szept. 23. tartott évi értekezletén monda az együttes imák hatályáról „Az egyház nagyon is úgy bánt az imával, mint végzendő kötelességgel, megtartandó idommal, s oly kiváltsággal, melylyel istennel közösséghez közelebb vitel végezt élni kell a hiveknek. De nem emelkedett még azon tény valóítására, hogy az ima istentől választott vezetője az áldásoknak magához és a világhoz.“ Már Tertulián az imát a „hit kőfalának“ nevezte. —

Végre főfő akadály, hogy a századok viharát kiállt, s az idők végeig érvényes egyetlen tételes tekintély és alap helyett és mellett száz és száz változó tekintélyek igájába akarják az ujkoriak szorítani a keresztényen vallást. Nézzünk szét, ahány nagyszavu hittaniró és tudós van Németország egyetemlein, majdnem annyi magyarázványt ad hit dolgában. A sok nagy név, nagy hang, nagy törekvés, nagy cél, nagy zaj mel-

lett s között a valódi apostolias hit mindig kisebb-kisebb lesz. Egy vezér helyett száz vezér, egy tekintély helyett száz tekintély aztán összezavarja a szegény ember fejét, a „lelki szegényeket“, sőt a lelki kevélyeket is megingatja, innen az iránytűtlenség, föelvnlküliség és „változó szellem“ az ujkori, modern hittan terén; — innen van, hogy sokan „nem lelkeiket idomítják a bibliához, de a bibliát lelkeikhez“ (Figyelmező, 1871. évf. 379. l.). Az ujkor reformátorai nem tesznek különbséget lényeges és változhatlan alapigazságok és a mellékes tételek között, pedig kell egy mozoghatlan alapnak lenni, mely kérdésbe sem tehető, különben ha kristály-palotát épít is valaki, homokra építé. Már Tertul-lián kiemelé a sarktétele „Regula fidei est irreformabilis“ (De Virg. vel. c. 1.). A ker. alapigazság nem esik reformátio alá, az örök tartozik maradni. — Ilyen alap a Jézusba mint megváltóba való hit: neki teljhatalom adatott mennyen és földön; ő mindenkor velünk van; (Mát. 28, 18. 20.) — van hatalma bünt bocsátani (Márk. 2, 10.); — ő hit által életet ad (Luk. 8, 48, 50.); — őt még földön léteben imáda a vakon született (Ján. 9, 38.); — Mielőtt Ábrahám volt, ő már létezett (Ján. 9, 58.); — benne nem hinni bűn (Ján. 16, 9.); — ő istentől jött (Jan. 16, 27.); — istentől származott, (Ján. 8, 47.); — — aki hát ily felséges hatalmu személynek lenni tagadja Jézust, az nem áll az evangéliom talaján, ha százszor állítja is szóval. — Jézusról azt állítják, nem tanított dogmákat. Hát a Jézusba való hit, s e hit általi megigazulás nem dogma? s nem tanítá-e azt nyilván és súlylyal, hogy ő a feltámadás és az élet s aki benne hisz, annak van örökélete (Ján. 6, 47.). — Nem ő mondá-e a hitet hegyeket kimozdító erővel felruházottnak? — A keresztyénséget egy közönyös pogány tanú, éspedig egykoru tanú, Festus római helytartó bizonyossága szerint is, az alkotja, hogy az a Jézus aki meghalt, él. (Csel. 25, 19.) Azért helyesen mondja B o v e t B ó d o g: „Emeljük fel az élő Jézus lobogóját. Jézus feltámadt, ő él mindig . . . folytonosan oktatja szent lelke által azokat, kik tanítása alá adják magukat . . . nem ezek szentelik meg őt, de ő szenteli meg ezeket. Mi vagyunk az ő műve . . . az élő Jézus a keresztyénség symboluma . . . az erkölcs csak cél, de ez nem zárja ki, sőt feltételezi az eszközt, az eszköz pedig nem más, mint: keresni a J. Krisztus segélyét, kérni őt . . . de mikép lehetne ez eszközhöz fordulni annak, ki sem személyes istent, sem élő megváltót nem hiszen“? (Examen d' une brochure de M. F. Buisson . . . Neuchatel. 1869. lap 43.)

Találón mondja R o g n o n nemrég elhalt párisi ref. lelkész egyik predikációjában „J. Kr. magát adja igazság és élet gyanánt. Semmi sem hat az életre, semmi sem ragadja s nem ujitja meg, mint maga az élet . . . mi nem hihetünk máskép mint szeretve a megváltót, és nem szerethetjük őt máskép, mint híve benne.“

Hogy ily hit kevés minálunk, im a legfőbb akadály a vallásosság és keresztyénné levésnek.

De hát mit tegyünk, hogy az annyiszor emlegetett vallási közönyösséget megszüntessük? Reformáljuk a reformációt? Reformátorok csak mélyen vallásos kedélyek lehetnek, mint volt Pál apostol, Luther, Kálvin. Mi a reformátorban hitet keresünk először is. — Mi kárt tett eddigelé a magyar ref. egyház az emberi, társadalmi, hazai ügyeknek? miben volt akadályzója a tudomány és műveltségnek? Illik-e, jogos-e, szükséges-e bántani, és szétbontani e ker. demokrácia dicső épületét akkor, mikor van elég más ellensége a felvilágosodásnak és emberi jogoknak? Szétbontására tör pedig az akaratlanul is, aki az egyház alaposzlopát, az istenni megváltót, elmálasztja, s az egyház fentartó lelkét a hitelveket mellözi. — Eljöhet az idő, mikor a ref. egyház változható, mozgatható dogmáihoz hozzá lehet szólani, de ami sérthetlen alap, ahelyett mást vetni akkor sem lesz szabad, különben túl lépépnénk a keresztyénség határán. —

Egyéni meggyőződésem szerint nekünk nem a tübingai s egyéb theologiai iskolák irott elméleteit kell tanulmányoznunk példányul, hanem az élő nagy egyházak életét és élet-titkait, a helvét, francia, skót evangyéliomi szabad egyházak életét, és az amerikai presbyterianusokét, s azok csodás tevékenységét utánozni. — A hullámozás és lazaság e korában mentő csónakunk, a hitérdeklődés feltámasztásának biztos eszköze az lehet, ha a már ténynyé vált Evangyéliomi szövetség (Evangelical alliance) kebelébe belépünk. Minden evangyéliumi felekezet, mint a keresztyénség egy-egy idoma, egyede megmaradhat annak lobogója alatt s történelmileg fejlethetik, még is egy fő hit, egy szeretet, egy éltető elv kötöndi őket akkor dicső egységbe, közösségbe a föld határán át mindenütt.

* * *

Érezzék önök, ifjú barátim! azon megragadó igazságot, mit Disraeli így fejezett ki „A mi a természeti erőket illeti, melyekből most minden teremtményt leszármaztatnak, az nem bir öntudattal, pedig a mi létünknek az öntudat ép oly kiegészítő része, mint a szem, vagy a kéz. Az öntudatos nem származhatik az öntudatlantól, az ember isteni eredetű“ (Lothair II. 330.); Froude pedig legujabban a Kálvinizmus felett, egyetemi tanulókhöz intézett értekezésében így ír le „nem az én dolgom tudni miként tetszett a teremtnök elő állítani azon szerves állományt, melyet testnek nevezek, enyém az, de nem én az. Az értelmes szellemet, a lényegét, mi elenyészhetlennek hisszük, mely belénk egy más forrásból eredt.“ (Calvinism. an

address delivered at st. Andrew's march 17, 1871. By G. A. Froude. 3-dik edition. London. 1871. lap: 60). — „Az én egyéniségem tartozik birtokolni folytonosságának és ugyanazonosságának érzetét, valamint az egyház is,“ mondja a derék Groen van Prinsterer. (Le parti antirévolutionnaire. Amsterdam. 1860).

Ez isteni eredetet, ez elenyészhetlen ént, e folytonos egyéniségi érzetet semmi sem ápolja, védi és biztosítja jobban, nemesbben, mint a keresztyénség magas szellemisége. Ennek legyenek önök is, mint theologusok, szószólói, apostolai. Imé a nagy és egész élet folyás arra szentelését megérdemlő czél és feladat!! E kised hittanszaki egyletben, mely gyűlkörévé lehet a lobbanó lelkeknek, erősítsék egymást a vallási érzelem és vallási tudományban. Hol ketten avagy hárman az Ur nevében összejönnek, az Ur szelleme fuvalhatott. Jöjjenek össze időnként önök is s fuvaljon lelkökbe életszikrákat az, ki a gyengékből is hősöket alakíthat.

Ezelőtt 200 évvel oly nagy buzgalom és hév uralkodott itt, e kolégium kebelében, a theologiai tudományok iránt (Mártonfalvi korában), hogy maguk ahittanulók, önök ősei, sürgették a tanárt a bibliai történelem előadására, s később is rendszeres hittani vitákat tartottak gyönyörködve. Ne aludjék az utódokban sem az oltárhozi vonzalom, s a szent tan iránti fogékonyság parázsa. — A mélyen látó egyház férfiak már is örömmel és reménnyel tekintenek önök lelkes működésére. Hol erő öszpontosúl, onnan várhatunk eredményt, az ifjúságban pedig erőnek kell lenni. A társulat második azaz tavalyi éve már is gyümölcsözőbb volt az elsőnél, tanújelül fel van és maradt könyomatolt közlönyük 3 első száma, az első hittani füzetek. Haladjanak önök tovább. Pál bilincsek közt is tanítá az evangyeliomot, ír leveleit, vigasztalta a távoli hitrokonokat, szóval munkálkodott. Kisértetek, eclecticus ábrándok, sceptikus nézletek, a sülyedő korszellem e kérész éltü csillogó terményei, az istentől elirányuló némely tudomány menny és hit ostromló kényállitmányai, jellemferditő ábirányzatok s több ily féle tetszős külsejü török megannyi modern bilincsek ként nehezedenek a szellem világ felé törekvő ifjak szárnyaira, de azért csüggedni nem kell; a kor magát megdöntheti, mint dönté a hanyatló római birodalmi kor, de az isten igéjén hatalma nincs. Legyenek szivvel lélekkel nem Éli pap fiaihoz, a Belialokhoz (haszontalan fiak), hanem a Sámuelekhez hasonlók, ezerszer igazolódott már a történelem folyamán, mit Szilágyi István oly kenetteljesen így fejezett ki „a szives, a telyes odaadással telyesített fáradozás nem volt áldástalan, mint Isten nem is szokta áldásait megvonni semmi oly igyekezettől, a mely önzetlenül, az ő nevében kezdetik, az ő nevének dicsőségére s az emberi jólétének előmozdítására folytatatik.“ (M. Pr. Figyelmező 1871, év 440. l.)

Ajánlom az összes hittanuló urak szeretetébe, önzéstelen pártolá-
sába s tetteles részvételébe e kised hittanszaki társulatot.

Balogh Ferencz.

2.

**Vitnyédi István levele Hosszúthóty István kőszegi bíró-
hoz: Sopron, nov. 7. 1652.**

Kegyelmed szolgáló jóakarója.

Az kegyelmeteknek keresztyén és istenes intentiójában, ily mar-
cona dologgal is, hogy az ördög akadályoskodjék, világos. Nem jól esett,
hogy azt az embert adhibeálta az épülethez, példa lehetővén kegyelme-
tek előtt az itt való actus hasonló dologban, az sem jól esett, hogy ezen
dologért megfogatta, holott mi ez illetén reliquiák felől semmit sem
tartunk religiónk szerint, én féltém, Kegyelmetek ez embernek arestuma
miatt meg ne búsuljon, mert ha ötet Kegyelmed azért vette arestumban,
hogy violálta az pecsétés skatulát, per consequentias mit fognak Kegyel-
metek ellen intentálni, ugy mint az kiknek akarattjokból lett az oltárok-
nak eversiója, ha vétek az violálása az skatulának, nagyobb az totalis
altaris eversio, mely az Kegyelmetek akarattjából lett, de már meglévén
mind az eversio, mind a violálás, mind az arestum, salvo aliorum judicio,
tetszenék énnekem, azért hogy occultálta, és az mint tartozott volna, elő
nem adta, valami tolerabilis pénzbeli poenát denunciálnék neki s ha
instálna pro relaxatione poenae, azt is remittálnám, mert az mint folyül
is irám, ha keményen bánik vele, talán azzal fognak argumentálni Ke-
gyelmetek ellen, jobb volt volna, elvévén az signaturát tüle, jól megpi-
rongatni s ugy elbocsátani. Az itt való reliquiák most is az tanácsházon
vannak, nem adták az püspöknek, hogy az ki kéri, annak adja, nem ja-
vallom, ugy mint az kinek Kegyelmeteken semmi iurisdictionja, azt ad-
nám válaszul, magunk meg fogjuk tartani, az dolog ebben nem marad,
ugy gondolom, vékony tetszésemén csak meg ne nyugodjék, másokkal is
közölje, hogy collatis opinionibus azt cselekedhesse, kit az közönséges
jóra hasznosnak itél. Én valamiben tudom ez Kegyelmetek keresztyén
jó igyekezetit segitenem el nem mulatom. Azonban gyengén bánják az
dologgal Kegyelmetek és contemptusban vegye inkább az arestált ember
cselekedetét és bocsássa el derekas kedvetlenség kívül. Ezek után Ke-
gyelmed jó akarója marad

Sopronii 7. nov. 1652. (i gy).

Wyttniedy István m. k.

Külczim: Genesoro domino Stephano Hoszuthothy Judici liber.
ac regiae civitatis Kűszögh etc. domino amico et vicino obser.

Szintén kívül Hosszúthóty kezével: Anno domini 1653. (igy) die 13. dec. praesentes literas accepi ad manus cum aliis literis civitatem concernentibus.

(Eredetie Kőszeg levéltárában).

Szopori Nagy Imre szivességéből.

Közli *Garády*.

3.

Szigeti György akademizáns tudósítása az 1763-dik évi komáromi földrengésről.

Már valahára elérkeztem Posenba a. d. 29 junii de bizony kénytelen s kelletlen. Ugy határozotom vala meg magamban, hogy mig passualis levelünk kiadódnék, valamely városban megnyomulnék, hogy anyivalinkább — minthogy kevés a pénzem — megmenteném magamat a nagyobb költéstől. Melyre nézve mentem Komáromba, és ottan el is töltöttem három napokat békével, de tovább, hogy ottan lennék, lehetetlen dolog vala, mert az Ur Istennek rettenetes és hazánkban talán példa nélkül való itéletének ostora, a földindulás reánk jöve, és onnan kikergete. Elsőben kezdődött die 28. junii reggel öt óra előtt három fertálylyal, de az kevés vagy semmi kárt nem okozott, mivel csak gyengédeden rázta meg az épületeket, hanem másodszer öt és hat óra között oly nagy erővel jött hogy az egész várost megháborította. A legjelesebb a legmagasabb épületeket vagy egészen lerontotta, vagy ketté hasította. Nevezetes volt ebben a városban a jezsuiták részéről való Szent András temploma, két magas tornyaival, anyira hogy én ahoz hasonlót még Magyarorszában sehol nem láthattam: de az, a jezsuiták residentziájokkal, más három templomokkal, tornyokkal harangokkal a porban hever; — az utcák, amelyeken kőből csinált házak valának, ugy bétöltének a leomlott házfalakkal, hogy kocsival vagy lóval nem lehetett járni, sőt gyalog ember is nagy bajjal mehetett. Mindazáltal, hogy megláthatnám, mi csoda károk estenek, a várost bejártam, és akkor tapasztaltam, hogy az agyonütetett emberek, itt is amott is, hol egy, hol kettő hol három ugy voltanak, mint a mezőben a még őszve nem hordatott kévék. A leomlott házaknak, templomoknak ledült kövei alatt jajgatás, ordítás hallattatott, az odamaradt embereknek szájokból. A lerázattatott épületeknek az ég felé menő pora miatt a nap mintegy másfél fertályig nem láttatott, a föld ezer meg ezer helyeken, kívül és belől a városban, hol egy tenyérnyire, hol egy arasznyira meghasadott és a vizek, fővénnyel együtt omlottanak ki. A földnek megnyílásából láng, egyszersmind keserű és büdös füst jöttek ki, sőt a Dunának közepe felé mint egy egy hordó, a

láng füsttel elegyest a vízből láttatott kiütödni és hirtelenséggel elenyészni. A városban lévő kutakból a vizek a föld alá szállottanak, és helyekbe anyira feldagadt a feketés homok, mint annakelőtte valának a vizek benne. Némely utcán láttam, hogy a föld két ujjnak szélességére lesüjdedett a nagy romlás után; míg itt is amott is megfordulhattam az utcákon alattam tizennégyszer vettem észre hogy derekason megindult a föld. Horum pars magna fui, quaeque ipse miserrima vidi. Mindezek reggeltől fogva a délyesti két óráig estenek, azután mint lón dolga a városnak nem tudom, mert belőle kifutottam, hogy a többekkel együtt el ne vesznek. Míg mentem Poson felé, tapasztaltam a komáromi határban, hogy a tehenek, ökrök, lovak úgy feküdtenek mintha lesózták volna; sok közülök megholt, némelyek pedig élnek és halnak; — sőt ahol az előtt bátran lehet vala jární, a kiomlott vizek miatt, kerengés nélkül nem leheté járnunk. Mások mondják, hogy másutt is vólt földindulás, de károkat nem tett; magam tudom, hogy Csallóközben mindenütt vólt.

Hogy effélékkel többet ne alkalmatlankodjam, még ezt az egyet említem, hogy egy jezsuita Komáromban, a földindulásnak egy kevésbé való megszünésekor futkosván kiáltozta, jaj nektek komáromiak, mindnyájan elsüjdedtek; hanem kiki a maga módja szerént az Istennek imádkozzék. Meghallván ezt egy református ember, mindjárt maga elkezdette: Ne szállj perbe én velem; azután mások hozzá adták magokat és úgy énekeltenek, imádkoztanak. De hogy valami isteni tiszteletre való helyek légyen, tehát egy sátort, vagy egy szint, deszkából ponyvából más egyebekből hirtelen csináltak a város közepén egy régi puszta temetőben; oly bővsége lehet annak a sátornak, hogy mintegy 4000 ember belefér; ebben dicsérik az Istent nagy buzgósággal megszünés nélkül és kériki Ő Felségét, hogy szüntesse meg a veszedelmet. Posonban, a. d. 2. julii. 1763. Szigaret i György academisans.

4.

Márton- satoralja-ujhelyi predikátor levele Kapi Miklós főúrhoz, a mise-ostya és más emberi szerzések ellen. 1574. Szept. 1.

Istentől kívánok Kegyelmednek, mind asszonyommal egyetemben minden lelki és testi jókat és szolgálatomat ajánlom.

Jovábba elolvasám a Platzko Pál levelét, ki igen igazgattya (igazolni törekszik?) az bálványozó mise ostyát, kivel az egész páparend bálványoz és a nélkül ugyan nem lehet az ő miséjük. Igazeleget tévelgettünk mind a miath, mind aranyozott képei miá. Ideje immár azoktól elszakadnunk és illetnünk sem kell azokat, kik miá a mi atyáink-

kal tévelygettünk és azokról ugyan el kellene felelőznünk és telyességel az Istennek zorzéséhez kell térnünk. Mert az igaz, Christus az mi religionknak authora; azt mondja Cyprianus doctor: non quod ante nos quis instituit faciendum, sed quod Christus, qui ante omnes est, praecepit et instituit, faciendum. Szent Gergel is azt írja. Szent Ambrus doctor is azt írja De Virginibus Libro 4: Nos nova omnia quae Christus non docuit, jure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit quod docemus, etiam nos id detestabile judicamus. Cyrillus doctor ugyanazonképen in Libro ad Paganos de recta fide. Necessarium est vobis sequi divinas literas, et in nullo ab eo praescripto discedere. Ambrosius in Primam ad Corinth. Cap. 4. Quidquid non ab apostolis traditum, sceleribus plenum est. Jeremiasnál is azt mondja az Isten az ő népének, Cap. 4. Jerusalem si reverteris, usque ad me revertere; si abstuleris abominationes tuas ab oculis meis non sis vagus. Jurabis in justitia et judicio ac veritate; arate vobis novum agrum et nolite serere inter spinas. Luter Márton is megmondja az eféle külső ceremonia minémü légyen in Disputatione contra papatum, Propositione 12, 13. Philippus Melanchthon is de libertate Christiana, mikor ezt írja in quarto gradu: ceremonia et ritus in ecclesia non sunt servandi cum opinione necessitatis, sed possunt omitti extra casum scandalii.

Tehát embereknek szerzésétől nem kell nekünk függenünk, hanem a Krisztusétól.

Mi is nem azt tanítjuk hogy elkárhoznék a ki az osztyával él, hanem azt valljuk az irás szerént hogy valaki igazán megtért, minden bálványozó zorzámától elzakad Pápának, és a Jézus Krisztus zorzéséhez áál menné közelben lehet; akik pedig etszer azt megvetették, nem illő hozzá nyulni és követni, aki pedig azoktól el nem akar szakadni, vagy valami superstitio él azokban, vagy pedig inkább akarnak emberektől függeni. De ám legyenek; minden ember az önnön terhét viseli.

Továbbá kéér Kegyelmed innen egyházi zolgáth ki tótul tudna: ezt meghigye Kegyelmed, hogy mi közöttünk egy sinch ki az nyelven tudna; ki csak magyarul tud olyat találnánk. Isten tartsa meg Kegyelmedet.

Ezeket a Doctorok sententiaith azért irtham Kegyelmednek, hogy megtanulván Kegyelmed afféle emberi zorzéshez ragaszkodtaknak az ő irásokból is tudjon Kegyelmed zolni. Mert az doctorok irásinak inkább hisznek sokan, hogy nem minth az derék szent Irásnak. Más ember kéére azért ne adja Keg.

Datum ex Ujhel 1. Septembris 1574.

Kegyelmetek Cápiana

Márthon Predikátor.

Egregio Domino Nicolao Kapy Domino et Patrono observando.

Sinai Miklósnak a debreceni főiskola könyvtárában lévő egyik kéziratos kötetéből. — Sinai jegyzete szerint a levélíró Alpári Márton esperes volt.

5

Sinai Miklós debreceni főiskolai tanár három levele Bod Péterhez egyháztörténelmi ügyben.

Tiszteletes nagy Jó Uram.

Nékem ez ideig is volt valamely esmeretségem és társalkodásom kegyelmeddel, a midőn azokat a hasznos és közjó előmenetelére czélozó munkákat olvashattam, melyeket a felsőbb esztendőekben e világ eleiben kiadott kegyelmed. Ezeknek olvasások közben én mind gyönyörüséget tapasztaltam magamban, mind pedig a mit el nem titkolok, világosodtam is sok, Hazánkra és Eklésiánkra tartozó dolgokban. Reményilem, hogy sokkal többekben is megvilágosodom most rövid nap mulva, midőn kezembem vehetem, a mely is már utban vagyon, Tiszteletes Jó Uramnak azt a munkáját, a melyet a többitől elszakasztott, és specimenül mintegy kiadott Tiszt. Gerdes Dániel Uram, a Groningai Theologiae Professor. Ámbár pedig eképen társalkodhattam legyen is ez ideig Tiszteletes Jó Uram kegyelmeddel: mindazonáltal megvallom, hogy az engemet meg nem elégíthetett, közelebbről szeretnék néha-néha társalkodni, és némely előttem nem eléggé esmeretes dolgok felől kegyelmedet megkérdezni. Ez kiváltképen most az oka, hogy személy szerint levelemmel megkerestem kegyelmedet Historiájában két vagy három melyekről minthogy itt nálunk elegendő felvilágosítást nem kaphatoktehat a végett kegyelmedhez folyamodom.

1. Félegyházi Thamás néhai superintendensünk, Előljáró beszédében az Uj Testamentomnak, melyet magyarul ki bocsátott, tudom, hogy emlékezik a Reformatio első kezdetéről ebben a Hazában és annak follyásáról is. De tulajdon szavait erről a dologról, még sohol is nem kaphattam meg: mivel az exemplárok, a melyeket láttam, tsonkák és hijjánosok voltak. Nem tud-é Tiszt. Jó Uram valahol Erdélyben egy ép és egész Exemplárt? hogy iratathatnám le ezen particulat belőlle.

2. Az Eger völgyén való fegyveres nép és a község Anno 1562 a mely Confessiót beadott volt Ferdinandus császárnak, valljon ugyan felvagon-é még valahol? nem látott-é valahol exemplárját Tiszt. Jó Uram? A dedicatioja ugyan felvagon mind Pariz Pápaiban, mind Ember Pálban: de én magát a Confessiót, a mely ezután volt, tudakozom. A Lutheranus Atyafiak ezt az ő értelmeik szerint való Confessiónak tartják: de én másképen itéllek, jöllehet elhiszem azt, hogy nem Hellopeus Sixai

Bálint volt ennek a szerzője, a ki épen ebben az esztendőben tanult a Vittembergai Academiában.

3. acták, mellyeket a Fejérvári esztendőbeli Disputatiórul mindkét rész atottak, Heltai Gáspár és Blandrata György, fel vannak-é még valahol? és le lehetne-é iratni őket valahunnan accurate?

Ezen kérdeződésemet pedig kérem szeretettel Tiszteletes Jó Uramat, hogy jóra magyarázni ne sajnálja. Én az ilyen dolgokban örömost kívánok munkálkodni csak azért is, hogy a magam hajlandóságimnak eleget tehessek, annyival is inkább pedig, ha meggondolom azt, hogy mit kíván tőlem közönséges hivatalom. Reménlem azért, hogy Tiszt. Nagy Jó Uram engemet ezekről leendő alkalmatossággal tudósít, és a maga értelmét tőlem el nem titkollya. Én kívánom, hogy Istem engedjen ezeknek utánna is erőt és jó egészséget Tiszt. Jó Uramnak, kegyelmednek, hogy mind az eklesiai terhes szent szolgálatot serénységgel véghez vihesse, mind pedig hasznos írással az Isten Anyaszentegyházát ebben a mi egész hazánkban építhesse. Maradok Tiszteletes Nagy Jó Uramnak

k. k.

Debretzenben d. 12. Octobris
Anno 1763.

alázatos szolgálja
és Attyafia az Urban
Sinai Miklós
a Debretzeni Ref. Collegi-
umban Historiarum et eloquen-
tia Prof. mk.

Debretzenb. die 20 Januarii
Ao 1766.

Tiszteletes Nagy Jó Uram!

Die 1-ma Januarii hozzám bocsátott levelét kegyelmednek vettem ugyan ezen Hónapnak 8-dik napján nagy szivessen, a Pápai Dictionariumának kinyomtathatásának Proiectumát és a mustráját pedig vettem azután következő nap, mellyet kezemhez küldött akkor hozzánk a Predikátori functióra beérkezett Tiszt. Superintendens Szilágyi Sámuel Uram. Ha elébb érkezhettek volna ezek kezemhez, jobb folyása lett volna a dolognak, illy szoros vásári időben is mindazonáltal kívántam azt megindítani és a praenumeratiot mind a Collegiumbeli Ifjuságnak, mind a városbeli előkelőbb Civiseknek offerálni. Vállalkoztak hamarjában tizenketten, a kik praenumeráltak kezemhez, melyet most a Tiszt. Nagy Jó Uram keze alá transponáltattam volna is, ha bizonyos alkalmatosságot tanálhattam volna és ha más részben is eléggé informátus és assecuratus volnék e dolog felől. Nem ártott volna tudnunk azt, hogy mitsoda

Accessiók fognak azok lenni, a melyek ezen editióhoz fognak járulni, és hogy a praenumeratio terminusa meddig fog ki terjedni; mert a specificált első napja az új esztendőnek már elmúlt. Nem látom azt is, hogy illendő securitásom volna e dolognak folytatására, nem lévén requisitus Sardi Sámuel Uramtól, és Tiszt. Nagy Jó Uram is azt én hozzám nem irván, hogy ő caveal a felől, hogy egy aranyossan jól bekötött és hozzánk elküldött Dictionariuma lészen a megirt terminusra mindennek, valaki nálunk praenumberal. Ez eránt szükség énnékem securitásomnak lenni, minekelőtte ezen dolog megindulna: mert különben meg eshetnék, hogy én nagy kárt és becstelenséget vallanék. Elvárom azért tudósítását e felől Tiszt. Nagy Jó Uramnak. Patakról is tudakoztatta Tiszt. Professor Bányai Uram: ha én felveszem-é itten a praenumberalandó pénzt? talán másunnan is szaporodhatik addig a subscribálóknak a számak.

Tiszt. Szathmári Mihály Uramnak hol, vagy kinél volnának itt le-téve a könyvei: sokat tudakoztam; de még nyomában nem akadhattam. Meg lehetne, ha úgy tetszenék Tiszt. Jó Uramnak, hogy informálna leté-tetéseknek helye felől, hogy felnyitatódván a ládák, a kegyelmed köny-vei kivételödnének és bátorságos alkalmatosság által béküldöthetnének. Ugy mondják, hogy Tiszt. Szathmári Mihály Uram még oda fenn Aka-demiakon vagyon, és ki hozta volna azokat ide, róla semmit nem tudunk.

A Veresmarti Illyésről a Baranyai Superintendensről való monu-mentum, mellyről elsőbb levelében emlékezett kegyelmed, nem tudom, miről vagyon talán arról, hogy a több praedikátorokkal együtt a Soci-nianus Praedikátort halálra ítélte. A Museum helveticum nyomtatódni megszűnt; ezért is jó lészen más móddal való kinyomtathatása felől Tiszt. Jó Uramnak gondolkozni. Örülöm a Tymbaulesnek continuatiója fe-lől való szándékot, és magam is tsekély collectiómhoz képest két szép monumentummal, ha még kezére nem kerültek volna Tiszt. Uramnak, beléje contribuálni kész lészek. Az első Báró Thelegdi Miklós Epita-phiuma, mellyet irattam le itt Bihar vármegyében a Thelegdi templom-ban. Micsoda vallását szerető méltóság volt ez: írja Paxi Mihály Heydel-bergából die 5. April. A. 1573. Simlérushoz írott levelében Párizspápai Rudus Rediuiumanak a végiben, a Tigurumi Editióban. A második pe-dig a Prépostvári Bálinté, a mellyet leirattattam a Bélteki Templomban Erdőd mellett, holott egy márványkövön kimetzve most is vagyon. Va-gyon a kezem közt Thökölyi Imrének is és a feleségének Zrinyi Katalin-nak az Epitaphiumok stilo lapidari et soluto. De talán az ilyen Pártos embereknek nem adódhatik hely a Capitoliumban. Tettem dispositiót a Fejedelem Rákótzai Sigmund inscriptiójárul is és reménlem, hogy ha Szerentsen feltanáltható, megküldik hozzám nem sokára.

Én pedig a Szántai István Segesvári Disputatiójának az Actáját

magyarúl látni még is óhajtom; jóllehet a régiségnek szekrényében Deákul mindennap láthatom. Ismét azt a Confessiotskát vagyis inkább Disputatiotskat, melyet a Colosvári Papok az Ur Vatsorájáru való helyes értelem felől kibocsátottak 1560-dik esztendő tájban sub titulo: *Defensio Orthodoxa e sententiae de Caena Domini Ministrorum Ecclesiae Claudiopolitanae*. Ha Tiszt. Nagy Jó Uram felségithetne vélek, nagy kedvessen venném és háládatosságomat érettek megmutatni kész lennék. Mert az ilyen forma documentumotskákat, megvallom, különös és nagy gyönyörűség nélkül nem olvashatom. A b. e. Domokos Márton Uram felett mondatott Praedikátziokat megküldöm, mihelyt alkalmatosságom léssen, a ki elviheti. Tiszt. Tatai Ferencz Uram felett a mellyek mondattak, viláságosságra nem jöttek, s gondolom, nem is jönnek.

Eklézsianknak állapottyjárul mit irhatok egyebet, hanem, hogy mi annál óhajtunk jobbat. Communi nomine nem szabad többé Ő felségéhez recurrálnunk. Harmadive repelláltatának mind a két részről a követek; particularis instántiák által pedig meg nem orvosoltatnak soha is a mi sebeink. Minket idevaló Professorokat ő Felsége fiscaliter parancsolt vala citáltatni, mint tilalmas collectákat tsinálókat, azért, hogy alamizsna kérti kiküldöttük Caniculában Deákjainkat. Már suspendáltatott az actio, de nem cassaltatott, az Instantiánkra. Maradok

Tiszteletes Nagy Jó Uramnak

jóakaró kész szolgálja

Sinai Miklós.

NB. Szegény Superintendens Tatai Ferencz Uramnak már még a felesége is megholt, most fekszik kinyujtoztatva, egyetlen férjhez ment Leányánál több semmi successora vagy örököss nem maradott.

Tiszteletes nagy Jó Uram!

Vettem egész szeretettel die 16. Junii irott és hozzám útasított levelét Tiszt. nagy Jó Uramnak. Már az előtt válaszoltam volt Méltóságos Secretarius Halmagyi István Urnak és megirtam, hogy én azt megcselekeszem, hogy azon Fő méltóság kedveért tisztán és olvashatóképen leirattatom a nállam meg levő Bethlen Farkas Históriaja continuatióját, a minthogy most írják is már, és reménlem, hogy két avagy három hét alatt vége léssen és akkor Szebenben valami bizonyos alkalmatosságtól beküldhetem. Méltóságos Gróf Teleki Sámuel Ur ő nagysága számára is azon continuatióbul jó darab részt én már leirattattam, és a múlt Szent-György napi itt való vásárkor Tiszt. Somlyai Predikátor Uramtól be is küldöttem, elhiszem, hogy vette is eddig ő nagysága. Idővel ha fog tet-szeni Ő nagyságának a többit is le lehet irattatnom, most nem lehetett,

mivel egy exemplárja levén azon continuatiónak, csak egy Legény írhat belőle.

Veszprémi Mihály Uram által hozzám igazított Exemplárit a magyar Athenasnak nem vettem még eddig az ideig is: talán majd a Lőrinczi vásárkor érkeznek el. Mindazonáltal más móddal ugyancsak került a kezembem egy exemplar, a melyet a napokban nem kevés gyönyörűséggel meg olvastam és szemléltem, mely sok szép magyar elméket tetetett vala el a feledékenység, a melyek itt ismét emlékezetben és világ eleiben hozatnak. Bártsak hazánkban egy olyan Bibliotheca volna már, a melyben mind ezek a munkák együtt feltanáltatnának, ez valósággal nagy diszére válna egész nemzetségünknek. Tudom, hogy egyéb munkáit is Tiszt. Jó Uramnak mind a mostan élő nemzetség mind a következő jó névvel vette és veszi: mindazonáltal, ha valamit szabad gyanitásképpen szóllanom, azt merem mondani, hogy ez utolsó nem lészen a többi közt, és hogy ezt a maradék is hálás indulattal fogja venni, mint egy olyan szép munkát, a mellyel a magyar nemzetnek a Tudományok gyakorlására való nagy hajlandósága és tehetsége be bizonyittatik és az ellenkezőképen értő némely idegeneknek az ő balvélekedések hathatóképen megtzáfoltatik. A magyarok Czvittingert ezután nem sokat fogják sohajtani.

Ezen munkátskából én ugyan nagy tsudálkozással szemléltem, hogy a mi Melius Péterünk olyan könyveket is adott ki, mint a melyek itt feljegyzetnek és a melyek közzül némelyekről én ugyan soha semmit is nem hallottam vagy olvastam, illyenek kivált a melyek sub numero 3. et 4. emlittetnek. A mi azt illeti, a mely a 7-dik szám alatt vagyon, tudtam ugyan, hogy Anno 1567. die 24, 25, 26. Februarii Generalis Synodusa vólt itt Debretzenben a mi Superintendentziánknek és hogy ugyan akkor alája is írták a neveket Predikátor Eleink a Helvetica Confessiának, valami ide haza írott Confessionak és az nagyobb Articulosoknak vagy Canonoknak, a melyek még most is kezünkben forognak: de hogy az akkora összeszerkeztett Confessio typusban kijött volna, és így azon synodusnak az Actái megvólnának, még ma is, azt nem tudtam soha is, és ezen dologban való megvilágosittatásomat önként megvallom, hogy Tiszt. Jó Uramnak tulajdonitom és köszönöm. Hanem nem titkolom el Tiszt. nagy Jó Uramtól azon gondolatomat is, a melyre alkalmatosságot adott ezen fellyebb említett dolognak megtudása. Ez az, hogy minthogy Eleink az 1567-ben 24-dik Februarii subscribalt Confessiokat és Canonokat die 1-ma Septembris ugyanazon Esztendőben promugálták és adták világ eleiben és ennek a dolognak a jövő September első napján fog lenni kétszáz egész esztendeje: tehát ha az Isten megtart és meg fognak benne egyezni Collegáim s Ecclesiasticus Előljáróim, valamely Saecularis oratióval fogom ugyan Septembernek első napján ezen dolognak emlékezetit solem-

nizalni és megujjitani. E végre pedig minthogy főképpen ez kívántatik meg, hogy az akkor folyt Ekleſiai dolgokról bizonyos és igaz esméretem légyen, az pedig csekély és szűk Bibliothekánk miatt itt jó móddal meg nem készülhet; kérem Tiszt. Jó Uramat, hogy e következő dolgokban segítséggel lenni ne terheltessék:

1-ször irattassa ki valamely íróval a Melius Péter élete után 7-dik számra feljegyzett Predikátorok Confessiójának a Dedicatióját per extensum, mellyel ajánlották II. János királynak ugyan ezen confessiót, az Előljáró beszédet is, és a Confessióbul is, ha az igen hosszú és leirni egészen bajos volna hamarjában, azokat az Articulusokat, a mellyek vagynak De Caena Domini, De Pane ferment . . . mustrans, hogy lehessen belőlök a többiről is ítéletet tenni.

2-or Ezen dolgot megelőzték a Lutheránusokkal való vetélkedések Eleinknek és arról valók Melius Péternek a 3-dik és 4-dik numerus alatt feljegyzett könyvei. Ezekben is tehát a mi particulare volna és vagy a Debretzeni Ecclesiát praecise magát vagy annak Predikátorinak tselekedeteit, tudományokat, vagy hivatalokat illetné: mindazokat kijegyeztetni és hozzám hová hamarébb elküldetni szeretném, hogy az időből ki ne maradnék; kiváltképen a mellynek ez a titulusa: *Apologia et abstersio Ecclesiae Debrecinensis a calumniis, quibus temere apud Academias et Principes accusatur*, lehetetlen, hogy sok particularitások ne legyenek Eklésiánkról benne, és én reménlem, hogy Antecessoráru, Kálmantsehi Sánta Mártonról s tselekedeteiről emlékezik ezen munkájában Melius Péter. Ezeknek is azért Dedicatióikat, Praefatióikat egyéb particularitásaikkal együtt nagyon szeretném. Oskolánknak kik voltak rektori, még eddig nem tapogathattam alább 1572-dik Esztendőnél. De ezekben a munkákban a Versek után talán lehet rólok valami emlékezet. Magam Erdélyben kész lettem volna ezekért berándulni, ha bizonyos lehettem volna benne, hogy hol tanáltatnak ezen könyvek fel, és bizonyosra mehetek. Ha Enyeden a Collegium Bibliothecájában lesznek, bizom, hogy Tiszt. Professor Uraimék fognak segíteni bennünket, mind kiadásokkal azon könyveknek, mind egy író Legénynek rendelésével, Tiszt. Nagy Jó Uram interpositiójára, mellyet iterate is kikérek és in tempore lehető tudósíttatásomat szívesen elvárván, Tiszt. Nagy Jó Uram szeretetétől, vagyok és maradok

Tiszteletes nagy Jó Uramnak

Debretzenb. die 23. Julii. A. 1767.

igaz kötelességü szolgálja

Sinai Miklós mk.

P. S. Egy tehetősebb könyvkötővel itt nállunk beszélgettem az Exemplarok distractiója Condiói felöll. Az jól esmeri Veszprémi Mihály

Uramat és azt mondotta énnékem, hogy ezer exemplárig a magyar Athenasból fog disponálni küldendő levelében. —

Az Erdélyi Muzem birtokában lévő s itt-ott megrongált eredetiekből T. Szabó Károly urnak több évvel ez előtti becses közlése folytán

közzé teszi

Révész Imre.

6.

Egy régi énekünk eredete.

Egy régi latin ének Szűz Máriához így van:

Sub tuum praesidium confugimus Sancta Dei Genitrix; nostras deprecationes ne despicias in necessitatibus, sed a periculis cunctis libera nos semper, Virgo gloriosa et benedicta.

A reformátzió előtti magyarok saját nyelvökön így énekelték ezt:

Istennek szent anyja,
A te segítségedben biztunk,
Szükségünknek idején;
Meg ne utáljad a mi könyörgésünket,
De szabadíts meg minket,
Minden veszedelemből,
Kegyelmes anyja!

A magyar reformátorok pedig így változtattak az éneken:

Istennek szent fia!
A te segítségedben biztunk,
Szükségünknek idején,
Meg ne utáljad a mi könyörgésünket,
De szabadíts meg minket,
Minden veszedelemből,
Kegyelmes Krisztus!

Dallama az éneknek ma is kétségenkívül az, ami a reformátzió előtt volt, s így a fentebbi adat egyik felvilágosító arra nézve is, hogy milyszerű dallamokat használtak őseink a reformátzió előtt az énekeknel hazánkban, sőt még a reformátzió alatt és után is egy ideig, amig t. i. a francia és más újabb dallamok erőt nem vettek a magyar reformátusoknál.

Egypár szó, a magyarországi protestáns egyletről, egy magyar protestáns lelkesztől.

Egy a vallás- erkölcsi tökélyesbülésért élő s tehetsége szerint működő, s az evangyéliomi szabadságért, a nemrég lezajlott megpróbáltatás napjaiban, a tűzpróbát is kiállott lelkes, — felvilágosításául annak, hogy a „Magyarországi protestáns egylet“, hivatottak és nem hivatottaktól ajánltatás dacára is, miért nem talál nagyobb rokonszenvre: anyit kíván megjegyezni, hogy mig nevezett egylet, világosan nem szól s alaposan indokolva ki nem mutatja, mit ohajt kitöröltetni az eddig közösekül ismert ker. hitcikkelyekből; — mig nevezett egylet népünknek szánt közlönye, a „Keresztyén család“ afélékkel mér dicsekedni, hogy: „három és fél század alatt a későbbi nemzedék anyira haladt a tudományokban, hogy most már jobban ismeri Jézus életét és tanításait, mint „hajdan“, tehát pl. Straus, Renan et comp. és főként a protestáns egyletesek jobban mint Luther, Kalvin s mint egyházunk „három és félszázados hitvallásai? (Ker. Család, mutatószám 7-ik lap 2-ik hasáb); mig a „Prot. Egyh. és Isk. lap“ — mely nevezett egyletnek életre kelésére legtöbbet tett — helyt enged hasábjain keresztyéntelen kifejezéseknek, minőknek kell bélyegeznünk az Orsz. prot. árvaházra vonatkozó e tételeket: „melynek tagjait a sors szerencsétlenné tette s ugyan „az menté meg: csoda-e aztán ha a sors által mindentől megfosztott, „mindent ugyanattól vár“; (Prot. Egyh. Isk. lap 53. sz.); s mig általában lesznek emberek, akik a protestáns egylet szóvivőinek felekezetünk legfőbb hitcikkei ellen intézett gyakori gunyos támadásairól emlékezni tudnak; mindaddig a rokonszenv-hiány indokolt; mert hazánk protestáns közönségének nagy többsége hisz Atyában Fiuban és Szent Lélekben; — hisz Krisztusban mint az élő Istennek Sz. Fijában s a bünös emberi nem Megváltójában, s hiszi hogy Krisztus többek közt épen a sors szélszélyes uralmától, — illetőleg annak hitétől — kívánta megszabadítani e világot.

A magyarországi prot. testvér hitfelekezetek hitvallásának kiindulási pontja :

„Hiszek egy istenben,
Menny és föld Istenében;
Kit hasztalan tagad —
A dőre vak dühében.“

8.

Egy hang a magyar református nép kebeléből, a magyarországi protestáns egylet ellen.

Nagy Kun Kisujszállítás október 15-kén 1871.

Tisztelt Szerkesztő Ur!

Folyó év és hó 11-kén délután mintegy 4 óra tájban hazafelé mentemben befordultam a „Nemzeti Kör“-be oly szándékkal, hogy mig estevedik olvasok valamit az ujjságokból, s a mint az asztalhoz leültem, történetesen az „Igaz mondó“ ujság feküdt előttem Szana Tamás arczképével, vizsgálván az arczképet, felette látom, hogy a „Protestáns egylet megalakult“ no ezt még nem tudom, hogy mit akar vagy mi a czélja, mindjárt megolvasom, és mit olvastam? olyat, mely egész valómat meg-
rázta, s olyat, mely eltöltött csudálkozással, fájdalommal, és sajnálkozással. — ugyan is

1-ször Csudálkozással azért, hogy azok az emberek, a kik gyermekségektől fogva a tudomány minden ágaiban benne vagynak, hogy tévedhetnek enyire el a jó utról? továbbá

2-szor Fájdalommal azért, hogy éppen a Protestáns Papok azok, a kik „Renán“ után indulva, egy olyan hittant vetnek el magoktól, melyért a mult századokban sok ezereken, „Mártir“ koszorut nyertek; — végre

3-szor Sajnálkozással azért, mivel a nevezettek között volt szerencsém egyet személyesen ösmerni, s tanításait többször hallani, és a kiről mindég tisztelettel emlékeztem s fogok emlékezni.

Valóban merész, igen merész gondolat azt állítani, hogy „a régi zsidó Biblia nem kijelölt szerzőiktől, s annál kevésbé Szent Lélek sugallata folytán eredtek, hogy a benne elbeszélte eseményeknek, csudáknak történeti alapjok nincs, hogy Jézus nem volt valósággal Isten fia, hanem csak egy genialis zsidó reformator, hogy ördög, pokol, és menyország a természet törvényével meg nem egyeztethetők“ mert ha — felteszem — ez így van, akkor azt kérdem, hogy minek nekünk a Karácson, Husvéth, Pünkösd? minek a szent sacramentumok, mint a keresztség, és az Urnak szent Vacsorája? mert ezek Idvezítő Urunkra czéloznak, s tölle rendelődtek, e szerint ezek mind csupa hijába valóságok, mert ha igaz Istent nem imádunk, bálványozunk, a melyet pedig csak gondolni is képtelenség.

Az igaz, hogy az elő beszédben ki van mondva, hogy „az Isten hite állandó“ de enyire mentek még azok a Pogány bölcsek is, kik a setében tapogatózva több századokkal éltek Krisztus Urunk előtt, a midőn olvassuk Cicerónál „Cultus, inquit, Deorum est optimus, idemque Castissimus, atque sanctissimus plenissimusque pietatis. ut eos semper pura,

integra incorrupta, et mente, et voce veneremur“ anyi a különbség, hogy itt Istenekről van említés, míg mi csak egy igaz Istent imádunk. Azonban van nekünk kijelentett Vallásunk is, mely megbecsülhetetlen Isteni kegyelem, és még is elvetnénk magunktól a szeglet követ, a mely bizonyos, hogy az épület romlását vonván maga után, vesztünkre léssen.

Ha az Isten a hitet próbára tenné, mint a régi időben volt, úgy hiszem, hogy az egylet tagjai közül egy sem nyerne Mártir koronát.

Jól tudom, hogy olyan emberekhez beszéllek, a kiknek kis ujjokban is több tudomány vagyton, mint nékem elég téres fejemben, mindaz által ne vegyék rossz néven, ha figyelmeztetem, hogy mi van megírva Jérémiás XXIII. részében.

Megengedem azt is, mikép nem vagyok az Urtól annyira elbocsátva, hogy az egylet célját s szándékát kellően felfoghassam, s megítélhessem, mindazáltal óhajtanám, hogy jövőre az ilyen botránykozató cikkek az ujságokból kimaradnának, annál is inkább, mert míg egy részről azon szerencsétleneket — a kik többféle ügyben s bajban, szükségben, s terhes nyomoruságban szenvednek — megfosztja azon egyetlen vigaszoktól is, hogy ez élet után lesz egy jobb lét, ellenben addig más részről másoknak mintegy ösztönt, s bátorságot ad a vétkezésre, — végezetre

Miután tudom, hogy mi van megírva I Sz. Pál Tessalon IV. r. 13 versétől az utólsóig, mint szinte II Tessal. II. r. 1. 2. 3. verseiben, ennélfogva én vallást tészek az én Uram Ur Jézus Krisztusról, és minthogy ebben a vallásban születtem, s ebben vénültem meg is, csakugyan ebben is halok én meg, és az egyletnek a zsidó Bibliáról stb. fentebb elősorolt elve ellen mint protestáns ember protestálok.

Báthori Gábor m. k.

Szerkesztői jegyzet e cikkhez.

Ez igen érdekes és tanulságos cikk, eredeti kéziratában és fogalmazványában, 1872. január 25-ről kelt következő becses sorok kíséretében küldetett be hozzám:

„Van szerencsém kuriózum gyanánt küldeni az ide zárt cikket, mint egyik csalhatlan tanujelét magyar köznépünk hitbuzgalmának szilárdságának. — Tájékozással szükségesnek látom tudatni, hogy e cikk írója, 20 évig mint pásztoember kereste kenyerét, de mint ilyen is Cicerót, kedvenc klasszikusát olvasgatta. Majd, lemondván hivataláról, egy szép beszéddel vett bucsut a birtokosságtól, melyet Pák Albert a Vasárnapi Ujságban közölt is. Ujabb időben városi tanácsossá választatott s mint leltározó a legnagyobb pontossággal s szakértelemmel viszi hivatalát. Jelenben mintegy 66 éves, szép magyar jellegű fér-

fias alak. Ide zártt cikk, egy betüig saját fogalma zása és kézírása. Ugy hiszem, hitbuzgalma mellett, értelmiségéről is elég fényes bizony-ságot tesz.“ stb.

Én is minden legkisebb változtatás nélkül közlöttem itt a nagy fi-gyelemre méltó levelet, amelyből, mint nem mondva csinált és mestersé-gesen előrántott, hanem egészen természetes és őszinte nyilatkozatból észrevehetnék, ha akarnák, a mi uj magyar protestánsaink, hogy minő hangot ad a magyar református nép keblének szentélyében azon hur, amelyet ők jónak láttak gunyos zaklatások között kiméletlen kezekkel felrázni.

Egyébiránt ám ne higgyenek szabadelvű s haladó modern barátaink se a kisújszállási levél tartalmának, se azon lelkipásztoroknak, akik évek s évtizedek tapasztalása, munkája s közvetlen lelki érülközés után ös-merik a magyar protestáns nép hangulatát; ne higgyenek nekünk sem-mit, hanem keljenek fel, és szélylyel járván, keressék fel a népet és szól-janak ahoz nyiltan és őszintén, miként szólottak a próféták, apostolok és reformátorok! Mondják pl. a népek egy vasárnap, midőn elénekelte a szent Háromság dicsőítésére amaz éneket: „Szent vagy örökké Atya Ur Isten“ stb.: „tisztelt hallgatók! a szent háromságról szóló tudomány, nem egyéb mint elvetendő alaptalan vélemény“ stb. Midőn Karácsonban elzengett az ének: „Krisztus Urunknak áldott születésén“, stb. mondják azt, amit egyik elvbarátjok Dulon brémai lelkész mondott volt egykor, hogy t. i. az evangyéliomoknak a Krisztus születéséről szóló előadása nem egyéb mint történeti alappal nem bíró mese; mondják azt a magyar népnek, hogy a Krisztus merőben pusztá ember és egy hajszállal sem különb más derék embernél! Midőn husvét ünnepén vagy az elhunytak koporsója és sirhalma felett elénekelte a nép: „Nincs már szívem félel-mére nézni sirom fenekére“, mondják ki nyiltan, hogy a Krisztus testi feltámadása és a mi feltámadásunk is, a mai előrehaladott korban már hit tárgya sem lehet; stb. stb. Egy szóval: ne késsenek, ne tétovázza-nak már, hanem szóljanak úgy, amint a lélek, t. i. az ő modern tudomá-nyuk és szabadelvűségük ad vala nékiek szólniok; szóljanak magához a nyájhoz is úgy, mint annak pásztoraihoz szólttak: majd meg fogják érezni, hogy mi lesz a felelet! Vagy talán azt akarnák, hogy csak úgy lassanként, ügyesen és titokban magok a pásztorok árulják el a farka-soknak a nyáját, ugyhogy a szegény nyáj ezt észre se vegye? A jó pász-tor éjjel-nappal hűségesen vigyáz; és ha szükség, életét is szivesen fel-áldozza a juhokért.

A komoly és férfias jellemű magyar nép, könnyen megvált egykor a pápától és a pápaság temérdek sok tévelygéseitől s cifra szertartásai-tól. Seregestől és bátran állott e nép az evangyéliom szerénti reformá-tió egyszerű, de magasztos zászlója alá, s csak évtizedek nagy üldözése

s példátlan zaklatása vihetett vissza egy részt a járom alá. De próbáljátok csak most a reformátzio evangéliomi alapján megmaradt népet elvonni pl. az élő Istenbe mint oly könyörülő és gondviselő Atyánkba vetett hittől, aki előtt még hajunk szálai is mind számon vagynak és aki szabadon uralkodik minden láthatók és láthatatlanok felett; próbáljátok elvonni őt a Krisztusba mint az élő Istennek fíjába s e világnak édes Megváltójába vetett hittől; kísérsétek meg elvenni tőle a bibliát mint isteni kijelentést tartalmazó könyvet s próbáljátok meg elragadni tőle a lélek halhatatlanságának és a sirokon tuli viszontlátásnak hitét s általában az evangéliomi keresztyénség alaptanait: meglássátok, hogy nem egy könnyen fogtok boldogulni.

Voltak s lehetnek egyes korszakok a magyar nép életében is, amidőn a keserű politikai csalódások, nagy szenvedések vagy a vallásos nevelés elhanyagolása s más balsors miatt egyidőre elvesztette s elvesztheti hitének nyugalmát s erejét miként elvesztette Jób. De ez csak mulékony valami. Az evangéliomi keresztyén hit iránti hü és szilárd ragaszkodás, egyik legmélyebb és legerősebb vonás a magyar nép jellemében; elannyira, hogy még az olyan magyar protestáns urak is, akik egy vagy más ok miatt de bizonyosan nem a bölcsészetben és természettudományokban való nagy előhaladásuk miatt, közönyösök és hidegek lettek a vallás iránt, bizonyynyal nem sokra becsülnék lelkökben azt a protestáns papot, aki előttök, az ő minden pozitivet eldobó s a természettudományok rabszolgájává aljasított modern vallásával és theológiájával dicsekednék.

Ah de mit beszélünk, hiszen ki van publikálva, hogy az „egyházi reformegylet“ből „magyarországi protestáns egylet“té változott valami, teljességgel nem akarja bántani a nép hitét és az evangéliomi keresztyénség alaptanait. Meghiszem, hogy a dolgokat nem ösmerő egyesek, valóban lehetnek ily jó hiszemben. De fájdalom! nagy számmal merültek és merülnek fel egyes jelenségek, amelyek azt mutatják, hogy a majdnem „világtörténeti“ értékűvé lett oktoberi kongresszusnak előre scenirozott s egyáltalában nem férfias és nem magyaros Flanke n b e w e g u n g - j a, nem egyéb, mint egy „vakulj magyar, ne láss tót“-féle modern liberalis taktikai próbatét. Ezt nem kevesen, csakhamar észrevették ám.

E folyóirat jelen füzetében a protestáns egyletről közlött cikkek is, — amelyek nem a mult ősszel beküldöttek, nyilván mutatják, hogy a magyar ember nem oly könnyen hisz a trójai fa lónak. Equo ne credite Teucris!

Valóban sajnálni lehet hogy a már megalakult egylet oly sajtáságos színvegyületet, színváltozást és színjátszást engedett, és egyes tagjait tekintve, folyvást enged magának, amely a nihilizmus lólábait a

szakértők előtt el nem fedi ugyan, de az egylet jellemének komoly férfiaságát nagyon kétes értelművé teszi. Ki állhat jót, hogy egy nem sokára elkövetkezendő második és harmadik Flankenbewegung mily irányban s mily pontra fogja vinni azon szegény lelkeket, kik a nagyon tág értelmű liberalizmus, haladás stb. harsány vásári zenéjének szavára egybesereglettenek.

Ne haragudjanak tehát az illetők, ha sok helyütt van s lesz még ember a magyar hazában, aki a szép szint játszó egyletre tekintve

Proculque insidias cernens hostis callidi,

Sic valeas — inquit — ut farina es quae jaces.

Egyházi krónika.

Nagy-Britannia. Az evangélikus szövetség buzgalmi hete. — Angol és skót prebyterianok egyesülési szándéka. —

Az általunk már több ízben emlegetett evangélikus szövetségnek néhány év óta egyik rendtartása az, hogy a szövetség tagjai mindenütt a föld határain, az esztendőnek második hetében, naponként, a londoni központi bizottság által előre kitűzött tárgyak vagy azokkal rokonok felett tartanak a közisteni tisztelettől elkülönítve, egyházi beszédeket és könyörgéseket. Természetes, hogy mindez csak egyszerű felhívásra, nem rendeletre, egészen önkéntesen történik. Jelen évre a nevezett bizottság következő tartalmu programot tűzött ki: Jan. 7: predikáció a felett, hogy a hit az egyház összetartó kapcsa s e hitet a híveknek kötelességök védelmezni és terjeszteni. Jan. 8: hálaadás Istennek az egyéni, társadalmi, nemzeti, állami életre kiterjesztett áldásaiért. Jan. 9: bűnbánat. Jan. 10: könyörgés a családért, iskolákért, hitlenekért. Jan. 11: királyokért, főemberekért, hatóságokért; a hit terjedésért, vallástalanság s erkölcstelenség megszűnéséért stb. Jan. 12: a keresztyén egyházért s annak tisztviselőiért, lelkészeiért, keresztyén irókért. Jan. 13: a keresztyéni szeretet s buzgóság növekedéséért stb. Jan. 14: predikáció e felett: „Jöjjön el a te országod; Légyen meg a te akaratom.“ Mindezeknek a szövetség tagjai között különösen a methodisták nagy barátai, s meg kell jegyeznünk, hogy e pietisztikus irányzatokat némelyek nemigen szeretik, akik pedig különben a szövetség eredeti programját folyvást helyeslik. —

Az angol és skót presbyterianus reformátusok között, akik az állam és egyház egymáshoz viszonyára vonatkozó kérdések miatt különböző pártegyházakra vannak szakadva, folyvást él az egyesülési remény és szándék, melynek valósulása csak az idő kérdése immár. „The Presbyterian“ című szabad egyházi lap ezen egyesülés munkás hive, sőt a cél az, hogy nemcsak a brit, hanem minden angolul beszélő presbyterianok egyesüljenek. —

Németország. Az evang. szövetség tagjainak buzgalmi hete Berlinben. — Gr. Sedlniczky volt herceg

érsek hagyománya. — A Svédénborgiánok hitvallása. — Az angol bibliaterjesztés s a német császár. — Gyűjtés az éhező persák számára. —

Az evang. szövetség berlini tagjai, január 9—13 napjain estve hét óraker a londoni programtól eltérőleg tarták buzgalmi gyakorlatokat. Érdekesebb tárgyak voltak: az Isten országa, az egyházi pártszakadások, a belmissio különösen a városokban, a Krisztus és a népek stb. Mindezen tárgyak felett kitünő lelkészek és tanárok tartottak szabad előadásokat. Volt angol, francia és olasz nyelvű előadás is. —

Gróf Sedlniczky Choltücz Lipót volt boroszlói hercegérsek, aki néhány évvel ezelőtt Berlinben az evang. egyház kebelébe lépett, végrendeletében 40,000 tallért hagyott sziléziai evang. segédlelkészek javadalmazására; 80,000 tallért egy konviktus alapjául, mely a boroszlói egyetemen evang. theologusok számára állítandó; 2000 tallért theologiai könyvek szerzése végett csekély jövedelmű lelkészek számára.

A svédénborgiánok, — némelyek szerint az egyetlen szekta, mely a lutherán egyházból állott elő, — napjainkban egyikéssé élénken kezdenek mozogni. „Wochenschrift für die neue Kirche“ cím alatt ez év kezdetén egy egyházi lapot alapítottak, mely Stuttgárdban jelenik meg Dr. Tafel tanár szerkesztése alatt, aki már 1835-ben irt egy terjedelmes művet a svédénborgiánok védelmére. A nevezett lap 2-dik száma hozza e felekezet rövid hitvallását is, amelynek főpontjai következők: „Van Isten. Az Isten egy, s benne isteni háromegeység van. Az Isten véghetetlen szeretetű, bölcseségű és hatalmu lény. Ő teremtő, megváltó és idvezítő. Ez az Isten az Ur Jézus Krisztus. — A szent irat az Isten ígétjét vagy az isteni igazságot tartalmazza s minden bölcseségnek s ösmertnek forrása angyalok szintugy mint emberek számára. — S embernek, avérege hogy idvezülhessen, a Jézus Krisztust kell vallania a menny és föld egyedüli Istenének, s a gonoszt mint ő ellenei bünt kerülni. — Az ember mihelyt természeti testére nézve meghal, tüstént feltámad szellemi testben s tettei szerint megítéltetvén: ha jó, az égbe megy s angyal lesz belőle; ha pedig gonosz, a pokolba megy, ördög lesz belőle s örökre boldogtalan marad. — Most van az Ur visszajövetelének vagyis második eljvetelének időpontja s az új egyház, — mert ezt kell érteni a mennyei Jelenések „új Jerusalemen, — most veszi kezdetét“. — Vederemo! Majd meglássuk! —

A britt és külföldi bibliaterjesztő társulat berlini igazgatója, lelkész Palmer Davies, a mult év végén jelentést tévén a német császár előtt a háboru alatti bibliaterjesztésről, a császár, decemb. 30-kán, következő levélben válaszolt: „Nagyon jól esett tudnom, hogy az ön által képviselt társulat szellemében mily buzgón és bölcsen működött ön abban, hogy a német sereg harcosainak a biblia terjesztés által alkalom nyujtassék arra, hogy hivatásuk betölthetése végett az Istenbe vetett bizodalomban erősbítsék magukat s a szenvedés óráiban gyors vigasztalást nyerjenek a vallástól. Nagyszerű eredmény jutalmazta ön működését s én el nem mulaszthatom, hogy elösmérémet ne nyilvánítsam azon nagy érdemért, amelyet ön a német harcosok lelki java körül szerzett, s hogy ki ne fejezzem hálámat azon gazdag áldásért, amelyet ön közöttök terjesztett. Wilhelm.“ —

A stuttgardi Ev. Sonntagsblatt szerkesztője Held lelkész,

10,000 frtot gyűjtött a régóta éhezõ persiai lakosok számára. Erre ottani misszionarius Bruce, dec. 23-káról következõ telegrammban válaszolt: „Nagy szükségünk van a németek további tekintélyes segélyére is. A kormány nem tesz semmit. Ferdidánban 3000 keresztyén nagy nyomorban van s még e felett 2000 keresztyén, 1200 zsidó s 15,000 muhamedan közel van ahoz, hogy éhhalállal vesszen el. Az adók sujasabbak mint valaha. Ruhák, ágynemûek, konyhaeszközök, ajtók, ablakok koboztatnak el a szegényektõl az adók miatt.“

Ausztria. Schultz ifju modern liberalis lelkész hivatalából letétetik. —

Ezelõtt egypár évvel vetõdött Brémából Grätzba egy ifju theologiae candidatus Schultz Eduard, s ott mint segédlelkész a modern szabadelvü theologia értelmében hatályos beszédeket tartott. Egyik beszédében, mely ki is nyomatott, mondja a többek közt, hogy a hit tárgyai csak eszmék lehetnek, nempedig tények is. Ennélfogva a Krisztus születése, halála és feltámadása is nem hit tárgya, hanem egyedül a tudomány ítélõszéke elé tartozik. Piszkálta a lélek halhatatlanságát, s az evangyeliomi egyház alaptanait csaknem minden ponton megtámadta. A szabadelvü!! osztrák napi sajtó nagy magasztalásokkal jutalmazta az ifju profétát, aki ezáltal még jobban neki bátorodott s csakhamar híres emberré lön. Grätzba elválasztatott második lelkésznek; ámde nem erősített meg, mert nem volt képes igazolni, hogy állott ki valahol papi vizsgát. Ez úgy még függõben volt, midõn imént említett egyházi beosztása miatt a szuperintendens Gunesch õt a papi szolgálattól felfüggesztette. Lön nagy zürzavar. lárma, protestatio stb. A grátzi egyház a Bécsben székelõ egyházi fõtanácshoz fellebbezte az ügyet. Ennek ítélete pedig amely 1871. nov. 30-kán kél, kimondja, hogy Schultz mint vallásitanító és második lelkész teljességgel meg nem erősíttethetik, mert ez ellenkeznék a törvényekkel és az egyházi fõtanács tagjainak hivatalos esküjével. A grátzi presbyterek, akik nemrég választottak és Schultzpártiak, egyhamar nem nyugodtak meg. Szórták az õ bizalmatlansági nyilatkozataikat mindenfelé; sõt kijelentették, hogy nekik már az elsõ lelkész Leidenfrost sem kell, miután az, azt merete mondani, hogy az egyházi fõtanács ítéletével be van végezve a dolog. —

Skandinavia. Zsinati modern theologia, lelkészválasztás; misszio stb.

Kissé késõn bár, de mégis fel kell említenünk, hogy a skandináv országok protestánsai, mult évi értekezletüket szeptember 5 — 7. napjain tarták Koppenhágában. Résztvett mintegy 600 tag, ami nem csekélység. Elnökké Hammerich egyháztörténelmi tanár választott s õ tartotta az elsõ s fõ értekezést az uj rátzionalizmusnak a keresztyén hithez való viszonyáról. Értette pedig az uj rátzionalizmuson a Schenkel és Rotheféle theológiát, s úgy mutatta ezt fel, mint merõben igazolhatlan tagadást, amely magát a hit gyökerét is elveti, továbbá mint egy részét az uj pogányságnak, amely most fejét mindenütt emelgeti; daemoni erővel működik és a párisi communeben érte el tetõpontját. Az uj rátzionalizmus azonban mégis érdekesebb és szellemdusabb mint a régi, mert ez az uj már a modern kulturából indul ki s az épen divatozó szabadsági

és nemzetiségi eszméket elsajátítja és kizsákmányolja. Fő ellenségével, a hivatalos porosz orthodoxiával szemben azonban, mely hitet és tant öszeszavar, van némi jogosultsága. — Csak egy ifju izlandi theolog lépett fel mint a megtámadott modern theologia védője, egy dániai pedig legalább Rothe-t igyekezett védeni; kik ellen az irodalmi működéseiről is már évtizedek óta Európaszerte ismeretes öreg Grundt wig tett bizonyosságot, szokott velős modorában. — Ezután Kalkar lelkész értekezett a lelkész választás alapelveiről. Szerénce, ám válaszsza a lelkészt a gyülekezet; de a meghívási jog azoké legyen, akik hitökkel és életökkel megbizonyították magukat az egyház hű tagjainak lenni; s általában a gyülekezet, ne felejtse el soha az összes egyházzal való öszveköttetését. A misszióra nézve az említett öreg Grundt wig vitatta, hogy az, az apostoli egyszerűségre vitessék vissza. — Völt még szó a rituáléknak az egyháziasság emelése végetti szaporításáról; állam és egyház egymáshozí viszonyáról; felsőbb népiskolákról stb., de arról, hogy ez északi protestánsok, a modern theologia kábitó déli gyümölcseiből ettek volna, szó sem völt s nem is lehet.

Északi és közép Amerika Szombatosok; mormonok; uj felekezet; nagy testvériség.

A baptisták egy töredéke nem a vasárnapot hanem a szombatot űli meg. Az ilyenek közül néhányat elzártak nem régen Bostonban, mert vasárnap dolgoztak; midőn azonban hitvallásukra hivatkoztak szabadon bocsáttattak. A sajtó e miatt feltámadt, nem helyeslélvén hogy ama felekezetnek a vasárnapon való dolgozásra privilégium adassék, mert ekkor ugymond, a hitetleneknek is meg kell engedni, hogy vasárnap dolgozhassanak. Lám tehát Északamerika nincs oly szabadelvű mint a modern magyar állam, melyben széltire lehet dolgozni vasárnap. stb.

A mormonok ellen komolyan kezdenek fellépni. Főnökök Brigham Young. 16 különböző nőveli törvénytelen együtt élése miatt vád alá helyeztetett és fogságra vettetett. Hasonló sorsuk lón más ily több nejjü mormon uraknak is. Mintegy 2—3000 mormon nő azonban, folyamodott az elnökhöz Granthoz s kijelenték, hogy ők beleegyeztek a soknejűségbe. Egy mormon főnök házasságtörés miatt 3 évi fogságra ítéltetett.

Egy bohó uj felekezet keletkezett, melynek elve csupán oly egyéneket választani lelkészségre akik semmi képzettséggel nem bírnak.

Nem régen egy török hajó vitorlázott be a rio janeiro kikötőbe, s a városba megérkezett törökök kikkel egy pap is jött, csudálkozva látták, hogy az ottani néger lakosok között számos muhamedánok találtattak, akik között néger esketést, temetést, keresztelést egy r. katholik us pap végzett ugyan, de különben mohamedán vallásos szokásaikat megtartották, noha egy zsidó tolt a fel magát közöttök imámul s a közönséges isteni tiszteletet ez vezette. A megérkezett valódi törököknek azonban sehogysem tetszett e nagy testvériség s elkezdették erélyesen törökké reorganizálni az egész gyülekezetet.

Iskolaügyi krónika.

Poroszország. Iskolafelügyelet. Miniszterváltozás. Árvák nevelése.

Már hónapok óta hirtelre van, hogy a porosz kormány meg akarja változtatni azon eddigi rendtartást, melyszerint az iskolák felügyelői a kerületi kormányzók által, azon kerületnek csak egyedül lelkészei közül nevezettek ki. Most a cél az volna, hogy a felügyelők ne csak a lelkészi hanem a tanítói karból is nevezethessenek. Igen helyesen. — Már akkor, midőn nem régebben Mühler porosz kultuszminiszternek botrányos sajtópere folyt ifjúsági ledér versei miatt, gondolni lehetett hogy ő nem soká fogja a miniszteri tárcát kezelni. Ő le is mondott s helyét, volt igazságügyi osztályfőnök Falk foglalta el. — Hitünk szerint alaptalanul vélik azt nálunk is némelyek, hogy most már a porosz kormány közoktatásügyi politikája, különösen a vallás tekintetében gyökeresen változni fog. A felügyelet kivéthetik a papok kezéből, s ez különösen az újabb területnövekedések által nagyobb erőre jutott klérus és ultramontanok miatt valóban szükséges, s egyébként sem helyeselhető hogy az iskola-felügyelés kizárólag a papok privilégiuma legyen; az egyházi hatóságok is mint ilyenek megszűnhetnek egyszersmind iskolai hatóságok is lenni; de azért a vallás, még pedig a pozitív felekezeti vallás, nem szűnik meg a népiskolai oktatás és nevelés központi átható és vezérlő hatalma lenni. Valami olyan törvény mint a miénk, a poroszoknál az eddigi tények szerént éppen nem várható.

Különösen falukban, Poroszországban is uralkodik azon szokás, hogy a születlen árvák oly egyeseknek adatként ki gondviselés stb. végett, akik azt legkevesebbért vállalják fel. Ámde gyakorta megesett, hogy az ilyenek, semmit sem gondoltak a szegény árvák erkölcsiségével. Most tehát a tartományi és más alsóbb hatóságok, továbbá a lelkészek és tanítók erélyesen felhívták, hogy az árvák erkölcsi nevelésének érdekeire, mind a gyermekek elhelyezésénél, mind az után, a lehető legnagyobb gondot fordítsák.

Ausztria. Protestáns felekezeti iskolák sorsa Saltzkammergutban, Bukovinában.

A „Halte, was du hast“ című Brünnben megjelenő kis protestáns egyházi lap folyó évi első számában egy protestáns lelkész és tartományi iskolatanácsos, rövid cikket ír az új iskolai törvény hatásairól. A cikk így kezdődik: „Evangelikus gyülekezetek! jól eszetekbe vegyétek amit most mondok nektek. A mi saltzkammergut-i evangelikus gyülekezetek, Gasau kivételével, szinte jól kívántak lakni az egyiptomi husos fetezekből, amenyiben atyáik által alapított, jótékony adományok által tetemesen gyámolított s csaknem teljesen ellátott iskolákat nyilvános, felekezeti jellemmel nem bíró, úgynevezett közös vagy községi, voltaképpen pedig katolikus iskolává engedték változtatni. A fő egyházi tanácsintései, az illető szuperintendens és esperesfigyelmeztetései és kérései vissza nem tarthatták a nevezett gyülekezeteket a vészteljesz evangéliumi keresztyén hűséggel és szeretettel ellenkező lépéstől, amelyet egyébiránt a büntetés csakhamar követett. Hallstatnak kellett először megtapasztalnia, hogy halálos méreg van ab-

ban a husos fazékban, amely mellé ülve, felekezeti iskolája fentartásának terhétől szabadulni kívánt. Itt a protestáns és katolikus iskolák egy közös községi iskolává olvadtak, melyben egy fő és egy altanítói állomás van. A protestáns tanító, aki családos ember, azt reménylte és várta hogy ő lesz a főtanító, de ilyenné a kath. tanító lön, a prot. tanító pedig egy szegény felekezeti iskolában talált kenyeret. Még keservesebben járt az obertrauni gyülekezet. Itt a községivé lett iskolában 80 protestáns gyermek mellett csak 8 katolikus van. Az eddigi protestáns tanító remélte hogy megmarad, azaz hogy övé lesz a községi tanítóság; folyamodott is azért; de nagyon megcsalatozott, mert messzeföldről hívtak egy tanítót, mivelhogy azt mint „jó katolikus“ embert ösmerték az illető hatóság tagjai. A prot. tanító pedig, aki szinte arra izgatott, hogy le kell mondani a felekezeti iskoláról, most már kezébe veheti a koldus botot. Ezek szerint nem lehet már állítani, hogy ott ahol az evangélikusok többségben vannak kikerülhető a törvény vészes hatása. Cikkiró mondja, hogy midőn a felső ausztriai tartományi iskolatanácsban szót emelt a protestantizmus érdekében, azzal hallgattatták el, hogy nem kell a kor humanisztikus irányzata ellen fellépni; midőn azonban azt kérdezte, hogy a nevezett két községi eset humanisztikus-e: az illetők adósok maradtak a felelettel.

Bukovinában, Czernowicz-ban, a városi hatóság tárgyalásba bocsátkozott az ottani evang. gyülekezettel az evang. iskolának községivé változtatása végett. A gyülekezet nem tágitott, a felekezeti jellemet fenyegető ajánlatokat visszautasította. Végre a következő feltételekben lön megállapodás: a város, az evang. gyülekezet számára eddig adott 650 frt évi segélyt 1300 frtra emeli, a gyülekezet oly iskolát tart mely nyitva álljon a különböző felekezetű gyermekek előtt s 300 gyermekre 4 tanteremmel s 4 tanítóval bírjon. Eddigis volt 3 tanterem s három tanító. Az iskola teljesen megtartja felekezeti jellemét és önkormányzati jogait; úgyhogy arra a városnak semmi legkisebb befolyása nincs. — Fel kell tennünk, hogy mindez az osztrák népiskolaügyi törvénnyel egyezőleg történt s így e konkrét eset is igazolja azt amit már több ízben állítánk, hogy t. i. az osztrák népiskolai törvény nincs oly kegyetlen a protestánsok iránt mint a magyar, mert e szerint, egy oly szerződés mint a czernoviczi, semmisnek fogna tekintetni; ami egyrészt világos nyomás a nem római katolikus szegény felekezetekre, más részről pedig nagy sérelem a községek önjogúsága ellen, amennyiben ezeknek megtiltja azt, hogy saját pénzükből, vagyis a köz vagyonból vagy jövedelemből bármi esetben is felekezeti iskolát segítsenek. Pedig nagy kérdés, hogy pl. Czernowicz városa mit vétett az említett szerződéssel a népnevelés, közművelődés és a szabadelvűség érdekei ellen?

K ü l ö n f é l é k .

Ranke és a vallásügyi szabadelvűség. — Midőn 1844-ben megkezdődött Róma babonái ellen az ugynevezett német katolikus mozgalom, igensok derék férfiak, látván a nagyot ígérő kezdetet, azt hitték, hogy most oly nagyszerű mozgalom kezdődik, mint a milyen volt a reformátzió; gondolták, hogy az új katholicizmus, mint hatalmas

kovász járja át az európai keresztyénséget. Véleményt kértek némelyek Ranke től a nagy nevű történetirótól is, és ez azt nyilvánította, hogy ha az új párt vagy felekezet, tagadni fogja a Krisztus istenségét: akkor minden jelentőség nélkül fog elenyészni. Ranke jóslata teljesen bétölt. --

Ismét egypár adat a nazarénusokról. — Az egykori budai helytartóság 1854. február 18-dikáról bocsátott ki egy körlevelet a nazarénok ellen, az osztrák kultuszminiszternek egy korábbi rendelete alapján. E körlevélben már konstatirozva van, hogy a nazarénok a baptisták; el vannak számlálva főbb tanaik úgy, amint azokat ösmerjük. Hazánkban ekkor következő helyeken tüntek fel: Liptó, Porubka, Liptó Szent Miklós, Csorba, Nemes Mór s leginkább Pest. A kormány igen okosan, a nép célszerű templomi és iskolai oktatását javallja legfőbb ellenszerül a fanátikus felekezet ellen. — Az osztrák miniszterium 1860. jul. 20-kán kelt rendelete, korábbi törvényekre hivatkozva egyenesen kimondja, hogy a nazarénokat egyháznak, vagy vallásos társulatnak tartani nem lehet s hogy számukra szabadvallásgyakorlat egyáltalában nem engedhető. — Lásd: Kuzmány. Urkundenbuch zum österr. evang. Kirchenrecht. Wien. 1856. pag. 426. — Porubszky. Die Rechte der Protestanten in Österreich. Wien. 1867. pag. 214. —

Egy ítélet korunk sajtójáról. „Korunk sajtójának hazug voltát, aljasságát és erkölcstelenségét semmi egyéb nem mulja felyül mint tudatlansága. Lelkem teljes keserüségével ki merem mondani, hogy ha sajtónk egészen meg nem változik, s ha az ujságok által terjesztett e dögvész még 50 esztendeig dühöngeni fog, akkor népünk szelleme mélyében megromlik, sőt teljesen tönkre jut. A világ legáldottabb népe, a görögök nem éltek volna tul az ilyen sajtót. Nyomorult silány anyagi haszonért, a nép-szellem minden forrása megmérgeztetik, s a népnek a lelki halált naponként ezer meg ezer módon kínálják; — ez a legnagyobb bűn, amelyt én csak gyűlölni tudok!“ — Ah de miféle orthodox, ultramontán vagy pietista ember szavai ezek?? Ezek egy tekinélyes és „megvesztegethetlen jellemű“ socialista tudós írónak Lassale nak szavai!

Egy tanuló gyilkossága osztályzati irigység miatt. — Poroszországban, a Rajna táján, a saarbrückeni gymnasiumban, amint a közelebbi időkben, egy délutáni 3 óraker a tanár a terem-ből kilépett, a legfelsőbb osztályban, Becker nevű tanuló gyorsan egy hatsövű revolvert rántott elő s három lövést tett szomszédjára Eybisch lelkész fijára; két lövést Brandt direktor fijára, végre egyet Dörmer lelkész fijára. E gyilkosság szülő oka az ifju gyilkos határtalan hiúsága s nagyravágyása; ő korhel tanuló volt s e miatt tanárai feddették, büntették, lejebb tették. Halálosan gyűlölte tehát azokat, kik mint szorgalmasabbak eleibe tétettek. Elmezavarodás nem látszott nála, s a gonosz tett után is hideg vérrrel bevallotta, hogy Eybisch valóban meg akarta ölni. A töltött revolveren kívül még egy éles tör is rendesen volt nála. Dörmert nem érte a golyó; a másik kettő s különösen Eybisch veszélyesen megsebesült. — Az 1848-dik évi magyar miniszterium, csakhamar létre-

jötte után egy rendeletet bocsátott ki, melyben határozottan megtiltatott a tanulók egyenkénti osztályozása. Ez úgy megérdemli a paedagógok figyelmét. —

A szabad kömivések Északamerikában nagyon el vannak terjedve, számokat több ezer páholyban 2 milliónál többre teszik.— Vannak mellékpáholyok már nők számára is. Közös jellemök az egyház és a hit elleni gyűlölet és küzdelem. Sokféle szövevényes és kétes jellemű ágazatokra oszlanak, melyek közül némelyiknek folyvást megvannak sokhaszontalan hókusz-pókusz mysztikus cafrangjai.— Tiszta fejű embernek, szabad államokban semmitéle titkos társulatokra nem volna szüksége. Nálunk némelyek politikai és másféle pártüzemet csinálnak a szabad köművességből, amely amint látszik, ma már nem azon tisztességes humanisztikus és türelmes valami ami még a mult században is volt. —

A jezsuita rendnek jelenleg 8837 tagja van, tehát 1837-tel több mint ezelőtt tiz évvel vala. A nevezett összeghez jó még 2551 világi testvér, 2417 növendék és 3869 bekeblezett pap. Az összes szám tehát 17,174!

Egyadatok a nemzetközi munkás egylet elveiről. — Petersburgban, a közelebbi időkben, egy nagy fontosságú per okmányai között, a nemzetközi munkás egylettől került következő utasítás találtott: „Azon meggyőződésben, hogy a nép felszabadítása s számára az őt megillető boldogságnak biztosítása csak egy mindent szétromboló népforradalom útján érhető el, oda utasittatnak szövetségeseink, hogy minden eszközzel és teljes erőfeszítéssel igyekezzenek nevelni és szétterjeszteni azon nyomorokat és szerencsétlenségeket, melyek végre a népnek minden türelmét elrabolják s általános felkelésre fogják kényszeríteni. Ezen forradalom nem fog megállapodni a birtoknál s az ugynevezett civilizazio és morál hagyományos társadalmi rendénél; mert hiszen az ily megállapodás vólt az oka, hogy minden eddigi forradalom csak politikai kormányformaváltozás vólt. A nép felszabadítója csak egy oly forradalom lehet, amely az államot gyökerestől felforgatja s Oroszország mostani rendének és osztályainak minden állami hagyományát kiirtja. Teljes tökéletes rom kell; a mi feladatunk: rettenetes, egyetemes és mindenódalú kíméletlen rombolás, s ebből egy újat építeni fel, a következő nemzedék munkája.“ — Az Evang. Kirchenchronik azt jegyzi meg, miszerint azt, „hogy ezen eszeveszetség nem üres frázis, mutatják a számtalan erdő, mező és városgyújtogatások Oroszországban, melyeket meglehetősen bizonyossággal a nemzetközi munkás egyletnek s ügynökeinek tulajdonítanak.“

Modern szabadelvű isteni tisztelet. — Conway amerikai unitárius pap, jelenleg Angliában Finsbury-ban egy rázionálista gyülekezet szolgálatában van. Az itteni isteni tiszteleten Emerson és Konfucius műveiből s a bibliából olvastatnak fel helyek, néha pedig az ősi ind wedából s az indusok más szent könyveiből. Az énekes könyv Shackespeare, Shelley, Byron, Göthe, Schiller, Longfellow és más köl-

tők verseiből van szerkesztve. — Ily pontra vezetheti az embert az a modern szabadelvű theologia.

Ulich ösmeretes modern liberalis szabad községi pap Magdeburgban, nem régen egy művet bocsátott világ eleibe, amelyben rajzolja, hogy milyennek kell lenni egy modern népiskolának. Ebben ezt mondja a többek között: „Nem találunk már többé Istent a felhők felett, hanem megtaláljuk mindenütt azon erőt, amely mindenben él és uralkodik s amelylyel szemben mi mindnyájan csak most fel majd eltűnő buborékok vagyunk az élet folyamán. Ha az ég már üres, nem marad számunkra egyéb mint a föld, és csakis egyedül e földi érdekekért kell működni az iskolának. Természettudomány, történelem, emberisme! Ezek alkotják ma a vallástudományt!” — „Nagyon következetesen!” jegyzi meg egyik külföldi folyóirat; „miután buborékok vagyunk, csak széllel vagyunk béllelve, s létezésünkhöz nem is kívántatik egyéb mint szél! De azt az egyet mégis csak kérdehetjük, hogy eféle buborékok számára minék az iskola? Hiszen minden tanítás nélkül is elenyészhetnének, miután már egyszer előállottak; legfelebb csak annyi célja lehetne az oktatásnak, hogy illedelmesen pattanjanak szét.”

Népámitás, babona s tudatlanság Londonban s Berlinben. — A fájdalom bizonyos nemével kell felemlitenünk, hogy a mai civilizált világ két legkitünőbb protestáns városában, Londonban és Berlinben is, folyvást tűnnek fel botrányos jelei a népámitásnak s ocsmány csalással egybekötött babonának. — A londoni rendőrség nem régen indított egy razziát (pusztító hadjáratot) a jövendő mondók és varázslók ellen, kik különféle utakon s módokon, tudós professori nevek alatt rabolják a szegény tudatlan népet. Legközelebb Zenda vesta, Cicero, Thalaby és Beretta álnévű tudós professorok fedeztettek fel és álcáztattak le, akik különben, értelmes angol férfiak valának s tudományos próbatételeik nyilvános előismeréseül, néhány hónapra a dolgozó házak hűsét kapták jutalmul. A berlini Intelligenzblattnak csupán mult júliusi három számában nem kevesebb mint 27, mondd: huszónhét hirdetés jelent meg jósnőkről, egy pedig jósférfiről. Álmos és szerencse könyvek nagy mennyiségben árulnatnak s kitünő kelendőségnek örvendenek. S méltán rója meg egyik külföldi lap, hogy a liberális német sajtó, amely oly kész guny tárgyává tenni a legtisztább evangéliumi indoku keresztyén egyházi mozgalmakat, és pedig a római katolikusokét s protestánsokét egyiránt, nem bir bátorsággal csak néhány sorban is megtámadni amaz ocsmány jelenségeket, amelyek elszomorító bizonyosságok nemcsak előrehaladott korunk fővárosi népének tudatlansága hanem egyszersmind az elvetemedett művelt családok arcátlansága és erkölcsatlansága felől is.

Evang. Kirchenchronik. 4. 5. Heft.

Rövid irodalmi szemle.

Böhl Ed. Doctor der Theologie und der Philosophie, ordent. Professor an der k. k. evang. theologischen Fakultät in Wien. Allgemeine Pädagogik. Wien. 1872. Braumüller. 8 r. VI. 230 lap. — 2 firt.

Napjainkban nagyon időszerű, hézagot pótló kitünő mű, melynek célja tudományosan megállapítani azt, hogy a nevelés ügyéhez mennyi joga van a theológiának, mennyi a philosophiának, vagy a vallásnak és a természetnek. A Bevezetés után, mely a felvett tudomány alapfogalmairól szól, két fő rész következik. Az első vagy alapvető rész azon alapszempontokkal és vezérelvekkel foglalkozik, melyek a vallás és bölcsészet határait jelölik ki a nevelés ügyének mezején; a másik, vagyis kiviteli rész, szól a tanítás tudományáról és a fegyelemről. Van a műnek két tóldaléka is. Az egyik Coligny admirál vallásos buzgóságát rajzolja családi és magán életében, a másik Comeniustól közöl egy véleményyt, melyben a csehországi evang. egyház hanyatlásának okai adatnak elő. — Szerző, különösen művének 85—88 lapjain buzgón, határozottan és elszántan nyilatkozik a felekezeti iskolák mellett s megtámadja a vallásos és felekezeti érdekekkel nem gondoló községi vagy állami iskolákat, nemcsak azért, mert mint Palmerrel egyezően kiemeli, a westfalii békekötés biztosítja a felekezeti iskolák lételetét, hanem épen neveléstani, bölcsészeti és vallástani szempontokból is. Általában szerző, miként egyéb műveiből is tudva van, őszinte, szilárd és nagy tudományu híve a reformált egyháznak. Címzett műve bizonyoságot tesz még a hellen és római remek irodalomban való jártasságáról is. Innen is vett idézetei stb. igen érdekesekek és tanulságosak. Ajánljuk e művet tisztelt olvasóink gondos figyelmébe, mert nagyon ohajtánók minél szélesebb körben való elterjedését azon eszmének, hogy a mi autonom felekezeti iskoláink fentartását nemcsak történetjogi, nemzetiségi s politikai érdekek javallják, hanem a valódi humanizmus, a vallás s épen a nevelés és tanítás legszentebb elvei is követelik. —

Szabad királyi Debrecen város történelme. Irta Szücs István, magyar akadémiai lev. tag. 3-dik kötet, egy térképpel és hét ábrával. Debrecen, 1871. VIII. 1104 lap. Nagy 8-adrét. A három kötet ára együttesen 6 frt o. é. Kapható kiadó tulajdonos szerzőnél, Debrecen, kis-csapó u. 767. sz. a. és Telegdi K. L. bizományosnál.

E címzett kötetel, mely lejő a legujabb időki, be van végezve a mű, melylyel az általunk is őszintén tisztelt szerző kétségtelen szolgálattot tett mind általában a hazai történelmi ismeretek, mind különösen Debrecen városa története ügyének. Nem az volt a mű célja, hogy minden tekintetben rendszeres és kimerítő történelme legyen Debrecennek, hanem inkább az, hogy a nagy közönység kezében legyen egy oly tájékozás, mely világot gyujtson Debrecen városa multjának jellemző fő pontjai felett s lelkesitse a mai nemzedéket a tisztos ősök nemes érenyeinek követésére. Ohajtjuk, hogy ez üdvös célt az életben is minél nagyobb siker kövesse! De nem csekély hasznát vehetik a műnek, az abban lévő számos, eddig ösmeretlen adatoknál fogva a hazai történelem szak tudós barátai is. Miután pedig Debrecennek protestáns egyházi és iskolai tekintetben nagyszerű multja van: azt említnünk sem kell, hogy egyháztörténelmünk szempontjából a címzett mű kiválólag érdekes; ugyanazért buzgón ajánljuk azt a lelkészársak s a lelkészi és tanítói körök figyelmébe és részvétébe. A szerző ez utolsó kötetre összesen 60 nyomott ívet ígért volt s ad 70-t. E kötet ábrái közül egy a debreceni polgári vi-seletet, a többi pedig a főiskolai tanulók formaruháit ábrázolja különböző időkből. A térkép Debrecen városa határárt mutatja. —

Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez. Thaly Kálmántól. Pest. 1872. Ráth Mór kiadása. 8. r. Első kötet 32 + 338 l.; A bujdosók és Tököly kora 1670—1700; Toldalék: 16 levél Gyöngyösi Istvántól 1663—1703. — Második kötet; 352 l.: Rákóczi kora, 1703—1735. Toldalék: két latin ének, 1703—1711. — A két kötet ára 4 frt 50 kr.

Thaly Kálmánnak mint közönségesen tudva van, rendkívüli nagy érdemei vannak nemzetünk azon szabadságharcainak történelme körül, amelyek a XVII-dik század végén és a XVIII-diknak elején a magyar nemzeti fájdalom és kétség végső erőfeszítéseivel vivattak és amelyekben a végpusztulással fenyegetett s halálát már-már közeledni érző magyar protestantizmus a különösen a kalvinizmus igennagy részt vón. „La liberté hongroise y a joué son dernier rôle, mais ce rôle a été long et sanglant“, — mondhatjuk a Histoire des revolutions de Hongrie egyik írójának szavaival e harcokra tekintve, mert ezek még, irányukra, szellemökre, érdekeikre egyszóval egész mívóltokra tekintve magyarok, csaknem teljesen és kizárólag, az elhagyatott és egyedül álló magyar szellem és magyar fegyver dicső tényei valának, míg pl. az 1848—49-diki különben nagyszerű és magasztos s a maga nemében igen fenséges küzdelem, jórésztben külföldi körülményeknek, idegen lökésnek köszönheti eredetét s egyik kiegészítő láncszem volt az akkori európai népküzdelmek láncolatában.

A fent címzett két kötet is egyik bizonyítéka Thaly Kálmán buzgó és erélyes fáradozásainak az említett mezőkön s újabb ok és alkalom arra, hogy mi is részünkről őszinte elösmerésünket nyilvánítsuk ő iránta.

Igenis mert a címzett köteteket, amelyek legnagyobb részben kiváló történelmi értékkel bíró, egykoru s forrásbecsü versezetekből állanak, nemcsak általában a hazai történelem de épen a magyar protestáns egyháztörténelem barátai is kiváló érdekeltséggel, gyönyörrel és lelki haszonnal forgathatják. Vannak itten több, tisztán egyházi tartalmu és érdekű darabok, mint pl. Papvilág Magyarországon, 1671. Ceglédi István (méltán nagy hírű és tekintélyű tudós kassai ref. lelkész) haláláról, 1671; Üldözött protestánsok éneke, 1672; Rab-prédikátorok éneke 1674; Árván maradt magyar Sion, 1674; Protestánsok üldöztetéséről, 1674; Gályarabságra hurcolt prédikátorok éneke, 1675. stb stb. — Általában is pedig számos oly darabok vannak a gyűjteményben, amelyek magyar költészettörténeti érdekből is igen becsesek s fényes tanubizonyságai annak, hogy a magyar nemzet eleitől fogva kitünő költői érrel birt. A gyűjtemény becsét különösen nevelik Thaly Kálmán igenjeles szakértő, magyarázó és felvilágosító jegyzetei. — Buzgón ajánljuk a gyűjteményt mind egyes tehetősebb lelkészársak mind a lelkészi és iskolai könyvtárak figyelmébe és pártfogásába.

Hadd álljon itt mutatóványul a következő, megható tartalmu szép darab:

A szegén fogoly rab prédikátorok éneke.

Ad notam: Hogy Jerusalemnnek.

1. Oh Sion leánya keserves anyám!
Gyászban buritkozott szerelmes dajkám!
Mihelt tenéked ez panaszod hallám,
Mindjárt így szólék: Rákhel, édes anyám!

2. Mi az oka, hogy most te árváidat,
Ez világ nem szánja juhocskáidat?
Üldözés szele fujja szent zászlódat,
Majd elburítja kicsiny hajócskádat.
3. Talám az Istennek ez ő tetszése,
Az fenevad felől jövendölése,
Kit megpöcsétele az Pathmus szigete,
Hogy most telnék bé az Ur ítélete.
4. Ne nézz ez inségben az te erődre,
Nyujtsad panaszodat Isten eleibe,
Ki rátekinte Izrael népére,
Tengert burita Farahó fejére.
5. Verjed hátra most is az Farahókat,
Buritsad szégyenben az vérszopókat,
Ejtsed hálóban az nyomorgatókat,
Ne hagyj pusztulni szent ekklézsiádat!
6. Az kik azt állítják hogy kedves dolgot
Tesznek Fölségednek szent áldozatot:
Magok fejére hoznak kemény átkot,
Mert fogva tartják a szent igazságot.
7. Sirás, keserűség és nagy ohajtás,
Vagyon szolgálidon kemény vasazás,
Egyiptombéli sok talicskátolás,
Megemészt bennünket pervátatisztítás.
8. Idegennépek közt az Magyarország,
Sirván jut eszünkbe az szép társaság,
Az templombéli isteni buzgóság,
Mind az regveli estvéli imádság.
9. Nem felejthetjük el mi cselédinket,
Mellöttünk forgódó szép gyermekinket,
Mondván : ha Isten még egyszer ezeket
Meg hagyná látnunk, — hogy nevelnénk őket!
10. Akkor vidulna meg elbágyadt lölkünk,
Sirástól megszűnnék könnyező szemünk,
Hogy ha megszánna végre mi Istenünk,
Kinek mint mostan mindenkor könyörgünk.
11. Noha azt állítja mi ellenségünk,
Hogy nem szán bennünket mi jó Istenünk;
Azért huzták le rólunk öltözetünk,
Nem hagynak nálunk csak egy pénzköltségünk.
12. Utcákról utcákra az nagy hévségben,
Hurcolnak bennünket német köntösben,

Csak meg nem halunk az m é s z k e v e r é s b e n,
Belincsb en vetnek estve az tömlöcb en.

13. Ott is az tömlöcb en nincs nyugodalmunk,
Nem jön az nagy büzben szemünkre álmunk,
Az sok raboktól való szorultságunk,
Sokan éjtszaka, csak mind talpon állunk.
14. Más napra viradva az officérek
Visznek, kezeinken az v a s b i l i n c s e k,
Hosszu napestig sok p á l c a ü t é s e k
Esnék hátunkon keserves verések.
15. Elaléltunk immár az nagy éhségben,
Hárman miközülünk az nagy inségben
Kik meghaltanak vason az tömlöcb en,
Mostan az lölök mennyben, dicsőségben.
16. Vagyunk még számszerint ötvenkilencen,
Kik távol egymástul idegen helyben,
Fogva tartatunk hol hárman, hol többen;
Melynek az okát, ha kérded, mi légyen?
17. Erre azt felelék az idegenek,
Kolonics és fiskus, érsek arbiterek,
Nem ülnek hárman csak törvénhez ezek;
Jézsuiták, papok itt az fő peresek.
18. Kik megadták bérünk idegeneknek,
Egynéhány millió pénzeket, ezek
Nagy ajándékokkal terheltettnék,
Hogy ugyan bennünket elveszessenek.
19. Nem kértek benünket igen ólcsóra,
Mint az rómaiak csak egy siklusra
Szegény zsidókat adták az fogságra:
Hanem számtalan sok ezer aranyra.
20. Noha mi testünkben eladattattunk,
Ur Jézus Krisztustól de megváltattunk;
Ha ez inségben meg köllis mind halnunk,
D e n é m a b á l v á n y n a k m i f e j e t n e m h a j t u n k !
21. Alig váránk immár: jönne az óra
Melyben szegény fejjünk szabadulásra,
Vagy halál által mennénk amaz jóra,
Hol az Bárány Krisztus, gazdag végvacsora.
22. Akkor mi is együtt több mártyrokkal
Menyben énekelünk teli torokkal;
Csak azt imádnánk az szent angyalokkal,
Ki megkoronáz örök boldogsággal.

*

23. Írá m ezer hatszáz és hetven négyben
Szent Jakab havának első hetében,
Berencs várának nagy mély tömlőcében,
Az ki olvasod, légy hü mindvégiglen!

Amen. Finis.

Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár. Irta Szász Károly. Külön lenyomat a Pesti Naplóból. Pest. 1871. Kis 8-adrét. 37 lap.

Igenhelyes, üdvös s a hazai tudományosság érdekében nem csekély horderejű tárgygyal foglalkozik a kis művecske, hogy t. i. a magyar akademia, nemzeti muzeum, s magyar kir. egyetem közkönyvtárait, sajátlagos jellemök megóvása mellett miképen lehetne és kellene egy kellően ellátott egységes országos könyvtárrá egyesíteni, nem beolvasztás vagy bezavarás hanem öszhangzó vezetés kormány és gyarapítás által stb. stb. Igenhelyes, hogy az egyetemi könyvtárnál nem feledte el szerző a protestans theologiai irodalom érdekét sem s kívánja „már csak a katholikus theologusok érdekéből is, hogy a theologiai könyvkészlet a protestáns hittani irodalomra nézve is a kor színvonalára emeltessék.“ stb. Igenhelyesen; sőt el kellene jöni az időnek, amelyben egy a tudományhoz méltó és a haza szükségeinek kellően megfelelő teljes theologiai szak állittassék az egyetemen, nem azért hogy majd ott képezteszenek mint valami centralistikus prokrustes ágyban minden leendő papok a felekezetek számára, mert hiszen ez szükségtelen, veszedelmes és képtelen dolog, — hanem általában a tudomány érdekében. A protestáns theologia is épen ugy sőt sokkalinkább tudomány mint a római katholikusok theológiája s hogy a magyar hazának csak egyikre van gondja, de a másokra nincs: az, aligha egyezik a „különbség nélküli tökéletes egyenlőség és viszonosság“ elvével!! De hát vajjon a bölcsészet ügye hogyan áll a magyar kir. egyetemen, akadémiában s ezek könyvtáráiban? Csak nem alkotja talán egyik fiókját a római katholikus ma már infallibilis theológiának? — Általában szívünkben ohajtjuk, hogy a tisztelt szerző nézeteiből mindaz a mi valósítható valósíttassék minél előbb.

Egyházi beszédek. Irta s elmondta Filó Lajos, nagykőrösi reform. lelkész. I. Füzet. Ünnepi és alkalmi beszédek. Kecskemét. Nyomatott kiadó tulajdonos Szilády Károly fiánál. 1872. 8-red 8 + 182 lap. Tiszta korrekt nyomás.

E füzetet, számban és nyomott ivekben elég gazdag, de egészséges tartalomban és evangyeliomi szellemben már aligha oly dus predikáztio irodalmunkban valódi nyereségnek tartjuk. Némelyek előtt egykét beszéd talán egykissé hidegnek, lankatagnak látszik, s az is igaz, hogy nincs ezekben sok „vihár, harmat, szellő, felhő, villám, hullám, sem viola, derü s modern eszme csillám,“ stb; hanem van igenis, tiszta, egészséges felfogás, átlátszó, könnyü és biztos logika, s általában valódi bibliai, evangyeliomi szellem, s ugy véljük hogy ez a fődolog. Az ily beszédek,

őszinte meggyőződéssel s kellő élénkséggel előadva, bizonyynyal előmozdítják népünk lelki épülését, s szilárdítják a vallás iránti hűségét; s még ott is, ahol a nagy apostol kifejezése szerint a hallgatók „fülei viszketnek“, az egyházi beszédek tartalma, veleje, legyen mindég olyan mint ezeké, habár némi bors és másféle csiklandozó fűszer járul is hozzájuk. — Tartalmaz a fűzet öszvesen 26 ünnepi és alkalmi beszédet s bár terünk szűk vólta miatt részletesen nem ösmertethetjük, de jó lelkiösmérettel és buzgón ajánljuk azokat mind a lelkészársak mind az evangyéliom más hiveinek figyelmébe és pártfogásába. Egyébiránt az igentisztelt szerző neve és egyházirodalmi értéke sokkal ösméretesebb a közönség előtt, mintsemhogy beszédeinek belbecse felől bárki előtt alapos kétség foroghatna fen s a mi részletes ösmertetésünkre és ajánlatunkra szükség vólna.

Keresztyén egyháztörténelem. Első korszak: az egyház függetlenségének kora. (Vértanui korszak). 33—313-ig Kr. u. Irta Balogh Ferencz hittanszaki tanár a debreceni ref. kollégiumban I. Fűzet. Debrecen. Kiadja ifju Csáthy Károly. 1872. Nagy 8-adrét. 8 + 112 lap.

E fűzet derék és lelkes íróját sem szükség, különösen a Figyelmező olvasói előtt részletesen ösmertetni, akik már darab idő oltá jól ösmertetik a tiszta evangyéliomi buzgalmat és szelidséget, a kitünő tudományos készültséget és látkört s a világos és korrekt de azért mégis a kellem sajátlagos nemével, bíró irályt, mely szerzőnk műveit jellemzi. Fent címzett művet is, mint teljesen méltót szerzője említett írói jelleméhez, buzgón ajánljuk nemcsak a lelkészek, tanítók és illető tanulók hanem azon világi férfaink figyelmébe és pártfogásába is, akiket a keresztyén-ség magasztos értéke még némi részben érdekel.

Megjelent Pesten, 1872. Heckenast Gusztáv kiadásában Czelder Márton mindennapi és alkalmi Imádságainak második bővített kiadása, 8 r. 244. l. — Buzgóság, élénkség, csinos és emelkedett irály, van ezen imákban, amelyek azonban, nem annyira közönséges vagy templomi, hanem sokkalinkább csak magános és családi használatra valók és ott is, csak némelyek számára. A templomi használatra, vagyis közönséges isteni tiszteletre rendelt imáknak az egész gyülekezet szájába illőknek kellene lenniök. —

Aigner Lajosnál Pesten 1872. megjelent: Magyar Nyelvtan. Népiskolai használatra. Irta Záray Ödön. Negyedik bővített kiadás 8 r. 62 lap. Ára kötve : 30 kr.

Szerkesztői figyelmeztetés és kérelem.

Azokat, akik szivesek voltak és lesznek e szerkesztésem alatti folyóiratot dolgozataikkal s másnemű küldeményeikkel felkeresni, a következőkre vagyok bátor figyelmeztetni és felkérni:

Mindenek előtt bocsássanak meg az illetők, ha hozzám beküldött dolgozataikat gyorsan nem közölhetem, sőt egynémelyiket sok ideig mellőzni kénytelen vagyok és leszek. A Figyelmező szűk tere, határozott programja s elvei, mínszinte az olvasó közönség helyes érdekeire való tekintet is nem engedik meg azt, hogy derűre-borúra közöljem a hozzám beküldött dolgozatokat, bármi tárgyról és bármi módon szóljanak azok. — Egyebek mellett azon tárgyakról is szeretnék a kor színvonalán álló értekezéseket, rövidebb vagy hosszabb közleményeket, minél gyakrabban nyerni, amelyeket e folyóiratnak még első kettős füzetében kitűzni bátor valék. —

Oly közleményeket, híreket, tudósításokat stb. amelyek napi vagy heti lapokba valóok s azokban már meg is jelentek, — havonként vagy ritkábban megjelenő folyóiratba, milyen a Figyelmező is, nem alkalmas és nem helyes, sőt sokszor unalmat és nevetséget keltő dolog lenne felvenni, kivált ha az említett közlemények már napokkal vagy hetekkel az előtt megjelentek más lapokban.

A hozzám beküldött nyomtatványokról szólni csak azon esetben érzem indítatva magamat, ha egyenesen kifejeztetik, hogy azok, a Folyóiratban való felemlítés végett küldetnek be. Még így is azonban, lehetnek esetek, hogy a felemlítés elmarad, mihelyest az illető nyomtatvány, mint pl. előfizetői felhívás, hirdetés stb. tárgyánál fogva nem tartozik a Figyelmező körébe.

A szorosán e folyóirat körébe tartozó művekről is azonban, tüzetes ismertetést és bírálatot adni, ez idő szerént még igen ritkán van módomban. Ebben is a folyóirat szűk tere egyik fő akadály. A külföldi irodalom reánk nézve tanulságos és hasznos termékeinek ösmertetésére ohajtanék több gondot és tért fordítani.

Általában pedig, azt ohajtanám s arra törekszem, hogy e folyóiratot necsak a lelkésztársak, de általában egyházunk minden művelt tagjai érdekekkel és haszonnal forgathassák.

Szerkesztő.